RESSENYES
I NOTES CRÍTIQUES

PRINCIPALS PUBLICACIONS SOBRE LLENGUA I LITERATURA CATALANES

Aquest nou lliurament de la revista «Ll&L» prescindeix del «Butlletí Bibliogràfic» que havien ofert els tres números anteriors. Cada vegada havien estat subratllats el «caràcter experimental» de tal butlletí i la seva «funció de suplència»; en el moment de preparar el present volum per a la impremta (setembre de 1990), motius administratius interns, per una banda, i l'existència de determinades iniciatives bibliogràfiques, per l'altra, ens aconsellen d'aturar la tasca en els termes en què la teníem plantejada. Pel que fa a la literatura medieval, en efecte, podem remetre a la llista anual comentada que des del 1987 Lola Badia compila per al «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», coordinat per Vicenç Beltran, de la Universitat de Barcelona (tres volums publicats, el quart en premsa). Existeixen també bibliografies de sectors més especialitzats, com ara els estudis sobre Ramon Llull, que es poden seguir a través d'«Estudios Lulianos», de Palma de Mallorca, que d'ençà del número 26 (1986), ha publicat puntualment dos fascicles anuals, amb una rica bibliografia. Sabem que altres projectes més generals són a punt, com, per exemple, el que patrocina el Departament de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona, del qual informa Jordi Castellanos a l'apartat «Crònica» de la present revista.

Oferim, doncs, un apartat de «Ressenyes i Notes Crítiques», que aniran ordenades per ordre alfabètic dels autors dels llibres comentats; llibres majoritàriament publicats entre els anys 1987 i 1989. Com és habitual a «Ll&L», mentre que les «Notes Crítiques» són anònimes i exclusivament descriptives, les ressenyes donen cabuda als criteris personals dels qui les signen: en fer-ho, naturalment, es responsabilitzen individualment de tot el que hi diuen.

ANNA MARIA DEL SANTÍSSIM SAGRAMENT, Sor: *Càntics i cobles,* introducció, selecció i transcripció de Sebastià TRIAS MERCANT. Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1988 («Biblioteca Les Illes d'Or», 146). 224 ps.

L'autora d'aquest llibre es deia Margalida Beneta Mas Pujol (1649-1700) i pertanyia a una antiga família de petits propietaris rurals, documentada a Vallde-

mossa des del segle XIV. Sebastià Trias Mercant ha reunit informació històrica per a reconstruir sobre bases crítiques la biografia d'aquesta monja lullista del segle XVII, coneguda fins ara només a través de relats coetanis plens d'informació menuda i pietat popular, bé que no sempre rigorosament científics. Trias descriu amb referències documentals l'entorn valldemossí de la biografiada i les inclinacions caritatives de la seva infància i joventut. Quan tenia tretze anys Margalida Mas va demanar d'ingressar al monestir de monges dominiques de santa Caterina de Sena de Palma, fundat el 1659, però no hi va entrar fins al 1677, catorze anys més tard. Després de professar, Margalida, esdevinguda sor Anna Maria del Santíssim Sagrament, va tenir diverses malalties que la van fer viure en un dolorós aïllament. La seva vocació mística, però, es va desenrotllar quan va entrar en contacte amb el Dr. Gabriel Mesquida, canonge ardiaca de la seu de Mallorca, que fou el seu confessor. El 1687 el Dr. Mesquida va introduir el *Blaquerna* com a llibre de lectura al convent de sor Anna, i entre el 1687 i el 1691 aquesta va escriure els seus comentaris als primers 94 versets del *Llibre d'amic e Amat*. La mort del seu confessor (1693) segurament té alguna cosa a veure amb la interrupció de la seva obra; Mesquida és també precisament l'autor d'una de les biografies coetànies que hem esmentat de la monja. Quan sor Anna va morir l'any 1700 gaudia d'un gran prestigi a Palma, dintre i fora del seu convent.

Fins ara aquests escrits lullians de sor Anna eren coneguts a través de l'edició castellana publicada el 1760 a Palma en dos volums (vegeu la bibliografia a les pàgines 63-66 del nostre llibre), però s'han conservat també diversos testimonis de la seva redacció originàriament catalana. Ara Sebastià Trias ha aclarit la situació d'aquests testimonis (ps. 33-41) i ha rescatat per al lector una selecció d'un manuscrit del segle XVII que dóna una versió molt acostada a la redacció original, ja que es tracta de l'exemplar d'ús del Dr. Mesquida, restaurat el segle XVIII després d'haver estat desmembrat i anotat per diverses mans. Aquesta lloable operació ens proporciona un material literari nou en mallorquí de les darreries del XVII del major interès. Pere Rosselló Bover ha redactat, a les pàgines 47-55 del llibre que ens ocupa, una valoració lingüística del text a la llum de les opinions més autoritzades (Rubió). El català de sor Anna presenta vacillacions morfològiques i gràfiques i introdueix abundants castellanismes: fenomen característic d'una època en què fallaven els models de llengua culta.

Pel que fa al bagatge cultural de l'autora, ens trobem davant d'una informació exclusivament conventual: sor Anna cita tan sols textos sagrats, com la Bíblia (especialment els Salms) i altres oracions o textos presents als devocionaris d'ús quotidià. Els seus comentaris lullians, doncs, tenen un càrrec marcadament personal i íntim, com escau a un conegut lloc comú que defineix la literatura escrita per dones. Aquest caire tan «femení» de la seva contribució a les lletres va ser precisament el que va valer un xic de polèmica a la posteritat de sor Anna. Com ens explica Trias, durant el segle XVIII els jesuïtes mallorquins van posar la proa als escrits de la nostra monja perquè representaven una línia mística i popularitzant

contrària a la praxi de l'orde de sant Ignasi, el qual tampoc no es mostrava en aquells moments precisament partidari del lullisme. D'aquí també que no es fessin esperar censors de suposats errors de les efusions espirituals que el Dr. Mesquida imposava de redactar a la devota monja del convent de santa Caterina.

Des d'un punt de vista tècnic, Trias relaciona l'actitud espiritual de sor Anna amb un quietisme d'arrel augustiniana, que queda completat també per la imatgeria de què fa ús l'autora. El mateix Trias, però, assenyala que, a més de la via unitiva que es cultiva des d'una solitud propera a l'autoanihilament, sor Anna reconeix que «la unió amb Déu exigeix un descens de la voluntat vers el proïsme per tal *d'animar a los demés en el servei de Déu, de que tots se amen i se salven*, i *així sia que imiten tots* a Crist» (p. 60).

Trias ofereix una selecció significativa de l'obra de sor Anna: fragments narratius, comentaris als versicles lullians i poemes místics. La llengua de l'original ha estat grafiada a la moderna, però s'han introduït uns criteris especials que deixen entreveure certes grafies etimològiques o arcaïtzants pròpies de l'època («presentia, dialogatio, offès, occupada, de un, a el...»). No cal dir que aquesta solució de compromís, no sempre convincent, entre una edició filològica i una versió divulgativa s'explica per la urgència de posar en circulació un text tan desconegut i històricament important com aquest.

La dialèctica entre el callat sofriment indicible i la consolació en la visió o en el missatge diví és el principal fil conductor dels fragments narratius. El diari de les devocions de sor Anna és, doncs, ple de diàlegs amb Déu narrats com a reals: els missatges de Crist a la monja s'expressen amb una familiaritat corprenedora: «Tant a mon gust és, que escriques, que si no hi havia tinter ne faria del meu cor; que si no hi havia tinta, ne faria de la mia sang; i així no tingues pena de lo que a mi me dóna tant de gust» (p. 72). La lluita entre la seva tendència al silenci i la imposició d'escriure del confessor és un altre filó literari. Les visions de sor Anna són abundants i solen afectar la divinitat, bé que no exclusivament. Heus ací una reacció davant del *Llibre d'amic e Amat*: «I en particular una vegada restí molt elevada, i descobrí en la Pàtria celestial a lo Amic el Beato Ramon ab uns raios de glòria que despedia, que de tanta resplendor apenes se podia mirar, i aportava una creu vermella en los pits; perquè és màrtir de amor, que certament era de les coses més belles, que se puquen pensar» (p. 89). Mentre es produeix aquesta experiència, algú entra a la cella i s'enduu el volum lullià sense que la monja ho percebi.

El mètode exegètic de sor Anna és discursiu i tautològic, segurament adequat a la realitat de les seves experiències, però francament inane des del punt de vista de la doctrina; qualsevol mot del llibre que té al davant li serveix de catalitzador per llançar-se a la descripció del seu propi fer, com si veiés en el text de Llull un retaule devot o una imatge sagrada. Els germans Carreras Artau, segons que reporta Trias a la pàgina 55, van aprofitar aquesta circumstància per qualificar negativament d'«arbitraris» els comentaris de la nostra monja. El fet és que l'única gràcia del text de sor Anna és precisament aquesta arbitrarietat, fruit de la ingenuïtat extrema de la

seva escriptura. Un cop ha vençut les inhibicions, l'autora trasllada al paper el que creu experimentar en les formulacions verbals que Llull mateix la indueix a adoptar: «Me digué mon Amat: –Filla saps lo que feia estar lo Amic en la ditxosa soledat? Lo que diu después: "E anarse'n a estar sol per tal que hagués companyia de son Amat". I mostrava'm tenir un grandíssim gust de aquella paraula, "anarse'n», fent-se una gran expressió, donant-me moltes ensenyances sobre la mateixa paraula..."» (p. 149). Una primera aproximació mostra que el Dr. Mesquida va triar bé la seva deixebla; sor Anna tenia dots d'escriptora, per bé que caldria sotmetre el text sencer dels seus *Càntics i cobles* a una anàlisi comparativa amb els patrons de la mística femenina del XVI espanyol per a poder avaluar l'originalitat de les formes d'aquesta familiaritat amb un Crist que ja estava força acostumat a viure dintre dels convents de monges, entre perols i fogons.

La poesia de sor Anna s'expressa en dístics monorims i els versos són de cinc més cinc («Amat del meu cor, de mi, què és estat?»), però l'anisosil·labisme i l'assonància són freqüents: una descurança prosòdica molt mística i molt lul·liana. Hi ha dístics afortunats, com els del «Dia de Sta. Teresa», a la pàgina 216, que comencen: «Aquesta cortina, me té turmentat, / si no la tirau, jo del tot acab».

Totes aquestes observacions fan pensar que convé que sor Anna abandoni el clos dels lul·listes i sigui analitzada per especialistes en literatura espiritual dels segles XVI-XVII, possiblement des d'una òptica catalana. Una bona edició del còdex que Trias ens ha donat a conèixer i una bona *recensio* de la tradició manuscrita i impresa també esperen a l'ombra: ara que podem accedir provisionalment a part del text de sor Anna, cal que li construïm el lloc que es mereix en la història de la literatura catalana, que no és precisament gaire rica ni en textos del XVII ni en escriptores.

LOLA BADIA

AURELL, Martin: *La vielle et l'épée. Troubadours et politique en Provence au XIII siècle.* Paris, Aubier-Montaigne, 1989 («Collection historique»), 379 ps.

Dins de la lírica provençal es coneix com a *sirventès* la cançó de contingut polític o moral que es va divulgar durant els segles XII i XIII. Alguns dels trobadors més importants es van dedicar a exposar en les seves cançons des de problemes personals i domèstics del senyor feudal fins a importants temes de política internacional. El sirventès sorgeix, per tant, d'una situació o d'un esdeveniment concret, i com que s'ha de compondre i divulgar de seguida per mantenir-ne viva l'actualitat, se «serveix» de l'estrofisme i de la melodia d'una cançó ja coneguda que faciliti d'aprendre amb rapidesa la nova lletra i que no costi de recordar. La cançó es transforma en un eficaç instrument de difusió d'idees actuals, i si, d'una banda, és efímera, de l'altra constitueix un testimoni històric.

Els treballs dels romanistes, concretament dels provençalistes, ja havien insistit en l'ajut que aportava el sirventès per a cenyir una cronologia i comprendre determinades allusions i actituds polítiques. Treballs rigorosos per als quals s'havien consultat les fonts històriques i arxivístiques, però que quedaven aïllats en les edicions de determinats trobadors o en estudis particulars i, per tant, consituïen el testimoni d'una sola veu; i, d'altra banda, quedaven reduïts a l'àmbit de la filologia. El llibre de M. Milà i Fontanals *De los trovadores en España* (1861) va oferir una sèrie de dades importants i noves tocant a la funció d'alguns trobadors que en determinades corts van donar a les seves cançons un contingut polític i circumstancial d'acord amb les idees del seu senyor. Es feia, doncs, evident que el trobador no va representar únicament una diversió o un luxe, sinó que també va exercir la important missió de portaveu de la cort. Aquesta nova visió d'alguns textos trobadorescos queda recollida, entre d'altres, en el llibre de De Bartholomaeis *Poesie provenzali storiche relative all'Italia*, que, significativament, forma part de la col·lecció «Fonti per la storia d'Italia» (Roma 1931). Però en general el sirventès no havia estat valorat per la majoria dels historiadors perquè consideraven poc fiables les fonts literàries, i encara menys les cançons.

Martí Aurell, amb el seu llibre *La vielle et l'épée. Troubadours et politique en Provence au XIIIème siècle*, trenca aquestes reticències. La seva formació d'historiador medievalista, primer a Barcelona i després a Ais de Provença i a París, l'ha animat a acostar-se al sirventès com a font d'investigació històrica i demostrar el seu excepcional interès amb valentia i seguretat, però també amb cautela i rigor. Com a text que es cantava, ha vist la força psicològica de les paraules-rima, el valor descriptiu dels adjectius, l'eficàcia de la música per ajudar a la memorització. Però, sense deixar-se enganyar per l'atractiu de la poesia i el prestigi dels seus autors, ha anat comprovant les afirmacions dels textos lírics amb la documentació arxivística: de la lectura directa dels cançoners a la dels cartularis, de les edicions i els assaigs dels filòlegs al document de la Cancelleria.

Aquest compromís amb les fonts històriques ha obligat M. Aurell a variar alguna data, alguna identificació i el sentit d'alguns versos.

M. Aurell ha triat per a la seva investigació un important període de la història de França, que va tenir una gran repercussió a la corona d'Aragó, tan vinculada a les senyories del migdia de les Gàllies i amb importants compromisos amb la corona de França. A partir dels primers anys del segle XIII els francesos, és a dir, les tropes del rei de França, es van dirigir als territoris del sud disfressant els saqueigs, els incendis i els combats amb l'excusa de la croada contra l'heretgia albigesa. Si bé la primera incursió fou rebutjada al preu de grans pèrdues, el 1226, amb la conquesta d'Avinyó i de Tolosa i l'annexió a la corona francesa de diversos principats, el domini francès és ja un fet. Però no sols van ser els combats els que aconseguiren que el 1262 la incorporació dels territoris del migdia de les Gàllies a la corona francesa fos definitiva, sinó també una hàbil política matrimonial, per la qual els germans del rei de França, Alfons de Poitiers i Carles

d'Anjou, es casaren amb les filles del comte de Tolosa i del de Provença, respectivament.

Els trobadors d'aquells anys, nobles com Gui de Cavalhon, Bonifaci de Castellana o Bertran d'Alamanon, no sols es van comprometre amb els seus sirventesos en la defensa de Provença, sinó que alguns també ho van fer amb les armes; àdhuc ho van fer els trobadors d'ofici adscrits a una cort determinada, com Paulet de Marselha, Aimeric de Peguilhan o Peire Bremon Ricas Novas, entre d'altres. En els seus cançoners increparen els francesos, animaren els provençals a lluitar i també a resistir, acusaren l'Església d'excessiva politització, entre d'altres coses; van pressionar els reis de la corona d'Aragó i d'Anglaterra bo i recordant-los els seus compromisos, de vegades amb paraules colpidores; van silenciar significativament alguns noms i van personificar les actituds polítiques perquè el públic s'identifiqués millor amb els partits. Les seves cançons són, doncs, a voltes vibrants i apassionades, desesperançades i amargants d'altres, perquè és el seu país, la seva llengua i els seus interessos el que hi ha en joc. També s'observa, de vegades, alguna incoherència en les idees polítiques, fruit potser de la urgència de la composició, que sovint planteja problemes de comprensió.

Per aclarir-los, per resoldre'ls, M. Aurell ha escrit el seu llibre. L'historiador el divideix en tres períodes, que corresponen a d'altres tants en la història de Provença i de França, i que també van suposar una important evolució en l'estatus social dels trobadors.

El primer (pàgines 31-94) correspon a la regència de Sanç de Provença (1209-1216) i a l'arribada de Simó de Montfort i els seus «croats» al migdia de França per tal de combatre l'heretgia albigesa. En aquesta època s'alça la veu i l'espasa de G. Cavalhon, vescomte de Cavalhon, defensant Ramon VI i la casa de Tolosa, i les de Tomier i Palazi, cavallers de Tarascó, especialistes en la guerrilla urbana, que animen els provençals amb els seus sirventesos a mantenir la independència de les seves terres i a combatre les hosts de Simó de Montfort. Però també les seves cançons ens revelen els conflictes interns de Provença: la prematura desaparició d'Alfons II i de Pere el Catòlic, el confinament dels futurs Jaume I i Ramon Berenguer V i una creixent hostilitat envers el regent Sanç, a qui responsabilitzaven de les incessants lluites internes i inciten els provençals a la rebel·lió. En aquesta primera etapa s'observa en les cançons el sentiment d'aversió i desconfiança cap a l'Església com a institució i cap als clergues, que, oblidant la seva vocació espiritual, fan política en favor del croats francesos.

El segon període (pàgines 95-150) correspon al regnat de Ramon Berenguer V (1216-1245) i és de gran esclat per a la lírica provençal. Trobadors procedents de la petita noblesa, com B. d'Alamanon, Sordel o Blacasset, alternen els elogis amb les crítiques al rei, manifestant unes vegades decepció, d'altres agressivitat i també una admiració cada vegada més gran envers el comte de Tolosa, Ramon VII. «Llibertat d'expresió», en diu M. Aurell d'aquesta volubilitat de les idees, ja que no dubten de criticar el seu senyor, les tàctiques polítiques del qual els han decebut, i

d'elogiar el de Tolosa, en el qual encarnen tots els valors cavallerescos i cortesos.

Els trobadors «d'ofici» acollits generosament a la cort de Provença, de vegades anomenats joglars (delimitació terminològica que llavors va causar, i continua causant, alguns problemes) es mostren també durs en les acusacions al seu senyor, però no fan res més que dir en veu alta (cantar) el que tothom murmura en veu baixa. El gran interès d'aquest capítol és que es mostra amb evidència que, a partir del segle XIII i precisament a la cort de Ramon Berenguer V, apareix un important grup de trobadors professionals, és a dir, remunerats, d'origen modest, que porten una vida errant i que són a les mans dels seus protectors. Seran els substituts dels senyors-trobadors, dels cavallers, com G. de Cavalhon i els anteriorment esmentats, a qui els canvis polítics i socials han arrabassat una bona part del seu poder i de les seves riqueses.

El capítol tercer (pàgines 151-232) s'ocupa del regnat a Provença de Carles d'Anjou (1245-1285). Amb l'arribada el 1246 de l'angeví a Provença, governada durant segle i mig pels comtes de Barcelona, els interessos de la política francesa es dirigeixen cap a l'expansió pel Mediterrani. Les veus dels trobadors són unànims a l'hora d'anar contra el d'Anjou; si alguns, com Giraut d'Espanha o Peire Castelnou, van creure que el monarca francès s'envoltaria de trobadors i joglars, es van veure defraudats. Guilhem de Montanhagol, Granet i B. d'Alamanon insisteixen en la falta de generositat del francès, en les pressions econòmiques a les quals es veuen sotmeses les ciutats, en les retallades de les pensions dels grans senyors i en la seva total indiferència davant els problemes provençals, que delega en els seus batlles francesos. Les crítiques contra l'administració angevina, contra la passivitat d'alguns provençals i la seva concreta situació personal inciten Bonifaci de Castellana a compondre els seus sirventesos i també a empunyar l'espasa, en suport de la insurrecció de Marsella del 1262 i defensant el seu castell assetjat.

Si bé en un principi B. d'Alamanon es va adherir al seguici de l'angeví i va participar en la campanya d'Itàlia, en els seus sirventesos critica l'administració dels capets, com també ho havia fet amb la de Ramon Berenguer V. En la seva biografia i trajectòria política, seguides puntualment per M. Aurell, coincideixen l'aristocràcia hostil al príncep i al cortesà; les seves cançons, que aludeixen a una edat d'or passada, són l'anunci d'una realitat: la desaparició també dels trobadors de les corts que ara són ocupades per la casa dels capets.

Després de la batalla de Benevento (1266), Carles d'Anjou, sempre amb el suport del papa Urbà IV, es converteix en rei de Nàpols, i desposseeix la dinastia Hohenstaufen, tan admirada per provençals i catalans. Aquest fet també aixeca les veus airades dels trobadors: Raimon de Tors, P. de Marselha i Percival Dòria donen mostres d'un intens gibellinisme en alternar els elogis a Manfred de Sicília i la seva aversió a l'angeví i les crítiques a la *«falza clerzia»*. A Tagliacozzo (1268) la rebellió dels sicilians queda esclafada per les tropes de Carles d'Anjou, que es mostra cruel amb els capdavanters. Els cants dels trobadors s'aixequen, sobretot, per demanar la llibertat de l'infant Enric de Castella, germà d'Alfons X, en qui veien l'ideal de tota

una època; en Carles d'Anjou hi veien la imatge de tot allò que s'hi oposava.

Aquesta inseguretat i el malestar que es transparenta a les cançons dels trobadors fa que alguns hagin d'exiliar-se i acollir-se com a *faiditz* a la cort de Barcelona, tal com van fer G. de Montanhagol, B. de Castellana, P. de Marselha i Ramon de Miraval. Des del territori de la corona d'Aragó els trobadors provençals reivindiquen els drets d'aquesta casa al Mediterrani i justifiquen qualsevol hostilitat contra el capets i el papa. A més de l'angeví, una altra de les obsessions de les crítiques d'aquests mateixos trobadors és la dels clergues. Aquest capítol és escrupolosament estudiat per M. Aurell; és tot un assaig sobre les acusacions directes i concretes dels trobadors contra els *fals clercs*, les arrels dels quals estan en la reforma gregoriana que els predicadors també havien ja explotat: crítiques contra l'afany de lucre, la hipocresia i els vicis dels clergues. Però aquest virulent anticlericalisme no va suposar mai irreligiositat ni adhesió a cap heretgia particular; només fa referència a la corrupció dels clergues en l'exercici directe del poder polític. Igual com les cançons d'amor, les de contingut anticlerical van tenir àmplia difusió pel Llenguadoc el segle XIII. La ideologia política i religiosa es va adequar al llenguatge simple, però directe, i més o menys formulari del sirventès, gènere pamfletari per excel·lència; les cançons sobrevisqueren els seus autors, el poble les feia córrer de boca en boca: els processos inquisitorials que ha exhumat M. Aurell en donen fe. Van contribuir al descrèdit dels clergues i a la desconfiança envers l'Església que van caracteritzar les idees religioses de la baixa edat mitjana.

La vida del sirventès, però també la de la *cançó*, les albes, les pastorel·les i els debats poètics, comença a extingir-se al final del segle XIII, quan la dinastia francesa triomfa definitivament al sud de les Gàl·lies. S'imposa la llengua d'*oïl*; ni a la cort ni a la noblesa no els interessa la poesia. L'època dels trobadors ha passat.

Però no s'acaba aquí el llibre de M. Aurell. L'historiador inclou com a annexos deu cançons polítiques del segle XIII, el testimoni literari d'uns setanta anys d'intensa i crucial activitat política i poètica al sud de França. A continuació, un valuós i complet índex, les nombroses fonts inèdites exhumades per l'autor per a aquest estudi i per a d'altres realitzats anteriorment, i les impreses, dividides en literàries i diplomàtiques. La completa bibliografia i un útil glossari d'alguns mots provençals i llatins que han aparegut en el llibre, i l'índex onomàstic i toponímic.

Però, a més, al llarg del llibre de M. Aurell hi apareixen quadres genealògics, llistes de personatges citats en els textos lírics, reproduccions de segells, epitafis, etc., que demostren amb evidència la intenció de facilitar al lector, d'una manera aparentment senzilla, el treball rigorós de l'investigador experimentat.

Amb *La vielle et l'épée* el filòleg confirma la importància del trobador com a eficaç portaveu d'estats d'opinió i l'historiador hi pot veure en les cançons, compromeses amb un moment determinat de la història, un camp d'investigació molt digne de tenir en compte.

ISABEL DE RIQUER

BADIA, Lola: *De Bernat Metge a Roís de Corella.* Barcelona, Quaderns Crema, 1988.

En aquesta ocasió la presentació d'un seguit de treballs constituïts llibre té un significat sòlid i distint que es proposa no tant la divulgació i la necessitat de donar un major abast a cadascuna de les aportacions concretes que aquests treballs en particular suposen i ofereixen, com sobretot una exposició entenedora i inequívoca de la intenció programàtica que els presideix. Vull dir el tractament d'uns textos i d'un període de manera radicalment diferent a com s'ha anat fent fins ara, cosa que el converteix en un llibre difícilment eludible. Des de bon començament, el llibre juga explícitament i a fons la seva oferta i la seva novetat, disposat a combatre amb les armes de la filologia l'historicisme de més o menys vaga arrel idealista que plana per damunt de la nostra migrada tradició historiogràfica. Davant d'aquest el llibre fa una opció clara, la reivindicació del text i de tota la informació que ens pot donar, objectiu i sentit de la filologia, únic i legítim *a priori* davant d'etiquetes i categories historiogràfiques. I això no solament perquè són degudes a concepcions i ideologies sovint ja llunyanes al nostre temps i esperit, ans sobretot perquè, a més de peregrines a la filologia i als seus mètodes, resulten poc adequades al text, poden acabar desfigurant-lo i fent-nos-en parlar i desviar-nos del nostre objectiu, el text. Mentrestant, la perdiu se'ns hauria escapat, un període dels més brillants de la nostra literatura resultava estrany i desfigurat per paradoxal, amb un primerenc humanisme que no portava enlloc i, si de cas, a un barroquisme i preciosisme *avant la lettre*, fins a acabar fent l'efecte d'una manca general d'alè. En aquest respecte, vull recordar només el llibre de Jordi Rubió i Balaguer *De l'edat mitjana al Renaixement*, el qual, d'altra banda, constitueix el treball més penetrant i perspicaç que s'ha escrit sobre el període. Així, Lola Badia emprèn, primerament, un examen dels conceptes crítics d'«Humanisme» i «edat mitjana/Renaixement» i de la seva formació i discussió historiogràfiques, en discuteix la conveniència als nostres textos, finalitat primera i última de la filologia, fins a trobar-los poc o no gens ajustats ja no solament per al que prefereix anomenar reivindicativament la «tardor medieval», ans tampoc per a la descripció de l'aiguabarreig i de la intertextualitat entre la cultura i la literatura sàvies, en llatí, humanístiques o medievals, i les lletres en vulgar, amb pretensions o intranscendents, produïdes en la nostra cultura urbana del final de l'edat mitjana. Davant la perplexitat, ens recorda el text i l'estudi concret de les qüestions que aquest planteja, renunciant a les que puguin venir de categoritzacions i esquematitzacions enlluernadores i reservant termes com el d'«Humanisme» per a les lletres llatines que responguin a un estudi filològic i personal dels textos clàssics. En definitiva, deslliurar el terme de càrregues ideològiques i circumscriure'l al seu significat més filològic i als productes derivats de tal diàleg amb el text i esbandir-lo, perquè de tant deixatar-lo podem perdre'l, de tots aquells reflexos, inqüestionables, que podien proporcionar i que, sens dubte, proporcionaven la circulació de textos i la difusió del saber i de la curiositat intellectual entre els homes de la baixa edat mitjana. Entre altres motius, perquè encara no

sabem ben bé en què consistia tot això i com s'integrava o transformava una tradició d'altra banda molt compacta, la qual, al seu torn, pot tenir també les seves repercussions, com molt bé suggereix, en les lletres sàvies en el llatí restaurat. Aquest, de fet, és el problema crucial: ¿quines relacions hi devia haver entre tots dos mons? ¿Quina relació cal establir amb l'acolliment de Nebrija i, per exemple, un Joan Ramon Ferrer, i altres possibles o indiscutibles representants dels *studia humanitatis* a casa nostra? ¿Com i on apareixen aquests? Els fets, probablement, són més controvertits que no suposem, i la solució, com molt bé recorda l'autora fent present la més abnegada i esplèndida dedicació i erudició de J. Rubió i Balaguer, es troba en l'atenció i l'examen dels textos particulars, de l'evolució retòrica de la prosa i de la transmissió i la reçepció de les obres que ens forneix l'estudi dels manuscrits i dels manuals i els reculls de models retòrics que s'anaven succeint i elaborant per a ús general o personal. Aquests són els únics que ens poden parlar de quina era la tradició en què les nostres lletres vulgars actuaren i sentiren. Tradicions distintes i distants, però també coexistents i de complex entrellat, almenys per una bona i llarga temporada. És clar, això implica també el rebuig d'una dialèctica edat mitjana/Renaixement i l'afirmació d'una continuïtat que com, molt bé diu, ens permet de sentir-nos molt més còmodes amb els fets i amb el text. Arribats aquí, és evident que topem amb la periodització. Si jugar per una llarga «tardor medieval», en la qual ens plantejarem els ressons, els contactes i les fluències d'un camp a l'altre dels diferents mons culturals i de les diferents lletres, les continuïtats i les innovacions, ens fa molt més confortable tot allò que va de Bernat Metge a Roís de Corella, perquè n'hem dissipat les boirines i hem aclarit el camp, i, arribats a Corella al final del XV, continuem jugant fort, tal com proposa Lola Badia, llavors toparem amb la periodització, i aquesta última sembla que és eludida. Em refereixo al fet que, mentre que assenyala teòricament la inatacable continuïtat fins a Pere Serafí, i la impremta com un factor important d'aquesta continuïtat, després ens veiem aturats en Corella o, si voleu, prenent la «Justificació», en Isabel de Villena o Pero Martines. Particularment, m'hi hauria agradat alguna cosa sobre Pere Serafí o sobre els *Colloquis de Tortosa*; el llibre hauria sortit molt més arrodonit després de la revaloració dels tres autors més controvertits, per més implicats en la qüestió per part de la historiografia. I amb això no vull pas dir que hàgim de passar a classificar sota l'etiqueta d'edat mitjana o de tardor medieval tot el bagatge fins al final del XVI, ni encara menys començar a discutir si considerar Miquel Mai o Pere Serafí uns homes del Renaixement o encara medievals. Sens dubte, la cosa més prudent fóra, lluny de terminologia definitòria, parlar, a imitació de Joaquim Garriga, d'una literatura de l'època del Renaixement, a estones renaixentista i sovint molt medieval. En efecte, no es tracta tant de substituir una perodització per una altra, sobretot quan ja té un ampli i general assentiment, sinó de franquejar-la i d'oferir i remarcar una còmoda i folgada continuïtat entre el segle XV i el XVI, en totes dues direccions, a fi de descriure i definir quina és la pròpia tradició.

Entrats a la segona part, «Per a la interpretació d'uns textos», Lola Badia

emprèn l'estudi dels tres autors que més afectats s'han vist per tal concepció: Bernat Metge, l'anònim del *Curial* i Roís de Corella. I afronta amb les eines de la filologia les perplexitats i els interrogants que la seva lectura literal desperta, per obrir des d'aquesta algun espirall a la seva immediata contextualitat que ens retorni el text y al seu ambient, al seu punt de creació i recepció i ens el faci intel·ligible. Una tal lectura no solament engrandeix i millora notòriament l'excel·lència d'uns textos, acceptada per tothom, pel sol fet de rescatar-los de propòsits i exigències estranys al seu medi i de permetre'ns parlar-hi lliurement amb la filologia a la mà, fins a fer evident una bona part de les seves intencions reals, sinó, més encara, amb el que Lola Badia es complau a anomenar la redimensió de la historiografia, mostra tot el valor i la finor de la millor tradició despullada d'«idealismes». En definitiva, un favor doble a autors i a estudiosos. I això, de fet, no ha de sorprendre ningú. La grandesa de llibres com *Die Kultur de Renaissance*, de J. Burckhardt, o *Herbst des Mittelalters*, de J. Huizinga, es deu tant a la seva sagacitat com a la transparència dels seus pressupòsits; i, sens dubte, el de Burckhardt és un gran llibre, i la seva *redimensione* va portar F. Chabod a fer un propòsit tan fi com el següent: *«occorre anzitutto metter da parte la confusione che si è fatta tra realtà di fatto e realtà di idea, tra eventi pratici e coscienza che di tali venti l'uomo può o meno avere»*.[1] Des d'aquesta perspectiva, la tradició no és mai eludible, i sí sempre redimensionable, i la feina dels grans mestres («Milà, els dos Rubió, Bohigas, Batllori, Riquer i d'altres») en surt, aprofundida i matisada en els seus conceptes, molt beneficiada.

Així, prenent com a punt de partida l'«acostament saludablement positivista» de M. de Riquer a Bernat Metge, que li permeté de posar de manifest els pretextos de la seva escriptura, passa a demanar-se quina podia ser la recepció d'aquesta obra en els lectors pròxims i en la tradició subsegüent i quines relacions retòriques estableix amb les lletres vulgars o més prestigioses en l'ús del seu temps que ens ajudin a descodificar-la. D'entrada, l'examen de la tradició manuscrita i de l'ús de l'obra de Metge per part d'escriptors posteriors ens la revela equívoca i múltiple. Lola Badia aposta per aquesta qualitat fins a entendre-la intrínseca a l'esperit i a l'obra de l'escriptor, i, ajudada dels ressorts que acabem d'esmentar, a través de la lectura literal del text intenta d'obrir una escletxa als lectors pròxims, «cortesans i familiars reals» com ell, que ens retorni el text al diàleg autor-públic en el qual i per al qual fou produït. De resultes, obtenim un B. Metge més murri que mai, intranscendent i poc pretensiós quan agafa la ploma, que sap jugar magistralment i genialment amb la literatura, però, més encara, un públic d'amics i entesos que es divertia descodificant i reconeixent la seva obra i el seu joc. Això, al capdavall, és el que fa qualsevol públic. Ara bé, B. Metge en reclama un de cultura «aristocràtica» i *«litterata»*, que sàpiga reconèixer el *Corbaccio* i el *De claris mulieribus*, alguns textos de Petrarca (*Secretum, Familiars*, XXI, 8), els *Diàlegs* de sant Gregori, l'*Anticlaudianus* i Boeci, entre

1. Article publicat a l'*Enciclopedia italiana*, vol. XXIX (Roma 1936) i recollit dins *Scritti sul Rinascimento* (Torí 1981), p. 36.

molts altres, i que sàpiga apreciar el joc i la manipulació que en fa, per la lectura personal de les obres o pel coneixement a través d'extractes, per oïdes o per comentaris de tertúlies. I, és clar, que sàpiga reconèixer també el model retòric rere *Lo somni* (*Secretum, Tusculanes* o algun altre), i com se'n val i l'aplica. Aquest és el públic que assenyala, i em fa l'efecte que aquí apareix una nova manera d'apreciar l'«humanisme» de la cort de Joan I de què ens parlaven els dos Rubió i Nicolau d'Olwer, i un nou camí per considerar les relacions entre les lletres vulgars i les llatines. L'autora del llibre ho sap molt bé, però aquest és un altre propòsit, les possibilitats i valoracions que obre. És també per aquest camí que cal entendre lectures com les de Ferran Valentí i l'ús que en podien fer Santillana o, al final del XV, Moner, tots dos força distants. *Lo somni*, fora del cercle que el féu possible, s'independitzà del seu pretext, però sembla que continuà essent un producte cultural «aristocràtic» i *«litteratus»*; i aquesta és una lliçó que tampoc no sabem gaire bé com va anar.

Aquesta, de fet, és en bona part la qüestió que posa sobre la taula amb un títol tan suggestiu com *De la «reverenda letradura» en el «Cuerial e Güelfa»*, en el qual afronta la presumpció o la timidesa culturalista d'un escriptor de «crònica» cavalleresca, al llarg del qual –i aquest punt em sembla molt ferm– s'evidencia un producte d'aquella cultura «aristocràtica» i *litterata* de què acabem de parlar, probablement més d'orella i de conversa que no els familiars i amics de B. Metge que cal suposar lligats o en alguna relació amb la Cancelleria de Joan I. O potser no es tracta tant d'una cultura d'«oïdes» com de la formació amb què llegia uns determinats textos. Però també un producte híbrid i rar d'aquella tardor medieval que evoca G. E. Sansone, perquè és també una «història d'amor i d'armes». Una de les notes de l'època són precisament els cavallers podrits de literatura, i Joanot Martorell n'és un exemple escandalós. I aquí comencem a saber alguna cosa sobre l'ambient en què i per al qual fou escrita, malgrat que tinguem les nostres sospites sobre la circulació de l'obra. Lola Badia, remetent-se a les millors pàgines de P. Bohigas i J. Rubió i al principi filològic de prendre's el text seriosament i no com a insubsistent, envesteix l'engrescadora feina d'esbrinar a quins textos es remet l'autor en les seves digressions culturalistes i «avorrides», sense perdre mai de vista amb quins mitjans devia comptar l'anònim, veure com els reelabora i per què hi són. El *Curial*, és sabut, fa l'efecte de ser una novella molt treballada; ¿per què calia suposar tals passatges injustificats? Rubió i Bohigas havien parlat ja clar en aquest respecte. L. Badia no enllesteix el tema, el *Curial* és un text difícil i ple de rareses, com molt bé diu; però explica molt i sobretot descobreix una bella i fresca consciència d'unes lletres vulgars davant d'unes de sàvies, amb les quals intenta mesurar-se, o la consciència de la creació o de la legitimitat del producte que l'anònim està escrivint. Tot això, sense perdre mai de vista que es troba en un terreny ple d'entrebancs (¿de quina manera arribà tot això a les seves orelles o ulls?), car «sovint l'anònim dóna pistes falses, i no parlem de quan hom intenta pescar en allò que és implícit». Moltes, en dóna, i, feliç novellista, també prova de despistar-nos. D'un *Curial* poc rellevant en

el tràfec edat mitjana/Humanisme/Renaixement –així, el judici al Parnàs no significava sinó el seu aferrament al món medieval– hem passat a un text crucial en la tardor medieval, el qual es demana qüestions fonamentals des d'unes lletres vulgars que en el seu afany lletrat flirtegen amb aquelles sàvies amb més entusiasme que saber. No el menysvaloréssim perquè en mitografia fa alguna greu confusió (Bacus, altrament *Liber*, per Mercuri), o no tant greu (figuració de Cupido).

Contra la menysvaloració i contra la ceguesa històrica, no de Corella ans de la crítica romàntica i noucentista, d'un dels més exquisits productes de tal comerç amb *litterati* i *poetae*, resol d'anar a l'encontre d'un Corella atractiu i ple de destresa i enginy. Perquè a orella, diversament dels anteriors, si no li venien negats traça i talent, li eren almenys escatimats. Així assistirem, després d'haver posat en clar la historicitat de Corella que F. Rico ha reclamat, a una lectura que ens introdueixi en les subtileses, propòsits i intencions de «faules» tan pulcres i fines com *La història de Leànder i Hero* o *Lo plant dolorós de la reina Hècuba*. L'operació de Lola Badia consisteix a recordar-nos el «gust pels clàssics, la retòrica i el melodrama». Ben mirat, el gust per Boccaccio, per l'artifici literari, per la fabulació i pels *litterati*. Llevat potser de *La història de Leànder i Hero*, les heroïnes de Corella no viuen ja la seva història, l'expliquen i sovint l'escriuen, com Hècuba o Medea, a fi de trobar companyia i expansió al seu dolor i que altres en prenguin ensenyament; i en aquest artifici les tragèdies de Sèneca podien convertir-se en una mina. I consisteix també a recordar-nos la seva qualitat de teòleg i la seva poètica (la de Boccaccio, la d'Enric de Villena, la de Francesc Alegre), les quals sobreentenen una «declaració», un ensenyament moral (tal com fa Curial amb Càmar davant l'*Eneida*), a les retoricades «poesies»: l'amor, en qualsevol cas, és una passió corrosiva, una força destructiva de l'individu, la societat i les seves institucions. Matisant l'agudesa de J. Fuster, posa en relleu el caràcter literari i exemplar de tals «poesies» i insinua el lligam amb la crisi de la idealització de l'amor i amb Ausiàs March. En efecte, hi ha molt de tot això, en el nostre XV. Però m'interessa sobretot de destacar les observacions que fa *De l'«alt estil d'elegant poesia»* sobre l'ús de la retòrica, de la *poetria*, o de l'antiretòrica (J. Roig) i els problemes que aquesta suscita. ¿Efectisme i melodrama no són potser sinó un valor retòric més en Corella com en Boccaccio, tal com antiretòrica i vena satírica o jocosa en Jaume Roig? I amb això vull dir un valor literari important. Un valor que, juntament amb l'ornat difícil i l'ordre artificial, retrobem en la literatura religiosa de l'època. ¿Fins a quin punt el gènere, el públic, el tema o els models manipulats condicionaven aquests valors? Les *artes dictandi* i les *artes praedicandi* bé parlaven de tot això, però no podem oblidar l'experiència que hom podia adquirir en el contacte, escrit o oral, amb la literatura i que aquesta tenia molt de social i de comportament. El *Tirant*, per exemple, permet molts suggeriments en aquest respecte. ¿Bernat Metge és reductible a aquests condicionants? És clar, tampoc no hem d'oblidar mai que hi ha gent llesta, que l'habilitat del traductor del *Decameró* no és la del de la *Fiammetta* o del *Corbaccio*, i que el famós discurs a les corts de Barcelona del cardenal Margarit és seu, per més que el tema i el gènere, la finalitat

i la concurrència en siguin innegables condicionants. Corella, al seu temps, gaudí de l'èxit i meresqué que a primers del XVI s'entretingués a copiar-lo un notari amb bella lletra humanística al costat d'altres textos d'humanistes italians com Giovanni Aurispa, Leonardo Bruni, una *Oratio ad Alfonsum Regem habita per Jo. S.* i unes epístoles d'un tal *Patricii* (Francesco Patrizi da Siena, bisbe de Gaeta?), relacionat amb la cort de Nàpols. Després decaigué, i Onofre Almudèver l'oblidà en la seva reedició del *Procés de les olives*; però passa que aquí es posà fi a tota la literatura «aristocràtica» perquè aquesta responia molt, com hem dit, a formes socials i de comportament, i entre aquestes es posà de moda el castellà. Altrament hauria estat si Joan Boscà hagués traduït *Il libro del Cortegiano* al català; i no em refereixo a la seva producció poètica ni tampoc pretenc referir-me a res més que no sigui el funcionament de la literatura.

Un llibre, en resum, que s'imposa de retornar uns textos a la seva proporció, sense altres intermediaris que la mateixa filologia en diàleg constant amb aquests i amb la millor historiografia que han suscitat. Un diàleg que es converteix en una lliçó permanent tant pels seus resultats com, singularment, per totes les noves insinuacions i allusions que obre.

JAUME TURRÓ

BASTARDAS, Albert, i SOLER, Josep (eds.): *Sociolingüística i llengua catalana*. Barcelona, Empúries, 1988 («Biblioteca Universal»).

No sabem si és legítim o útil, davant un llibre nou, de preguntar-se qui el llegirà i què en pensarà, a més de nosaltres mateixos. Legítim o no, potser morbós, val la pena preguntar-se, retòricament és clar, davant *SLC*, si llegiran el llibre aquells que, en termes fàcils, serien els «dolents» de la pellícula que s'hi viu. I sabem que no, quasi segur. I sabem que possiblement els «bons» continuaran fent llibres que llegiran uns altres «bons» en una roda sense fi, temiblement una espiral interior.

De tota manera, no es pot dir que tot sigui igual que fa uns quants anys. Amb un símil es veu bé, i és el de la música. Si bé admetríem que el *pop-rock* és imaginable en qualsevol context, no es pot dir que la música col·lectiva sigui definitivament el *pop-rock* en qüestió. Així, des de fa uns anys diversos termes i conceptes sociolingüístics s'han introduït, per exemple, en el món docent, fins i tot en el quotidià (alguns amb deturpació inclosa), de manera que el discurs sociolingüístic, que per força existia abans ja, ben abans de la mateixa creació de la disciplina, és nou, diferent. No per això podríem assegurar que el discurs quotidià, no el científic o pseudo-científic, sigui el que hi ha per exemple en aquest llibre i en altres de semblants. Alguna cosa encara no funciona, tant des del punt de vista estrictament científic, com, per descomptat, del polític, aquest darrer en la mesura que, com dèiem, no fa servir

majoritàriament els paradigmes que defineixen les dues darreres dècades de sociolingüística (vegeu la p. 171, tant pel que fa a aspectes de la pre-sociolingüística com a aspectes del discurs asociolingüístic).

El llibre és compost de 8 treballs, de vuit autors, joves tal com diu la contraportada, en principi ben diferenciats, però potser no tant com es veurà. Els editors del recull, autors també de sengles treballs, els han agrupat sota tres epígrafs: passat, present i futur. La veritat és que la divisió és més aviat forçada, perquè diversos dels treballs fan salts en el temps ells mateixos (vegeu, per exemple, a la p. 198, com un article de «futur» fa clara referència al passat).

No és gaire habitual, però pot ser un bon consell de començar la lectura del llibre per un treball que no és el primer en la paginació. Concretament, recomanem de començar per *La normalització lingüística: l'extensió de l'ús*, d'Albert Bastardas. Després seria bo de continuar amb *La minorització lingüística*, d'Enric Montaner, fatalment desaparegut fa poc.

Albert Bastardas fa una descripció formal i quasi anònima d'un marc de qüestions sociolingüístiques que sabem que som nosaltres mateixos. Aquest distanciament provoca una òbvia clarificació d'alguns punts i dóna una mica de solució a un problema que ja s'ha apuntat en altres ocasions: la nostra comunitat parla massa de si mateixa, diu massa vegades els propis noms i adjectius quan fa anàlisi de problemes. Per altra banda, aquest treball i tots els altres pràcticament tenen en comú una característica. Desvetllen o destapen algun dels *fantasmes* presents en les ments dels «bons» que abans esmentàvem, exactament allò no resolt, allò difícilment resoluble, per oposició a d'altres consideracions que al llarg del temps han anat establint paradigmes. Aquí, com el títol indica, es tracta de l'*extensió de l'ús*, una característica de la qual és la seva asimetria oral/escrit, fet que també detecta Soler a la p. 224.

D'aquest treball també cal destacar, ultra el seu ordre expositiu excelent, la insinuació d'algun altre punt que també podríem catalogar de *fantasma*: a les ps. 196 a 206, el paper i la conducta sempre silenciats dels hispanoparlants dins la comunitat catalana; a les ps. 195, 200 i 204, els papers ambigus i contradictoris molts cops del poder públic i el poder econòmic privat; a les ps. 202 i 203, la recerca d'indicis d'evolució de la comunitat catalana.

Al treball d'Enric Montaner, l'autovergonya del nom i l'adjectiu s'insinua novament. Juntament amb el treball esmentat anteriorment, constitueix un bon material acadèmic d'història de la llengua, cosa que no és la major part del material comercial que hi ha al mercat (vegeu, concretament, la història improvisada del català, ps. 32-41, amb visions noves sobre la Renaixença, p. 39, i les relacions catalanes amb altres nacionalistes europeus al principi del segle XX, p. 40)

Per començar, Montaner fa una dissecció dels conceptes minoria i minorització, encara pertanyents al grup de conceptes ja usuals però no creguts. A més, relaciona les dificultats que comporta aquesta situació a les comunitats afectades i dóna solidesa als arguments fent veure que no estem sols en aquest avatar, i en presenta

una bona sèrie d'exemples, molt coneguts alguns, no tant els altres. D'altra banda, abona la idea que les entitats com la religió, i eventualment l'estat a l'Europa occidental contemporània, són les úniques capaces d'aglutinar comunitats lingüístiques.

Un *fantasma* que destapa (p. 26 dalt) és com lliguem mentalment que el que representa l'Espanya opressora és o no és el mateix que, per exemple, el que representa l'andalús nouvingut. Això també ho destapa Bastardas en el treball anteriorment comentat.

Els altres sis treballs es poden considerar més específics, més tècnics, cadascun en el seu grau. Per cert, que en tots sura un *fantasma* comú: l'actitud. Hi ha una sensació que gràcies a un *canvi d'actitud* de les persones d'una comunitat es pot passar a una situació nova. Això és evident; ara bé, queda molt camí per recórrer si es vol saber què és una actitud, i com es modifica. Concretament, un dels treballs, el de Christine Bierbach, *Les actituds lingüístiques*, en fa un intent de descripció, classificació i anàlisi i metodologia de la recerca.

Per la seva banda, Miquel Strubell, a *La immigració*, aborda un dels paràmetres clàssics del discurs sociolingüístic català en època sociolingüística, la immigració. Strubell posa ordre amb xifres i paraules a un tema sempre excessivament sentimental. Amb tot, cau en dos petits paranys, no per inoperància, sinó perquè són inexorables, sembla. L'un, ja l'hem dit, el tema de l'actitud (p. 91) dels membres d'una comunitat; l'altre, la definició de «qui és català». Des d'uns ulls molt aliens a nosaltres això pot semblar bajanada romàntica. Ho sembla, però no ho és. Caldria saber aquestes coses però no és fàcil trobar el mètode.

A la p. 53 apareix el *fantasma* de «castellans» pobres i rics. I el de la famosa integració, que Strubell fa funció de quatre paràmetres: l'àmbit d'arribada, el temps que fa, la famosa actitud i la voluntat de quedar-se.

M. Àngels Viladot, a *L'adquisició d'una segona llengua*, aborda un altre *fantasma*, el bilingüisme en un dels sentits més estàndard i menys polititzat. Fa un repàs interessant i curiós de l'evolució «moral» del concepte. No deixa de ser sorprenent (p. 82) que hagi passat a ser «bo» educativament parlant a partir del conflicte francès-anglès del Canadà. Destaca la divisió entre bilingüisme additiu i substitutiu (p. 83).

El treball presenta diverses vies de tractar el suposat bilingüisme d'una comunitat, el que en diu curiosament polítiques recuperadores en l'àmbit educacional, i fa un estudi més detallat del procés considerat més fort en aquest sentit, la immersió escolar.

M. Teresa Turell, a *El comportament lingüístic: els grups socials*, un article dens i de difícil lectura global, fa un repàs de les diverses escoles sociolingüístiques mundials i la seva obra, sobretot pel que fa a l'estudi dels grups socials segons paràmetres com ara l'ètnia o el sexe. S'analitza que a la comunitat catalana s'ha fet molta macrosociolingüística i poca microsociolingüística, enduts pel *fantasma* de saber el lloc que ocupa realment el català en el si de la comunitat que l'alberga.

Amparo Tuson, a *El comportament lingüístic: l'anàlisi conversacional*, basteix el treball potser menys «català» de tot el llibre. Hi presenta les bases d'una ciència o estudi de la conversa. S'hi desvetlla el *fantasma* de l'alternança lingüística interna d'un individu de la comunitat catalana, però en trobem poques pistes.

Josep Soler, coeditor del llibre, amb *La normalització lingüística: normes i varietats*, tanca el llibre i la ressenya. Parla entre línies, el nostre *fantasma*, de la inseguretat lingüística provinent del dilema correcció/incorrecció i del desgavell de registres entre els usuaris. Més obertament parla del paper funcional de les normes i la norma en la societat.

Cada treball va acompanyat d'extensa bibliografia, de manera que disposem d'una notable recopilació de treballs interessants, en alguns casos repetits d'una aportació a l'altra, és clar.

IGNASI LLOMPART

BERNAL I GIMÉNEZ, Assumpció: *La narrativa valenciana de pre-guerra.* Institut de Filologia Valenciana. València. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987 («Biblioteca Sanchis Guarner», 15).

SIMBOR I ROIG, Vicent: *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià.* València, Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988 («Biblioteca Sanchis Guarner», 16).

Ja fa gairebé una dècada que el professor Vicent Simbor començà a ocupar-se d'una parcella de la literatura catalana que fins en aquell moment només havia estat estudiada molt col·lateralment, i els escassos estudis que en parlaven eren més aviat superficials i tan sols arribaven a valoracions molt descriptives. Ens referim a la producció de la literatura catalana al País Valencià durant el primer terç del segle XX, fins a la guerra civil espanyola.

Havia començat a ser abundant la producció bibliogràfica sobre aquest mateix període a la resta del nostre país o àmbit lingüístic, que havia suposat la revaloració del Modernisme, de les avantguardes, del mateix Noucentisme o de l'obra narrativa de Josep Maria de Sagarra, entre molts altres punts d'interès. Al País Valencià, res, o gairebé.

Lentament, Vicent Simbor va anar deixant de banda els seus interessos investigadors primers –la gramàtica normativa o la Renaixença valenciana– per anar parant atenció al període del primer terç del segle XX. Fruit d'aquesta línia d'investigació són tant la seua tesi doctoral sobre l'obra de Carles Salvador com –parcialment– *La narrativa valenciana de pre-guerra*, d'Assumpció Bernal, ja que es tracta –en el seu origen– d'una tesi de llicenciatura dirigida pel mateix Simbor. Cal avançar ja que les dues obres que ara ens ocupen s'interrelacionen i s'intercanvien informacions fruit de les investigacions d'ambdós autors.

Assumpció Bernal, professora del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València en la seua secció de l'Escola de Mestres, ens ofereix amb *La narrativa valenciana de pre-guerra* un estudi puntual i aconseguit de la col·lecció «Nostra Novel·la» que, a començaments dels anys trenta –1930 i 1931–, intentà de renovar el panorama de la narrativa valenciana al llarg dels 61 números que publicà abans de passar avall. Si hem dit que aquest estudi té el seu origen en la tesi de llicenciatura de la seua autora, cal dir també que és només això: l'origen, perquè el text ara publicat és una monografia que s'allunya dels temptejos primerencs, propis de la majoria d'aquests casos, i en resulta una obra nova i sòlida. *La narrativa valenciana de pre-guerra* s'obre amb un pròleg de Vicent Simbor on recorda els orígens acadèmics de l'obra i en destaca les conclusions més interessants, en concret les diverses tipologies narratives.

Abans d'entrar a abordar la col·lecció de «Nostra Novel·la», Assumpció Bernal fa un repàs teòric aprofundit de la novel·la popular i fulletonesca del segle XX i la seua pervivència durant el nostre segle a fi de fixar les seues característiques concretes i poder-les aplicar al corpus narratiu estudiat.

En el segon capítol elabora un minuciós estudi dels 61 números de la col·lecció amb l'objecte de deduir-ne una sèrie de tipologies narratives, però també la història i l'evolució d'aquesta aventura editorial, així com les característiques lingüístiques de les diverses etapes de «Nostra Novel·la». Aquest apartat és pròpiament el cos central de la monografia i és força interessant des de diversos punts de vista, tot i que ara només en destacarem dos. Primer de tot, per l'anàlisi aprofundida que presenta de la col·lecció editorial, dels seus objectius, del seu context social, de la seua evolució i les iniciatives literàries que en derivaren, de tots els seus col·laboradors –tant pel que fa als narradors com pel que fa als il·lustradors–, fins i tot de la seua distribució. Tot plegat palesa un minuciós treball –gairebé de sociologia literària– on la informació treta dels diaris i publicacions de l'època és més que suficient.

En segon terme, perquè a través d'una metodologia semiòtica analitza una per una totes les narracions de «Nostra Novel·la» fins a arribar a disseccionar el corpus objecte d'estudi –que fins ara s'havia considerat com a narrativa fulletonesca i/o costumista– en vuit tipologies narratives diferents, o parcialment diferents. Aquestes, tot i que més endavant les reagrupa en quatre, són: *a*) melodrama i novel·leta sentimental; *b*) melodrama i denúncia social; *c*) ruralisme pseudo-costumista; *d*) el «quadre urbà»; *e*) el psicologisme; *f*) novel·leta d'idees; *g*) esteticisme idealista, i *h*) els intents renovadors. Com podem comprovar, la perspectiva canvia, i no poc.

Finalment, l'autora acaba analitzant les causes de l'enfonsament de «Nostra Novel·la» i el fracàs de totes les intencions de renovació narrativa d'aquesta plataforma editorial. Com és ben lògic, una tradició narrativa no s'improvisa, ni uns autors tampoc. Així doncs, els homes de «Nostra Novel·la» hagueren de posar mà a tot el que trobaren: narradors, poetes, periodistes, dramaturgs, etc., els quals no van saber/poder respondre a les necessitats de la narrativa valenciana del moment. Això, entre altres causes, és clar.

Cal dir, finalment, que l'obra es clou amb un epíleg –que vol ser una invitació per a un futur treball d'investigació que combine la metodologia semiòtica i la perspectiva interdisciplinària, dins d'un marc més ampli d'una semiòtica pragmàtica–, i un apèndix on s'inventarien els seixanta-un números de «Nostra Novella», amb el número, títol de la narració, autor, data de publicació, pàgines i ilustrador.

De tot allò que hem exposat fins ara, podem deduir que ens trobem davant d'una obra interessant que aporta molta llum sobre aquesta col·lecció literària que volgué ser la renovació de la narrativa valenciana del moment i que no ho aconseguí. Amb tot, sí que hem de fer un advertiment per a navegants: pel que fa a l'anàlisi de les narracions (cap. II.2), malgrat tota la introducció metodològica, a pesar dels nombrosos esquemes ilustratius i les nombroses referències bibliogràfiques citades en notes, els lectors llecs en teoria literària semiòtica trobaran aquest capítol una mica espès. Els ja habituats poden trobar-hi certes mostres d'anàlisi de models narratius ben interessants.

Quant a *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939)*, primer de tot cal dir que, des d'una certa perspectiva, aquesta obra és el resultat –parcial– de deu anys d'investigació i que, per això mateix, ha estat elaborada i «refeta» tot al llarg d'aquest període.

Els qui hem assistit a les classes del professor Vicent Simbor i hem seguit el ritme de les seues investigacions a través de les publicacions que ha anat fent a llocs diferents, reconeixerem en més d'un capítol de l'obra que ara ens ocupa el seu antecedent directe en aquest o aquell altre article publicat per ell mateix en aquesta revista o aquella altra miscel·lània. D'alguna manera, era inevitable. No obstant això, ja m'apresse a deixar ben clar que no som davant d'un llibre factici, sinó, ben al contrari, d'una obra de síntesi que no sols revisa i reescriu les pròpies aportacions quan ha estat necessari, sinó que també hi incorpora les noves aportacions d'altres investigadors que s'han ocupat del tema.

Esquemàticament, el període cronològic motiu d'estudi és abordat en dos apartats: *a*) la ruptura amb la Renaixença (1900-1923) i *b*) l'esforç per l'actualització literària (1923-1939). Dintre de cadascun s'estudien les estètiques, els nuclis literaris i els autors més significatius. Segurament és l'obra més sòlida que sobre la literatura valenciana d'aquesta època s'ha publicat mai.

Malgrat aquesta parcel·lació de la literatura produïda al País Valencià durant el primer terç del segle XX, creiem que hi ha tres punts sobre els quals Simbor centra preferentment la seua atenció. D'una banda, el naixement i l'evolució del valencianisme polític i cultural; de l'altra, la lluita per la normativització ortogràfica del català al País Valencià, i, finalment, la «polèmica avantguardisme/antiavantguardisme» entre un grup nombrós dels escriptors valencians de la dècada dels anys trenta. Són els tres punts que vertebren tota la seua obra i són també els que hi ha desenvolupat amb un major deteniment. Cal afegir, a més, que és interessant de comprovar com aquests temes estudiats s'interrelacionen i deriven els uns dels

altres, molt especialment pel que fa a la normativització i al debat avantguardista respecte a l'evolució del valencianisme polític i cultural.

Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900-1939), com ja hem apuntat *supra*, revisa totes les aportacions que sobre el tema havien fet investigadors anteriors com Sanchis Guarner, Joan Fuster, Ricard Blasco, Josep Iborra, Manuel Soler o Pérez Moragon, entre molts altres, n'accepta les que encara no han perdut vigència, en desestima d'altres ja desfasades, i proposa una periodització ben suggerent, per no dir definitiva.

Vicent Simbor proposa, «per motius d'índole pedagògica», la data del 1900 com a fita divisòria entre la Renaixença «estricta» i les noves provatures estètiques. Així, els anys que van del 1900 al 1923 suposen l'esforç per superar els motlles de la Renaixença, i els que van de 1923 (realment des de 1927) a 1939, els de la lluita per la modernització de la literatura catalana al País Valencià. Cal fer notar que l'evolució de la historiografia literària valenciana fins aquesta obra estudiada ha estat notable. Hem passat de l'estudi «per generacions» que proposava Sanchis Guarner a aquesta obra de Simbor on no trobem cap referència a cap generació literària. D'aquesta manera, la «generació del 1909» queda reduïda a «escriptors amb influència modernista amb un sentit ample» – tant pel que fa al Modernisme com pel que fa al «Modernismo»– i la «generació de 1930» desapareix o queda reduïda al «grup de *Taula de les lletres valencianes*».

L'obra, en cadascun dels punts abordats, palesa una gran minuciositat per l'abundant informació de contextualització de l'època, així com les valoracions puntuals dels autors més significatius dels períodes i de les estètiques estudiades. Això no obstant, el gènere tractat més epidèrmicament potser siga el teatral, on les notícies –segurament per manca de monografies anteriors– són més genèriques i molt menys aprofundides que les que se'ns donen sobre la narrativa o la poesia.

L'obra inclou, a més, un breu capítol o epíleg on Vicent Simbor esbossa algunes de les conseqüències que suposà el triomf feixista per a l'evolució criexent del valencianisme cultural i polític i l'evolució estètica de la literatura valenciana. Finalment, l'obra es clou amb dos «apèndixs», tots dos molt d'agrair. El primer, una exhaustiva «Bibliografia» sobre el període estudiat, i, el segon, un «Índex» dels noms citats tot al llarg de l'obra.

No cal insistir en el fet que tant *La narrativa valenciana de pre-guerra* com *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià* són dues obres ben interessants per al coneixement de la literatura contemporània dels valencians en particular i per al conjunt de la literatura catalana en general. Molt especialment l'obra de Vicent Simbor que, amb una voluntat de globalitat, representa –al meu entendre– una obra de síntesi de deu anys d'investigacions pacients i, a vegades, menystingudes.

BIEL SANSANO

BOHIGAS, Pere: *Lírica trobadoresca del segle XV. Joan Basset i altres poetes inèdits del cançoner Vega-Aguiló.* Barcelona, Institut de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988 («Biblioteca Sanchis Guarner», 14). 232 ps.

Com és ben sabut, el cançoner Vega-Aguiló (mss. 7 i 8 de la Biblioteca de Catalunya) és el còdex més important per al coneixement de la lírica catalana anterior a Ausiàs March. No solament perquè és la miscel·lània més venerable, sinó perquè hi són ben representats els noms més cabdals de la poesia postrobadoresca catalana costat per costat dels models trobadorescos i de les novetats trescentistes de procedència francesa. És a dir, en paraules de Stefano Asperti, perquè *«si configura come la raccolta, strutturalmente aperta a sempre nuove integrazioni delle opere lette ed apprezzate [...] dal pubblico colto nella Barcelona dei primi Trastàmara [...] un autentico spaccato degli interessi letterari dell'inizio del Quattrocento».*[1] No cal dir que el volum del professor Bohigas ha d'ajudar d'una manera determinant a l'estudi de mig segle de producció poètica, culminant així una meritòria dedicació al còdex, de la qual és avinent recordar la imprescindible descripció de 1970 [2] i les primícies del que ara constitueix l'obra completa de fra Joan Basset.[3]

L'edició, doncs, recupera l'obra d'aquest autor, quantitativament equiparable a la d'un Jordi de Sant Jordi, posem per cas, i posa a l'abast gairebé el total de textos poètics inèdits del cançoner.[4] El fet que el Vega-Aguiló sigui sovint l'únic testimoni de moltes peces dels poetes més significatius del moment explica que hagi estat editat fragmentàriament al llarg dels anys i justifica una edició del remanent, ben interessant, certament, en alguns casos. Per aquesta mateixa raó, s'ha d'agrair a l'editor que hagi incorporat a la introducció l'índex general del manuscrit, així com les escasses notícies que posseïm de molts autors menors.

En aquest aspecte, però, convé avisar que la reproducció, parcial i revisada, del treball del 1970 citat no n'evita la consulta, ja que hi trobem a faltar algunes referències a edicions anteriors o a notícies complementàries. Tampoc no enregistra, doncs, edicions més recents, que en alguns casos no feien imprescindible la present. Per tant, abans de comentar-ne sumàriament el contingut, convé descriure exactament l'aportació textual nova.

1. Stefano ASPERTI, *«Flamenca» e dintorni. Considerazioni sui rapporti fra Occitania e Catalogna nel XIV secolo*, «Cultura Neolatina», XLV (1986), ps. 74-75.

2. *El cançoner català Vega-Aguiló*, dins «Homenaje... Rodríguez Moñino» (Madrid 1970), ps. 115-138 [= *Aportació a l'estudi de la literatura catalana* (Barcelona 1982), ps. 219-246]. Cito per aquesta reedició.

3. *Joan Basset: Poemes*, «Els Marges», 12 (1974), ps. 83-97, i *El* Letovari *de fra Joan Basset*, dins «Miscel·lània... Aramon», III (Barcelona 1983), ps. 31-37.

4. Les úniques poesies d'autor català que resten inèdites, crec, són la *Cobla tramesa Regadelh per en Luys Ycart* (p. 211, foli CLVI), estudiada per Joaquim Molas a la tesi doctoral que dedicà a l'autor (*cf. HLC*, I, p. 643), i el *Clam de amor fet per Figueres* (p. 724, foli 177v; *cf. HLC*, III, p. 48). Altrament, *En breu veyrem una força abatre* (p. 183, foli CXXIIII) segueix comptant només amb l'antiga edició de Milà i Fontanals (*Obras completas*, III [Barcelona 1890], ps. 464-466); per a les obres interpolades per una mà del segle XVI, *vid.* BOHIGAS, *El cançoner català Vega-Aguiló*, ps. 221-222.

El volum, com precisa el subtítol, consta de dos blocs. El primer és constituït per vint peces de Basset procedents del Vega-Aguiló (algunes ja editades pel mateix Bohigas, com s'ha dit), a les quals se suma la cobla inserida a *Lo conort* de Francesc Ferrer.[5] Aquest conjunt ha estat extrapolat, amb bon criteri, de la seqüència d'aparició al cançoner. Els quaranta textos restants, que segueixen aquest ordre, amb alguna excepció, correspondrien, doncs, als «altres poetes inèdits». Setze d'aquests, amb tot, ja estaven editats, en tres ocasions d'una manera deficient o fragmentària. Evidentment, això és només un aclariment, ja que no s'ha d'objectar res a una reedició que reuneixi peces soltes i disperses o de mal trobar. En tot cas, convé advertir que la manca de referències aludida i el fet que la reedició no sigui òptima (la lectura sovint és difícil a causa de la coneguda taca d'humitat del cançoner) són possibles factors de confusió. (Amb la simple voluntat de completar, doncs, sistematitzo la qüestió en nota.) [6]

5. Aquest text compta amb una excel·lent edició a la tesi doctoral de Jaume Auferil, de pròxima publicació (Universitat Autònoma de Barcelona 1987, p. 347); la lliçó del v. 404 conté una variant important.

6. En general, com s'ha dit, és indispensable consultar l'article citat a la nota 2. Enumero només els textos reeditats que disposaven d'una edició fiable i, a vegades, d'un estudi (poso en primer lloc el número que els assigna el volum ressenyat i després, entre parèntesis, la pàgina del manuscrit); en algunes ocasions, com s'ha dit, la referència bibliogràfica manca; en d'altres l'edició actual és inferior (esp. XXVI, XXXI, XXXIX, XLVII i XLVIII; *cf.* també LV, amb la reproducció parcial del ms. a *HLC*, II, p. 61). És convenient, doncs, fer la confrontació abans de qualsevol estudi. El cas del poema XXVII és un lapsus evident. Una peça inèdita de mossèn Ivany (L) no figura a la relació general d'ara ni a la del 1970.

XXVI (p. 42) = Martín DE RIQUER, *Miscelánea de poesía medieval catalana*, «BRABLB», XXVI (1954-56), ps. 183-185 [IV].

XXVII (p. 49) = Martí DE RIQUER, *Poesies de Gilabert de Próixita* (Barcelona 1954), ps. 55-57 [VIII].

XXIX i XXX (ps. 81-84) = C. FABRE, *Deux poèmes de Peyre Cathala*, «Romanic Review», XIII (1922), ps. 1-17. [S'hi defensa l'atribució. *Cf.* ASPERTI, art. cit., nota 13.]

XXXI (p. 89) = Martín DE RIQUER, *Contribución al estudio de los poetas catalanes que concurrieron a las justas de Tolosa*, «BSCC», XXVI (1950), ps. 304-305 [III]. [S'hi nega l'atribució a Pere Català: p. 292; *cf. HLC*, I, p. 528.]

XXXIV (p. 101) = Martín DE RIQUER, *Alba trovadoresca de autor catalán*, «Revista de Filología Española», XXXIV (1950), ps. 151-165. [Amb diferent distribució mètrica.]

XXXVIII (p. 205) = Martín DE RIQUER, *Le troubadour Peyre de Rius et Gaston Fébus, comte de Foix*, «Annales du Midi», LXVI (1954), ps. 269-273. *Cf. HLC*, I, p. 535.

XXXIX (p. 214) = Joaquim MOLAS, *Un poema inèdit de Lluís Icart*, dins «Miscel·lània Aramon», IV (Barcelona 1984), ps. 131-147.

XLVII i XLVIII (ps. 321 i 323) = RIQUER, *Contribución*, ps. 285-286.

XLIX (p. 331) = RIQUER, «Miscelánea», ps. 173-175 [II].

LIII (p. 347) = Martín DE RIQUER, *Gabriel Ferruç y Guerau de Massanet, poetas catalanes del siglo XV*, «BSCC», XXVII (1951), p. 254 [VIII]. *Cf. HLC*, I, p. 654.

LIX (p. 711) = C. FABRE, *Un poème inédit de Pierre Cardenal*, «Romanic Review», XI (1920), ps. 195-222.

Limitant-nos als casos més interessants, *vid.* encara, per a la peça inèdita de Joan Ramon Ferrer (XXXVII), *infra*, nota 12; altrament, el *Gardacors* de Cornet (LVII) fou comentat per Jeanroy (*Histoire Littéraire de la France*, 38, p. 46) a partir de l'edició d'un altre manuscrit (J. B. NOULET & C. CHABANEAU, *Deux manuscrits provençales du XIVe siècle* [Montpeller-París 1888], ps. 109-112).

Puntualitzat aquest aspecte, cal avançar ja que el material aplegat per la ciència de Bohigas paga sobradament una lectura atenta. Vegem-ne alguns dels incentius. En primer lloc, s'ha de destacar l'obra de Joan Basset, avaluada en termes generals per Jordi Rubió i Martí de Riquer, i prou interessant com per merèixer un estudi monogràfic. D'una banda, per la gràcia d'alguna de les composicions, però sobretot perquè l'autor «és el representant més complet de la "nostra gaya ciència", com ell diu, en els primers anys del regnat d'Alfons».[7] Ho confirmen les dues peces que van «guanyar joia» (IX i XVI), les rúbriques que especifiquen tècniques de versificació del gust tolosà, el conreu de subgèneres estrictament enginyosos, com ara la «cobla divinativa», i sobretot l'abundor de poesia mariana, en clara contrafactura de l'amorosa, fins al punt que sovint la frontera es desdibuixa (com assenyala l'editor, un mateix *senhal* unifica aquests vessants).[8]

Joan Basset tipifica una orientació que esdevingué central en la producció de poesia vinculada als certàmens literaris del quatre-cents (de la qual són indicatius cançoners més tardans, com ara J i N). Comparada amb l'obra de poetes com Gilabert de Próixita, Andreu Febrer o Jordi de Sant Jordi, la seva significa la presència directa de l'escola tolosana al Vega-Aguiló, altrament testimoniada per autors anònims o de producció menor.[9] Convindria matisar, doncs, l'opinió d'Asperti en el sentit que el cançoner *«sancisce l'avvenuta frattura del rapporto con i Tolosani, come rifiuto del loro modo di fare poesia e di rapportarsi con l'insegnamento dei trovatori»*.[10]

[*Addenda a la nota 6:* El poema XLI ha estat estudiat per Isabel de RIQUER a *Alba trovadoresca inèdita*, dins «Studia... M. de Riquer», vol. II (Barcelona 1987) ps. 595-601.]

7. Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, I, *Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, I (Barcelona 1984), p. 307 [abans al vol. III de la *Historia General de las Literaturas Hispánicas*]. La millor descripció de la seva obra a *HLC*, I, ps. 635-641.

8. *Cf. HLC*, I, p. 635, i Giuseppe GRILLI, *La poesia com a recer. Formalisme i ambigüitat a l'obra de J. Basset*, «Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes» (Barcelona 1980), ps. 71-84. Per aquest camí, es podria arribar a pensar que *Belha ses par* és només la Verge, fins i tot en les dues esparses considerades profanes (XIV i XIX), o bé que hi ha una conscient ambigüitat (*vid.* l'endreça de IV); *cf.* encara la «valerosa princessa» d'un dels poemes marians (V, v. 1) amb la «senyora valarosa» de I (v. 8) i III (l. 26), aquesta última sota el *senhal* «Princessa proz» (l. 90). Semblantment, els dos maldits adreçats a Na Falça (XVII) i Na Maliciosa (XVIII) tant poden referir-se a una dama diabòlica com a l'adversari per excel·lència de la Verge: «Na Cerp cruzel verinosa» (XVIII, v. 28), que llegeix falsament «doctrina / a tot celhs qu'a vos s'ecosta». També Gabriel Ferruç fa servir el mateix senyal per designar la dama i la Verge; vegeu-ne les consideracions oportunes a RIQUER, *Contribución*, *op. cit.*, nota 6, p. 164.

9. *Vid.* esp. RIQUER, *Contribución*, *op. cit.*, nota 6, i ara les peces XL, XLIV i XLV (v. 13). Per al manteniment d'aquest gust, tinguem en compte les obres copiades per una segona mà a finals del segle XV, citades més endavant.

10. Art. cit., p. 76. Dic matisar perquè la lectura d'Asperti em sembla essencialment vàlida, en el sentit que, per primera vegada, analitza globalment la tradició manuscrita. I, si bé sembla excessiu considerar, a partir del cant XXIII d'Ausiàs March, que la poesia posterior *«volge definitivamente le spalle [...] anche a tutta la tradizione provenzale»*, no agrairem prou a l'autor que s'arrisqui a fer hipòtesis i que en definitiva apunti la necessitat de no interpretar la lírica catalana com un succedani provençal només. L'anàlisi del Vega- Aguiló

D'altra banda, la seva obra mig en prosa mig en vers (III), que és una anàlisi de la passió amorosa suscitada per l'«angèlica persona» de la dama, ens deixa veure ja la síntesi de la línia retòrica comentada amb el gust per una prosa classicitzant (amb llatinismes, participis de present i el *verbo in fondo*, per entendre'ns). La combinació de prosa i vers, tema d'estudi encara verge, ens podria fer pensar, posem per cas, en el *Frondino e Brisona*, on les epístoles intercalades en una prosa d'acurada retòrica també fan la funció d'amplificar analíticament el sentiment d'amor.

Amb una orientació semblant és remarcable el *Sirventesch* de Joan Ramon Ferrer (XXXVII), copiat d'una segona mà a finals del XV, que, significativament, afegí també textos de Cornet (LVII) i Jaume Rovira (LVIII), així com un sirventès de Peire Cardenal (LIX). No és, però, el contingut moral el més destacable, sinó el fet que la glossa que acompanya el poema (pedant i mancat de valor literari) és un document de primer ordre per a l'estudi de la composició retòrica: a les explicacions gramaticals l'autor hi afegeix precisions sobre la *«flor exempli»* (p. 123), i podem comprovar com l'autoritat de Tuhi (de fet, la *Rhetorica ad Herennium*) s'arrenglera al costat del «gay saber», o observar com funciona l'encadenament d'*exempla* provatoris: un de bíblic, un d'històric i un de real (tipologia perfectament catalogada en les arts de predicació). Aquesta és l'única obra catalana conservada, recordem-ho, d'un jurista eminent, format a Bolonya i autor, entre d'altres obres, de poemes religiosos en vers heroic llatí i del tractat *Magnum de pronominibus suique natura opus*, que el situa al primer rengle dels gramàtics barcelonins de la segona meitat del segle.[11]

Fra Basset, encara, és autor d'un *Letovari* (XV), amb el qual fa joc la *Consolació* de Lluís Icart (XXXIX). Aquests textos no constitueixen una estricta novetat (vegeu les notes 3 i 6), però la seva reaparició ens recorda novament el contrast entre un subgènere de remota tradició ovidiana (cas d'Icart), connectat sense dubte amb els ensenyaments i tractats d'amor (recordem *Lo mal d'amor* de Pere March), i les versions paròdiques d'aquesta pràctica: la peça de Basset i sobretot la *Medecina* de Metge. La composició obscena del Cançoner de l'Ateneu que du la rúbrica *letovari* abona la tendència a fer servir la ficció mèdica o farmacològica en un registre burlesc.[12] Recordem, finalment, que tant per la intenció com pel metre, aquesta obra de Basset és un punt de referència en la tradició satírica que desemboca a les

---

en contrast amb *Sg* (ps. 74-77) deixa clar que la lírica quatrecentista crea els seus propis models, per tradicionalistes que ens puguin semblar.

11. S'ha ocupat de Joan Ramon Ferrer, especialment en l'aspecte gramatical, Josep M. CASAS HOMS, Tratado de los pronombres *de Juan Ramón Ferrer*, «Scrinium», fasc. VIII-X (1953), ps. 9-13, i *Ambient gramatical a Barcelona durant el segle XV*, (discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona) (Barcelona 1971, ps. 32-39), on es recullen les dades procedents de la semblança del nostre autor que Pere Miquel Carbonell va incloure al *De viris illustribus catalanis* (ed. de M. DE BOFARULL a la «CDIACA», XXVIII [1865], p. 241). Partint d'aquests treballs, i de la consulta directa del manuscrit, Francisco Rico ha establert les limitacions dels gustos humanístics de Ferrer (*vid. Nebrija frente a los bárbaros* [Salamanca 1978], ps. 36-39). Pel que fa al sirventès, només comptem amb l'atribució al personatge: *cf. HLC*, I, p. 573 (amb fotografia del text).

12. «Mosen Johan: pus sou desnaturat» (foli 79r). *Vid.* Ramon ARAMON I SERRA, *Cançoner de l'Ateneu* [paginades inèdites], p. 144. A l'edició també fragmentària de Ferran Valls i Taberner (*El Cançoner del XV èn*

noves rimades «comediades» de Jaume Roig, com ja van advertir Massó i Torrents i el mateix Bohigas.[13]

No voldria acabar aquest repàs apressat sense fer esment de dues obres fins ara només editades fragmentàriament. Es tracta de la *Raquesta la qual tramès un frare a una monja* (LV) i de la *Ventura* de Vicenç Comes (LXI).[14] La primera és una codolada de cent quaranta-tres versos l'interès de la qual està precisament en el fet d'emprar un metre majoritàriament narratiu; en poden donar compte la requesta planyent, amb la conseqüent reiteració de precs, que l'acostaria a certs lais de metre caudat, o bé el caràcter epistolar (v. 122). La segona consta de set-cents vuit versos en noves rimades i desenrotlla una alegoria, en el marc tradicional del jardí d'amor, que corrobora la indistinció de fons que hi ha entre peces d'aquesta mena i la lírica cortesa coetània (pensem, per exemple, en l'obra de Jaume March), ja que, sota l'abillament de les descripcions pròpies del *roman courtois*, fet i fet són exposicions de la doctrina amorosa, utilitzant en aquest cas la figura alegòrica com a *ordo* de la subdivisió preceptual i el diàleg com a bastida d'una mínima acció. També espera, lògicament, un estudi detallat.

Si es té present que caldria sumar a totes aquestes consideracions –i a moltes d'altres– les naturals des d'una perspectiva de provençalista (l'edició també incorpora textos en occità inèdits), em sembla indiscutible que el volum preparat per Pere Bohigas esdevindrà, molt per sobre dels problemes comentats, una aportació indispensable i un estímul de primer ordre.

LLUÍS CABRÉ

BONNER, Anthony, i BADIA, Lola: *Ramon Llull: Vida, pensament i obra literària.* Barcelona, Empúries, 1988.

Estic segur que allò que el lector agrairà més d'aquest llibre és que els autors no hagin fet concessions en la qualitat del material que ofereixen: la vida, el pensament i l'obra literària de Llull vistos i repensats a partir dels avenços dels estudis lullians dels darrers trenta anys. Llull és una figura que es presta a la mistificació (em penso que tots tenim la darrera al cap, una de les més flagrants), i l'edat mitjana, un temps que s'ha escollit per a la projecció dels nostres deliris moderns. Generalment aquestes maniobres, i d'altres simplificacions, s'han operat en nom de no sé quina mena de didactisme, que amaga segurament incapacitats i cobdícies. Per això és

---

segle de l'Ateneu Barcelonès, «Butlletí de l'Ateneu Barcelonès», I [1915], ps. 1-112) no hi és transcrit a causa de la seva obscenitat. Fa ben poc ha estat publicada a Empar PÉREZ-CORS, *Versos bruts. Pomell de poesies escatològiques* (Barcelona, Quaderns Crema, 1989), ps. 8-9.

13. *Vid. Repertori de l'antiga literatura catalana* (Barcelona 1932), p. 411, i l'ed. cit. a la nota 3, p. 33. *Cf.* GRILLI, art. cit., p. 74.

14. Comentades succintament a *HLC*, II, ps. 59-60 i 64-65.

remarcable que Bonner i Badia posin a l'abast d'un públic culte ampli allò que han aportat tots aquests anys de pacients, i de vegades immensos, esforços per avançar en el coneixement rigorós i crític d'un camp no gens fàcil.

Els estudis lullians han tingut, fins a les èpoques més difícils per a la nostra cultura, un dinamisme i una embranzida tan grans, que a hores d'ara la bibliografia dels darrers cent anys sobrepassa els dos mil títols entre llibres i articles; les aportacions d'aquestes tres últimes dècades han estat fonamentals. És, doncs, oportú i necessari mirar amb perspectiva el que s'ha fet, a on és i per on avança el nostre coneixement.

Bonner construeix la seva introducció biogràfica a base de la *Vita* que el mateix Llull va dictar uns anys abans de morir; la comenta, en tradueix una bona part i avança ja moltes de les qüestions que després seran ampliades, de manera que el lector s'adona del tot que forma la vida extraordinària del beat i la seva ingent producció.

El segon capítol, dedicat al pensament, a càrrec també de l'estudiós nord-americà, fa un repàs del que és el nucli del pensament de Llull: l'Art i les diverses formulacions i aplicacions. El breu apartat «Premisses» és important perquè introdueix el lector en el context cultural i en la cosmovisió en els quals Llull produeix l'Art. Arribats a aquest punt s'han enunciat pràcticament tots els temes i preocupacions constants del beat; el clau es rebla amb dos apartats també molt succints que tanquen el capítol, «Mescla-combinatòria-estructures» i «Presentació i finalitat». Entremig s'ofereix l'exposició diacrònica del desenvolupament de l'Art: les etapes quaternària i ternària; aquí es forneixen les dades necessàries per comprendre el funcionament de les famoses «figures» i el lloc que ocupen a l'Art.

El treball de Bonner té la gràcia de mostrar la dinàmica interna del pensament de Llull i, a més, de fer-ho de manera recurrent; no linealment, sinó relacionant, ampliant el que ja s'ha insinuat, tornant sobre el mateix des d'una altra perspectiva, etc. Crec que això facilita la comprensió i ajuda a retenir els conceptes. Si ens hi fixem, es tracta d'una forma d'exposició ben lullana.

L'altra meitat exacta del llibre, a càrrec ara de Lola Badia, és dedicada a l'obra literària del beat. Des d'un començament l'autora s'afanya a precisar quin és el lloc que aquesta part de la producció té en el total de l'obra, i fins en l'estimació de Llull; i ja sabem que es tracta d'una part secundària, complementària de l'Art. Dedicar la meitat del llibre a l'obra literària, tanmateix, significa reconèixer no només el lloc que modernament s'ha donat a Llull en la història de la literatura catalana, sinó també quines han estat les preferències dels lectors dels dos últims segles. Es tracta només de situar correctament les coses.

La primera part del treball de Lola Badia, la «caracterització de la literatura lullana», és amb tota seguretat el més rellevant de tot el llibre; potser perquè no disposàvem d'una exposició d'aquesta mena, i segurament també perquè és fruit, en bona part, de la investigació de la mateixa autora, que ofereix, ara de manera extensa i compilada, el que ja havia anat avançant en diversos treballs. Es fa

referència al que es desprèn de la pràctica literària del beat, naturalment, i s'analitza, a més, el que és la retòrica, la doctrina sobre el llenguatge, les personals idees sobre estètica que va desenvolupar Llull.

La segona part constitueix, de fet, un inventari de les obres literàries que per raons òbvies no pot ser complet encara (calen buidatges sistemàtics), però que ja és molt més precís i extens del que presentaven altres treballs anteriors. Es fa també un comentari crític força detallat de cadascuna d'aquestes obres.

El darrer capítol del llibre és dedicat a la posteritat de Llull en els dos vessants que s'han tractat. S'esbossen els grans corrents de recepció (i de re-creació) que el beat ha tingut ininterrompudament al llarg del temps arreu d'Europa; aquests moviments tenen un innegable interès intrínsec i alhora una influència decisiva en la transmissió del pensament i de l'obra de Llull. El capítol és massa esquemàtic si considerem el llibre de Badia i Bonner com una ocasió de síntesi i replantejament (com ho són els altres capítols), però també és fàcil de comprendre que no pot ser d'altra manera en una obra introductòria. En qualsevol cas és d'agrair que els autors no ens hagin perdonat l'esbós.

La quantitat d'informació i de suggeriments que el llibre conté és considerable. Això permet que qualsevol lector que vulgui començar a endinsar-se en el tema ho faci amb un mínim d'orientació i trobi camins marcats (penso sobretot en els universitaris); en aquest sentit la bibliografia comentada al final del volum és molt útil.

No tenim a les mans ni una mera introducció ni una simple reelaboració, sinó una síntesi. El treball de Badia i Bonner parteix d'un punt de vista propi, coincident, nodrit, és clar, amb tots aquells estudis fonamentals a què feia referència: és important que en ell no hi hagi altra solució de continuïtat que l'estil dels autors.

ALBERT SOLER

BONNER, Antoni: *Obres selectes de Ramon Llull (1232-1316)*, edició, introducció i notes per A.B., 2 vols. Mallorca, Editorial Moll, 1989 («Els Treballs i els Dies», 31-32), 602 i 623 ps.

El volum I (1986) de «Llengua & Literatura» va oferir una extensa ressenya de la versió americana d'aquesta antologia lul·liana; vegeu el núm. 102, ps. 578-582. L'Editorial Moll de Mallorca ha fet possible ara la producció catalana de l'empresa. Des del punt de vista del mercat català l'aparició dels dos toms representa l'homologació del sector més desenvolupat de l'erudició medieval sobre temes locals amb els estàndards internacionals de l'alta divulgació. Sembla mentida, però és la pura descripció dels fets. Des de les temptatives de l'Editorial Barcino durant el temps de la República (un volum sobre els trobadors, un sobre la historiografia medieval

catalana) no havíem tornat a veure edicions de textos medievals amb un aparat seriós i responsable d'introduccions i de notes divulgatives acompanyant versions amb grafia modernitzada. I l'explicació és que una obra duta a terme tal com dic costa tant d'escriure i de publicar com una d'alta recerca o més; i fins ara ni els estudiosos ni els editors locals no han gaudit de les condicions necessàries per dedicar-se a una cosa així. L'anostrament d'una obra d'alta divulgació adreçada al més exigent mercat americà és, doncs, una fita que fa època.

Podria resumir la meva experiència d'usuari de la síntesi luliana de Bonner que ens ocupa dient que les seves *Obres selectes* aporten dues nocions que són ja absolutament irrenunciables i que, al meu entendre, milloren sensiblement l'estàndard didàctico-divulgatiu anterior. En primer lloc, l'assumpció, amb totes les conseqüències, de la centralitat de l'Art (o, més ben dit, de les successives redaccions de l'Art) en l'obra filosòfica, mística, apologètica, científica i literària de Llull. En segon lloc, la fixació d'un cànon cronològic, òbviament sotmès a futures revisions possibles, que ens imposa un determinat ordre de lectura de l'opus luliià o, si més no, ens obliga a contextualitzar cada obra en la fase corresponent d'elaboració de l'Art. Tant la clarificació cronològica com la valoració de l'Art com a sistema no són descobriments de Bonner, sinó que es desprenen dels estudis dels darrers anys, duts a terme per especialistes anglesos, com Francis Yates i Robert Pring-Mill, o alemanys, com el pare Platzeck. També cal tenir present que l'edició de disset volums d'obra llatina inèdita de Ramon Llull entre el 1957 i el 1989 ha contribuït fermament a posar en relleu el paper del pensament sistemàtic del Beat. El perfil filosòfic de Llull és cada cop més nítid i els especialistes del ram tendeixen a admirar-ne sobretot la capacitat d'innovació en el terreny de l'ontologia.

Bonner té, doncs, el mèrit d'haver sabut convertir les aportacions del luliisme internacional dels darrers trenta anys en un corpus manejable d'assumpcions i de propostes crítiques. Des de la meva perspectiva personal les seves sistematitzacions m'han permès de donar un nou enfocament operatiu a la descripció dels aspectes literaris de Llull en la línia establerta per Rubió, però amb una notable ampliació d'horitzons. Això és el que es pretén demostrar a la segona part del llibre publicat per Bonner mateix i per qui signa a l'Editorial Empúries de Barcelona el 1988 *(Ramon Llull. Vida, pensament, obra literària)*.

La manera d'assumir la centralitat de l'Art en l'obra de Llull es mostra en la tria de les obres que Bonner ens ofereix. En primer lloc, trobem el *Llibre del gentil*, obra primerenca de Llull, concebuda com una «versió popular» de l'Art, adequada per a la polèmica entre religions i desproveïda de les asprors del seu llenguatge tècnic. Segueixen dues peces clau de l'Art, l'*Art demostrativa*, mostra de la primera fase del pensament del Beat (fins al 1289) i l'*Art breu*, la síntesi artística més divulgada de Llull, que resumeix el seu pensament dels anys que van entre el 1290 i el 1308. Un cop presentada l'Art (són força aclaridores les introduccions descriptives que encapçalen els textos de l'antologia), Bonner ens ofereix encara un tast del Llull literat *(Llibre de meravelles)*, del científic *(Començaments de medicina)* i del místic *(Flors*

d'amor e flors d'entelligència). La selecció de les obres és guiada pels criteris que ja he descrit i també per altres raons d'oportunitat. Així, per exemple, el *Blanquerna* ja havia estat traduït a l'anglès i no tenia massa sentit repetir l'operació; d'altra banda, els textos catalans del *Gentil* i del *Llibre de meravelles* o *Fèlix* eren llegits en versions filològicament poc fiables; per això Bonner n'ha preparat un nou text crític a partir del qual va fer la versió anglesa i la versió modernitzada de l'edició palmesana que comentem.

Aquestes operacions filològiques representen un valor afegit per a les *Obres selectes* de Bonner, a les quals hem d'agrair, entre altres coses, la primera versió impresa del text català de l'*Art breu* i dels *Començaments de medicina* i serioses propostes de millora d'alguns dels altres, com ara el *Gentil*, el *Fèlix* i, en grau menor, l'*Art demostrativa*. Bonner, d'altra banda, produeix una anotació explicativa dels textos, gènere gairebé desconegut a casa nostra, que seria bona cosa de veure prosperar, ara que en tenim un model homologat internacionalment al mercat.

Finalment, he de cridar l'atenció sobre una darrera aportació fonamental de les *Obres selectes* de Bonner. Es tracta del catàleg d'escrits lullians del segon volum (II, 539-600), posat rigorosament al dia en relació fins i tot amb l'edició americana del 1985. S'hi recull la llista cronològica de totes les obres del beat, amb especificació del nombre de manuscrits, segons els idiomes que ens les han transmeses, i de les edicions. Ara com ara, aquest catàleg és el millor perquè, naturalment, inclou la informació de tots els que l'han precedit.

LOLA BADIA

BOSQUE, Ignacio: *Las categorías gramaticales. Relaciones y diferencias.* Madrid, Ed. Síntesis, 1989 («Textos de apoyo. Lingüística», 11).

Aquest llibre d'Ignacio Bosque planteja un dels aspectes que ha estat centre d'interès d'una gran part de la tradició gramatical des dels seus orígens: l'estudi de les diverses classes de paraules o categories gramaticals.

Un dels principals atractius és que les diverses qüestions es presenten a través d'una perspectiva alliberada de les restriccions que suposa l'adscripció a un model gramatical concret ben definit i limitat. Aquesta és precisament la raó per la qual no es pot dir que es tracta d'un treball estrictament generativista i que difícilment comprendrà un lector no familiaritzat amb els darrers conceptes i enfocaments d'aquest corrent d'investigació.

L'autor planteja a cada capítol una sèrie de qüestions relacionades amb una o diverses categories gramaticals i ofereix, tenint en compte les opinions de certs gramàtics, un seguit de possibles explicacions o de línies d'investigació que apunten a la comprensió total d'un determinat fenomen. Així, es pot considerar que el valor del llibre radica en la mesura com es combinen satisfactòriament la seva utilitat,

entesa en el sentit de proporcionar un bon manual als estudiants de filologia o llicenciats que conviuen amb exigències bàsiques de l'anàlisi gramatical, i els seus objectius, entesos com l'exposició de certs raonaments que permeten avançar en la distinció entre les categories més elementals de la gramàtica.

Aquest caràcter de manual també es percep en altres característiques metodològiques, com la inclusió constant d'exemples originals i força il·lustradors que en faciliten la lectura i la comprensió, la presència al final de cada capítol d'una bibliografia complementària relacionada amb cadascun dels aspectes tractats, o la introducció i comentari d'alguns aspectes concrets que no s'han explicat amb gaire atenció a les gramàtiques (com, per exemple, les diferències entre pronoms relatius i interrogatius respecte a la possibilitat d'admetre modificadors, o l'el·lipsi parcial del sintagma verbal: *«[qué mas] quieres»* / *«*[lo que más] quieres»*; *«... y quién a Pedro»* / *«*... y quien a Pedro»*).

Tanmateix, l'aspecte metodològic que més destaca és l'organització de totes les reflexions i els problemes a partir de la comparació entre dues o més categories o hipòtesis diferents. Així, es tracta de reflectir els punts de contacte o les diferències segons el comportament formal en cada cas. Pel que fa a la comparació entre hipòtesis, s'agraeix especialment que es facin veure les directrius que s'haurien de seguir i els problemes que caldria afrontar (un primer exemple d'això es troba ja en la comparació entre la proposta de la duplicació de categories davant la que postula categories buides en frases com *«no ha leído muchos»* o *«no necesitaba más pruebas ni mejores»*, si bé en aquest cas es prefereix la hipòtesi de les categories buides).

Els tres primers capítols del llibre tenen un caràcter instrumental i posen l'èmfasi en tres aspectes concrets: el sentit que ha de tenir l'estudi de les parts de l'oració, la importància dels criteris de classificació i les unitats sintagmàtiques.

Respecte al primer punt, s'assenyala que l'estudi de les unitats gramaticals només és realment interessant si se'n pot explicar el comportament (quines condicions exigeixen i com funcionen dins de cada context), no si es fa aïlladament i d'acord amb uns trets més o menys distintius però també més o menys poc clars (per exemple, la flexió). De tota manera, cal remarcar que el lector no ha d'esperar trobar un estudi exhaustiu de totes les possibilitats de funcionament de cada categoria, sinó que més aviat hi trobarà una presentació del paper que fan les diverses unitats dins del sistema lingüístic, i que seria interessant completar i comparar amb consideracions de caire pragmàtic o d'evolució històrica.

Per assolir aquest objectiu cal establir uns criteris de classificació clars i operatius. És per això que l'autor ofereix en primer lloc una visió del que han estat aquests criteris en la tradició gramatical, i observa que s'acostumava a barrejar tot tipus de criteris (semàntics, morfològics, distribucionals...), i també que sovint la classificació de tota una sèrie de paraules dins d'un determinat grup no és capaç d'explicar-ne adequadament el comportament. Això és el que passa en una oració com: *«También ayer caminaba muy lentamente, incluso mucho más despacio»*, on tots els elements excepte un són adverbis, per la qual cosa es podria pensar que coneixent la

gramàtica dels adverbis es poden esbrinar totes les relacions que s'estableixen a l'oració. En canvi, és evident que la gramàtica d'*incluso*, per exemple, que pot encapçalar qualsevol sintagma, és diferent de la de *muy*, que es limita a adjectius i adverbis, i té molt poc a veure amb la d'*ayer* o de *despacio*.

Els criteris morfològics com la flexió (tal com reflecteix l'exemple dels adverbis) o la cliticitat (tal com es veu a les diverses formes clítiques de «les hi he posat») no són els idonis per mantenir una distinció categorial, encara que aquesta última pugui servir per explicar un fenomen no tractat a les gramàtiques com el caràcter clític de l'auxiliar monosil·làbic davant de contrastos com *lo que hubieras tú disfrutado / *lo que has tú disfrutado* (fenomen que també es pot relacionar amb l'estructura de les oracions interrogatives si es té en compte la diferència: *¿Hubieras tú sentido lo mismo si Luis no hubiese caído? / *Hubieras tú sentido lo mismo si Luis no hubiese caído*, sense valor interrogatiu o exclamatiu).

Els criteris semàntics que es consideren rellevants són només els que donen importància a nocions com «tenir arguments», «poder quantificar» o «tenir referència», i pel que fa als sintàctics, es para esment en la diferenciació entre funcions sintàctiques i categories gramaticals. De fet, la idea que es dóna és que unes determinades propietats formals es relacionen amb uns certs continguts semàntics, i d'aquí que es mantingui una selecció semàntica (a més a més de les observacions sobre la categoria) i que es comparin dues a dues les diverses categories analitzant-ne els factors formals i semàntics decisius.

Respecte a les unitats sintagmàtiques, s'assumeix que cal distingir un nivell sintagmàtic superior que inclogui els complements i el nucli, que s'erigeix com l'element ordenador seleccionalment. Aquesta suposició es lliga amb la distinció entre un ordre lineal i un altre d'estructural, i també amb qüestions de selecció semàntica i categorial. La necessitat d'un ordre estructural davant una classificació estrictament funcional és evident en exemples com aquests:

[[fue encontrado] petróleo]$_{SV}$
**[[fue excelente]*$_{SV}$ *petróleo]*

en els quals a la mateixa funció (subjecte) corresponen dues posicions estructurals diferents que n'expliquen la agramaticalitat. La selecció categorial i la semàntica són dos aspectes diferents, però la seva relació és important des del punt de vista d'intentar deduir dels trets semàntics tot el comportament sintàctic. Això és el que diferencia les dues oracions

la manía de hablar de tu primo (ambigua)
el hecho de hablar de tu primo (no ambigua)

L'ambigüitat de la primera s'atribueix al fet que *manía* selecciona semànticament dos arguments que categorialment són un sintagma nominal i una oració, però *hecho*

només admet una oració, com es pot veure en el contrast *la manía de tu primo de hablar / *el hecho de tu primo de hablar*.

L'aspecte que més cal retenir d'aquest apartat de les projeccions sintagmàtiques és que s'assumeix una concepció àmplia de la idea d'endocentricitat que permet donar unes explicacions satisfactòries per a certes construccions de determinants i adverbis considerats com a nuclis de projeccions.

La resta de capítols del llibre és dedicada a la comparació entre categories gramaticals excepte un, que se centra en la comparació entre dues categories sintagmàtiques: l'oració i el sintagma nominal. Les relacions entre aquestes dues unitats (que es reflecteixen en una etiqueta tan tradicional com la d'«oració subordinada substantiva») es plantegen a partir del descobriment de les condicions que necessita l'oració per ocupar la posició d'un SN (sintagma nominal), de quins són els aspectes del significat d'un verb que poden establir que el seu argument sigui un SN, una oració o bé tots dos, i de si els verbs mantenen el significat independentment de la categoria de l'argument.

En primer lloc, s'ha de tenir en compte el que pot designar semànticament una proposició per poder veure si és compatible amb el tipus d'argument exigit, i explicar la relació metafòrica establerta en molts casos de substitució d'un substantiu per una oració *(El problema reside en que no hay suficientes medios, Juan no es amigo de hacer favores)*.

Els casos en què un substantiu substitueix una oració es poden explicar suposant un paper temàtic proposicional, que recolliria la idea tradicional que certs noms «amaguen» una proposició i que seria el responsable que no denotin una entitat individual. Això explicaria l'absència de la preposició *a* (obligatòria en castellà amb objectes directes de persona) a l'oració *Finalmente dijeron el/*al ganador del sorteo*, on el SN té un contingut proposicional i prediu la impossibilitat de tenir en aquests casos un nom propi (com es veu a la diferència *descubrieron el/al asesino* i *descubrieron *Luis/a Luis*, on la interpretació proposicional és impossible amb un nom propi).

Un dels problemes que plantegen aquests sintagmes és precisar les nocions semàntiques proposicionals, que per al castellà sembla que són els continguts interrogatius, exclamatius i certs modals, però no els declaratius o assertius (vegeu exemples com **dijo su llegada* o **creo su tardanza*). Tanmateix, aquest darrer punt no sembla gaire clar des del moment que es pot dir *le aseguró su presencia en la reunión* o *nos confirmó su asistencia* (amb significat similar al de *nos confirmó los ganadores de la cuarta carrera*, on hi ha un contingut proposicional interrogatiu) amb un significat equivalent al de *le aseguró que asistiría a la reunión* més que amb un valor interrogatiu, exclamatiu o modal (a més a més, s'hauria d'explicar també el contingut d'una oració com *me ha asegurado los mejores médicos/*a los mejores médicos*, on la impossibilitat de la preposició sembla confirmar el paper temàtic proposicional, i el significat és el de *me ha asegurado tener los mejores médicos*).

Un darrer aspecte de la relació oració-substantiu és el de les clàusules reduïdes en casos en què un nucli selecciona una oració però marca un SN que en realitat no

és argument seu (és el cas de *te creía en París*). L'única possibilitat d'explicar això és separar les relacions sintàctiques en trets distintius com proposa el model de recció i lligam de la gramàtica generativa.

El capítol de la relació entre substantiu i adjectiu planteja crucialment una distinció semàntica entre clases (pròpies de substantius) i propietats (pròpies d'adjectius) que té uns correlats sintàctics respecte a l'ús d'adjectius i d'atribucions valoratives (adscripció a una classe) que permet diferenciar entre *María es adolescente* i *María es una adolescente* (amb atribució valorativa).

Aquesta distinció també es projecta en l'anàlisi proposada per als noms de colors. Davant la falta de concordança en un sintagma com *dos corbatas azul claro*, es considera que el més adient és donar una anàlisi del tipus *dos corbatas* $_{SN}$[$_{N}$[*azul* $_{SA}$[*claro*]]], on la relació apositiva entre els dos substantius es legitima per la denotació semàntica classificadora. Aquesta mateixa relació es trobaria en sintagmes que identifiquen un estil i una marca (*un sillón estilo Luis XV* o *coches Renault*). El tret sintàctic més evident d'aquests substantius és que s'adjunten a un nom sense cap preposició, però seria interessant veure en quina mesura intervendria aquí una preposició (hi ha uns casos en els quals és possible una preposició però en altres no: *un sillón (*de) estilo Luis XV* i *un sillón (de) Luis XV* amb el mateix sentit), i com afectaria l'altra característica que dóna I. Bosque: l'existència d'una jerarquia entre aquestes aposicions (*un sillón Luis XV gris perla* davant **un sillón gris perla Luis XV*). De tota manera, en aquesta mena de sintagmes hi intervenen factors semàntics i morfològics molt diferents que els fan problemàtics, ja que, deixant de banda la presència real de la preposició, hi ha una diferència clara entre el darrer cas i *un sillón gris perla estilo Luis XV*, per exemple. També es podria intentar relacionar aquesta anàlisi amb la pèrdua de la preposició *de* en sintagmes que mantenen la mateixa relació classificadora (*vaso vino, billete tren*), i veure si hi intervé la jerarquia citada (**un billete primera clase tren / un billete tren primera clase ida y vuelta Barcelona-Sevilla*).

Independentment d'aquests problemes, la idea bàsica que es dóna és que les unitats sintàctiques que modifiquen substantius no són adjectius per aquest mateix fet, i que l'oposició semàntica entre classes i propietats té diversos correlats sintàctics.

Aquesta oposició també es projecta en la distinció que es proposa entre adjectius qualificatius (considerats predicats) i relacionals (considerats arguments i lligats a les classes). Aquests últims es poden classificar com a adjectius de relació-A (argumental: *la extracció dental*) i de relació-R (no argumental: *clínica dental*). A més a més, la relació-A depèn de la posició que ocupa (com es veu en la diferència de significat entre *La política europea gubernamental* i *La política gubernamental europea*), de manera que es pot dir que en castellà l'estructura adequada és [[N Adj-R] Adj-A].

En aquest capítol es pretén donar en general una nova visió dels adjectius, però s'ha de tenir en compte que es tracta d'un problema que planteja moltes dificultats i que mereix treballs més específics.

El capítol de les relacions entre adverbis i adjectius se centra bàsicament en els adverbis adjectivals i en els adverbis derivats d'adjectius.

Els adverbis adjectivals es poden dividir en diversos grups segons que estiguin més o menys lligats a un verb o bé siguin totalment independents (com *primero*). Tenint en compte aquesta característica sintàctica de la falta d'independència davant altres adverbis (*María habló de la cuestión ??claro/claramente*), se suposa que aquests adverbis poden formar una unitat lèxica amb el verb i es comporten com una marca quasi-aspectual que en precisa lèxicament el significat. De tota manera, s'assenyala que els adverbis adjectivals no tenen sempre el mateix comportament (**jugar a las cartas limpio; ??María habló de la cuestión claro, *había pisado, pero no firme; habló, pero no muy claro*), i potser a causa d'això s'insisteix en la manca de marques morfològiques que identifiquin l'adverbi i es planteja la hipòtesi (d'acord amb el que passa en altres llengües) que aquesta identificació es produeixi per la posició al costat del verb abans d'integrar-se lèxicament. Al capdavall, el que es pretén amb aquesta anàlisi és diferenciar clarament aquests adverbis dels derivats amb el sufix *-mente* segons les seves possibilitats sintàctiques.

Una altra anàlisi atractiva que proposa l'autor és considerar que seqüències com *paralelamente a la pared* o *independientemente de ello* són sintagmes preposicionals més que adverbials. Aquesta assumpció es basa en el caràcter semàntic, ja que refereixen relacions físiques com les preposicions, i en el comportament sintàctic, ja que s'admeten en els mateixos contextos que les preposicions (*la razón con/independientemente de la cual*), i no poden estar modificats per adverbis de grau (**muy independientemente de ello, *muy bajo la mesa*).

També cal remarcar que la mateixa distinció semàntica que afecta l'atribució valorativa proposada en capítols anteriors permet explicar el fet que certs adverbis modifiquen noms i intervenen en relacions predicatives (que s'analitzarien com a clàusules reduïdes) sense suposar que es tracta d'un adjectiu. Això és el que succeeix a *el café sabía horriblemente*, on la relació predicativa és facilitada per les propietats semàntiques.

Pel que fa a la relació entre el substantiu i les formes verbals no flexives, I. Bosque presenta una sèrie de proves (entre les quals destaquen la possibilitat de tenir un objecte directe i un subjecte sense preposició) que permeten diferenciar entre l'ús substantiu o verbal d'un mateix element.

Però, malgrat aquesta diferenciació, encara hi ha casos problemàtics en els quals les propietats semblen entrecreuar-se:

El continuo beber cerveza

En aquest sintagma coincideixen característiques nominals (presència d'un adjectiu) i verbals (hi ha un objecte), per la qual cosa no és fàcil determinar si es tracta d'un sintagma nominal o bé d'una oració. Intuïtivament es pot dir que l'infinitiu forma

part d'un sintagma verbal però no d'una oració, com confirmaria l'existència de *su continuo beber cerveza*.

El problema és formalitzar aquesta intuïció en una anàlisi que respecti les condicions acceptades generalment. Es donen tres possibles solucions de les quals se'n poden destacar dues que s'ajusten a la condició d'endocentricitat: una que suposa que el sintagma verbal *«beber cerveza»* passa a ser substantiu (un pas difícilment justificable), i una altra que iguala aquesta construcció i la de gerundi anglesa i assumeix que el caràcter nominal el dóna el sufix de l'infinitiu. Llavors l'estructura seria:

$$_{SN}[Su\ _{SN}[continuo\ _{SN}[_{N}[-er]\ _{SV}[beb-\ cerveza]]]]$$

Però no és clar que les dues construccions siguin idèntiques, i de moment no es proposa una decisió concreta.

Hi ha uns altres infinitius que sí que són veritables noms derivats de la forma verbal. Aquesta derivació era productiva a la llengua antiga i establia una relació d'acció i efecte o bé referia el procés experimentat per un verb deponent. Aquest significat perviu en oracions com *al correr de los años* o *en un abrir y cerrar de ojos*.

Es plantegen també alguns casos en els quals sembla que tant es pot tractar d'un verb com d'un nom:

Varios documentos pendientes de firmar/firma

Es considera que és un verb, però es deixa obert el problema de determinar-ne els arguments i de representar-los sintàcticament, especialment l'objecte directe (això mateix succeeix en una oració com *Todavía queda por convencer el padre*, en la qual *el padre* no és l'argument de l'infinitiu, sinó del verb flexionat).

La relació entre participi i adjectiu presenta el problema d'analitzar els participis passius com a adjectius o bé com a veritables formes verbals, recollint així la polèmica clàssica d'analitzar les oracions passives com si fossin atributives o no. L'autor dóna un seguit de proves força convincents que marquen el caràcter propi (verbal) del participi davant l'adjectiu i que expliquen la sintaxi de cadascun, i suposa, per tant, l'acceptació de la diferència entre passives i atributives.

Cal destacar també que una anàlisi acurada dels participis castellans permet distingir un grup de formes participals que es comporten sintàcticament com els participis dels verbs transitius, però que en realitat no ho són:

Una persona llegada de lejos
Un regalo caído del cielo

Aquestes formes corresponen als anomenats verbs deponents (seguint la terminologia d'A. Bello) o ergatius (segons la gramàtica generativa), que no havien merescut

l'atenció de la majoria de gramàtics tradicionals, però que sí que s'han estudiat dins del marc generativista els darrers anys (es pot apuntar que recentment ha estat publicat un llibre de Lluïsa Gràcia sobre els verbs ergatius en català) i s'ha aconseguit de determinar-ne unes certes propietats formals. És interessant que s'assenyali l'existència d'aquests verbs en castellà, però, si més no, caldria esbrinar una mica més el seu comportament i intentar veure què passa amb verbs com *quedar* o *faltar*, que semblen ergatius però no admeten les construccions amb els participis: **faltado el alumno*, **quedadas cinco cartas* (potser això es podria enllaçar amb l'existència d'adjectius perfectius com *falto, quedo, resto* o *manco*, que amb el pas del temps han canviat de significat o s'han lexicalitzat).

La connexió amb alguns trets dels participis pot ser la raó de les asimetries entre uns adjectius amb aspecte perfectiu i derivats de verbs *(lleno, limpio)* i uns altres que no ho són *(alto, bueno)*. Entre aquestes diferències es troben fets com que es construeixen amb *estar* en lloc de *ser (está lleno)*, formen clàusules absolutes *(lleno el vaso, el camarero se retiró)* i clàusules reduïdes preposicionals *(con las botas puestas)* o comparteixen complements amb els participis *(llenado de aire- lleno de aire)*.

Respecte al problema de la relació entre el pronom i l'article, l'autor ens presenta tres opcions sintàctiques d'anàlisi que tenen com a punt bàsic l'endocentricitat: la hipòtesi del sintagma determinant, que suposa que el nucli de la projecció és l'article i que el nom n'és el complement (aquesta idea es desenvolupa dins de les últimes formulacions de la gramàtica generativa amb els treballs de S. Abney, entre altres autors); i la hipòtesi del sintagma pronominal, que postula com a nucli un pronominal i enllaça amb la idea d'A. Bello de fondre les categories de l'article i del pronom, i és defensada pel mateix I. Bosque i J. C. Moreno per a les construccions amb *lo (lo bueno, lo de Juan)*, que s'avenen millor amb aquesta natura pronominal.

No es tracta de fer una reflexió teòrica profunda sobre la qüestió, sinó que més aviat es proporciona un maneig instrumental de les diverses possibilitats. No obstant això, s'insisteix en el fet que les tres anàlisis plantegen el problema diferenciant entre el caràcter nominal entès com un requisit argumental i la definitud entesa com un requisit més independent de la selecció lèxica. De tota manera, s'assenyala que, sigui quina sigui la hipòtesi adoptada, s'han de diferenciar els trets gramaticals de l'article en oracions com:

El que haya hecho eso prueba que está loco
El que haya hecho eso está loco

en les quals ni els trets semàntics (predicació d'entitats proposicionals *versus* predicació de persones) ni els sintàctics (com demostra l'eliminació de l'article: *que haya hecho eso prueba que está loco / *que haya hecho eso está loco*) són els mateixos.

El darrer capítol, dedicat a les relacions entre proposicions, conjuncions i adverbis, planteja tota una sèrie de qüestions puntuals i problemàtiques.

Un d'aquests punts interessants és el caràcter substantiu de certs adverbis

anomenats identificatius i de certs sintagmes preposicionals que comparteixen unes propietats formals determinades, com l'admissió de perífrasis relatives o d'adverbis com *exactamente* o *mismo* (*exactamente entonces, exactamente bajo tus pies*, però **exactamente sin imaginación*). Així es pot explicar un mateix comportament sintàctic tenint en compte les distincions o semblances semàntiques en lloc de les categorials.

Aquesta mateixa anàlisi es pot aplicar a les oracions adverbials relatives assumint que els adverbis relatius són categories identificatives, i fan de nucli d'un sintagma adverbial. Així, s'atribueix la manca d'ambigüitat de *cuando dijiste que te ibas* (davant *¿cuándo dijiste que te ibas?*) a l'absència de moviment cap a una posició externa, i es proporciona també una explicació per a sintagmes com *donde tu madre* o *cuando la guerra*.

Una altra qüestió digna d'interès és la dels sintagmes nominals quantificats, que no s'analitzen com a adverbis, sinó com a modificadors del nucli d'una projecció, i que en el cas de ser seleccionats com a arguments (*durar dos horas*) tenen a més a més un caràcter nominal. La importància de la selecció semàntica respecte a l'estructura d'aquests sintagmes es veu en exemples com els següents:

El tesoro estaba [dos metros [bajo tierra]]
El tesoro estaba a [[dos metros] bajo tierra]

i com mostra la diferència *estaba dos metros/estaba bajo tierra* i **estaba a dos metros/estaba a bajo tierra*.

Finalment, es presenten unes construccions en les quals l'adverbi identificatiu es relaciona amb una interpretació comparativa. És el cas d'oracions aparentment idèntiques com

Juan se marchó antes de que se marchara Pedro
Juan se marchó antes de que se marchara Pedro

però, que, de fet, no ho són, com s'aprecia en el contrast *Juan se marchó antes que Pedro/*Juan se marchó antes de que Pedro*. Això es pot recollir assumint que en el segon cas *antes* és un adverbi identificatiu amb complement preposicional. Una altra diferència entre l'adverbi relatiu a les estructures identificatives i el comparatiu és que el primer no és resultat d'un procés de moviment (en el fons això s'incorporaria a una idea que suposa que la presència d'una estructura de moviment va lligada a la naturalesa quantificada d'un element, una qüestió força embullada i que no es planteja en aquest llibre).

En general es pot dir que aquest llibre d'Ignacio Bosque assoleix l'objectiu de demostrar que hi ha unes estretes relacions entre les diverses categories gramaticals i que certes propietats semàntiques d'aquestes categories es projecten en uns comportaments formals determinats. També és destacable el fet que l'exposició de

l'autor s'enllaci sovint amb consideracions d'altres gramàtics, de manera que es poden entreveure les diverses possibilitats d'anàlisi, alhora que s'introdueixen alguns punts problemàtics mereixedors d'un estudi ulterior.

FRANCESC ROCA URGELL

CASANOVA, Emili: *El lèxic d'Antoni Canals*. València/Barcelona, Institut de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988 («Biblioteca Sanchis Guarner», 13).

Emili Casanova és professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València, on presentà aquest estudi dirigit pel doctor Sanchis Guarner com a tesi doctoral el 1981. A les 1.335 pàgines que comprenia l'estudi del lèxic d'Antoni Canals hi afegí la transcripció de l'inèdit *Tractat de confessió*, que, malauradament, encara no ha estat publicat. Per imperatius editorials ha hagut de convertir en una llista d'ordre alfabètic els 6.363 mots que presentava classificats per grups, segons si es tractava de primeres documentacions, de mots no registrats, de noves accepcions, etc.

A la «Introducció» l'autor esmenta les raons per les quals va estudiar la llengua de Canals: tot i ser un clàssic de les nostres lletres, un autor relacionat amb el món cancelleresc i un gran traductor, havia estat poc estudiat. Un altre motiu és examinar l'aportació d'un autor valencià a la llengua comuna, i intentar de descobrir el sentit de la singular afirmació de Canals al pròleg de la seva traducció del Valeri Màxim: «el tret de latí en nostra vulgada lengua materna valenciana, així breu com he pogut, jatsesia que alguns l'hagen tret en lengua catalana». Finalment, per poder editar el *Tractat de confessió*, obra fins ara inèdita.

Al pròleg Joan Veny recalca el rigor i l'entusiasme que Emili Casanova destina al seu treball. Esborrona de pensar que aquesta feina «no s'ha realitzat per mitjans d'automatització de dades sinó fitxa rere fitxa» (p. 8). Una feina d'anys i de molt d'esforç que no s'acaba amb la presentació de la tesi, sinó que continua amb la preparació d'aquest volum, per al qual Casanova ha tornat a corregir, redefinir, matisar o cotejar mots dubtosos. A més, en aquests anys ha aparegut el *DECLC* de Joan Coromines i nombrosos estudis sobre Antoni Canals (Colon, Rico, Riera o Hauf), que l'autor ha consultat i estudiat, com afirma a la «Introducció», i que han matisat o confirmat la seva visió.

Casanova s'ha servit de les edicions més responsables de les obres del dominicà, però a vegades ha hagut de recórrer als manuscrits originals, sobretot quan es tracta de primeres documentacions o de mots de sentit dubtós. En aquest cas també recorre a la comparació amb l'original llatí. Aquesta revisió li ha permès de fer correccions a edicions que presenten nombroses errades de lectura, com ara la *Scala*

de contemplació, a càrrec de J. M. Roig Gironella,[1] o la *Carta de S. Bernat a sa germana*, de P. Bofarull.[2] L'autor adjunta en una nota una taula de correccions.

Al problema de la manca de notícies sobre la transmissió textual de les obres d'Antoni Canals s'hi han d'afegir els casos de manuscrits únics, o de diversos, i l'existència de diferents copistes. Amb tot, Casanova ha arribat a la conclusió que totes les obres reflecteixen la llengua de Canals, pel fet que no ha trobat diferències dialectals i perquè tots els manuscrits són de la mateixa època.

Clou la «Introducció» una completa bibliografia d'obres lexicogràfiques i diccionaris, de repertoris bibliogràfics, d'estudis lingüístics i vocabularis sobre la llengua d'autors medievals, i d'estudis sobre Antoni Canals i la seva obra, que alleugerirà una mica la feina d'altres estudiosos de la llengua medieval.

La segona part, el «Vocabulari», és l'inventari dels 6.363 mots. Casanova ha evitat de fer una tria que podria ser subjectiva i ha inventariat tot el corpus lèxic de l'obra de Canals, cosa que li ha permès de caracteritzar-lo i de dilucidar quina és la base lèxica de la misteriosa distinció (a les parts IV i V). Cada mot va acompanyat de la caracterització gramatical, de la definició de cada accepció i, si cal, d'una citació. Les variants formals van agrupades sota el lema general, i cada un, lema i variants, amb la corresponent localització a l'obra, a les edicions o a l'inèdit *Tractat*. Si per imperatius editorials ha hagut d'eliminar la transcripció d'aquesta darrera obra, també per això mateix ha hagut de retallar citacions aclaridores i molta informació complementària per a cada mot. Els 2.830 mots que contenen alguna aportació van assenyalats amb un asterisc, cosa que estimula la curiositat del lector, que si us plau per força roman amb el desig de saber quina és la novetat que no s'ha pogut especificar. També s'ha perdut la informació dels diversos diccionaris o d'altres testimonis, com és la referència a la presència del mot a les obres d'altres autors medievals. Si aquest llibre té alguna mancança, és precisament aquesta. És més pràctic trobar tota la informació en un mateix lloc que haver d'anar resseguint llistes que, a més, són obligatòriament incompletes i seleccionades –deduïm que amb bon criteri– per l'autor. ¿No és injust que la investigació i l'estudi de Casanova quedin parcialment amagats en la seva tesi doctoral, que no pot tenir tanta divulgació com aquesta edició?

Sembla, però, que l'autor ha volgut rescabalar aquesta mancança a les altres tres parts del llibre. A la tercera, «Comentari al vocabulari», selecciona 196 mots-asterisc, els llista i els comenta breument, de manera que queda ben explicitada la informació recollida. Si hagués pogut desglossar tots els asteriscs, hauríem tingut un cabal inestimable per a una possible anàlisi comparativa amb inventaris lèxics d'altres autors medievals, molts dels quals encara són «a la cua», desgraciadament.

A la quarta part, «Caracterització de la seua llengua», Casanova estudia bàsicament l'element popular de la llengua d'Antoni Canals, dins el qual cerca l'element

1. «AST», XLV (1972), ps. 33-85, i «AST», XLVI (1973), ps. 129-263.
2. Doc. Arxiu de la Corona d'Aragó, XIII, 1857, ps. 416 i 417.

dialectal. L'element popular –que apareix en els mateixos contextos que l'estàndard cancelleresc i els cultismes– constitueix el 9 % del lèxic total, i és de dues menes: sentit i usat pel poble a l'època –arabismes inclosos–, o de creació pròpia, per derivació o composició. Després de classificar mots i expressions populars, es destaca que la majoria són introduïts a la llengua per Canals. D'aquests darrers, l'autor n'analitza la formació –prefixos i sufixos– i la composició, a fi d'esbrinar-ne el mecanisme de creació. En un segon subapartat, Casanova s'introdueix en el difícil terreny de l'element dialectal. Després de fer una classificació dels lexemes populars que coneixia Antoni Canals, verifica que només un 1,1 % del lèxic és occidental, i que només 7 d'aquests mots són del valencià. Conclou amb l'afirmació que amb Canals fa aparició un nou lèxic: «Antoni Canals tenia consciència i voluntat d'usar i aportar lexemes populars, moderns i útils, sense pretendre usar mots ni únicament occidentals ni valencians. En efecte, en Canals s'albira més que una dialectalització de la prosa, la naturalització, l'aparició d'un cabal lèxic nou, poat del llenguatge col·loquial, que desplaça l'antic i antiquat, i que durant el segle XIV s'havia emprat i congriat a les capes ciutadanes, dins del qual existeix un conjunt reduït de vocables, diatòpicament occidentals i fins i tot predominantment valencians, com existeixen els mots catalans d'àmbit general.

«Amb ell fa aparició una capa lèxica nova que s'intensificarà durant el segle XV, que desarcaïtzarà, desoccitanitzarà, hispanitzarà i particularitzarà el lèxic valencià. Des d'aquest punt de vista es pot parlar de dialectalismes» (p. 244).

La «Secció orgànica» és un tercer subapartat d'aquesta densa quarta part. Consisteix en una classificació de mots per conceptes: el cos humà, vestits, teles, perfums, oficis, instruments musicals... És una atractiva i estimulant «xarnera» que ens introdueix en el darrer bloc temàtic: els sinònims. Casanova presenta primer una llista alfabètica de sinònims que responen a quatre casos:lexema arcaic - lexema usual, mot culte - mot popular, mot general - mot occidental, i registres lingüístics diversos. Després analitza els grups sinonímics, classificats i comentats en quatre apartats: units per «ço és», grups enllaçats per *e* o per *o* amb algun mot o accepció introduïts per Canals, o amb mots comuns, i llatinismes amb la corresponent definició. Els recursos que utilitza Canals són els característics de la majoria de traductors del tombant del segle XIV al XV, que coneixien les dificultats dels lectors per entendre els cultismes que introduïen. Per això molt sovint hi afegien un sinònim conegut o una glossa o perífrasi. Canals fa palès el problema bàsic dels traductors medievals: el problema lexicogràfic. L'element lèxic culte és el més important en l'obra del dominicà: un 43 % del lèxic (un 22 % d'aquests mots són introduïts a la llengua per Canals), sempre adaptat a la llengua catalana. Són escassos els llatinismes crus. El recurs del sinònim era inevitable.

A la «Conclusió» Casanova assaja una explicació a les paraules de Canals al Valeri Màxim. La distinció no es fonamenta en un intent de cridar l'atenció sobre la

seva pertinença al regne de València (el «patriotisme particularista» [3] que esmenta Fuster, o el «particularisme regnícola» [4] que esmenta Riquer), ni tampoc no es tracta d'enfrontar dues llengües diferents. Canals hauria volgut insinuar que la seva traducció era adequada als nous gustos lingüístics i temàtics, d'un «estil més modern i més literari», que combina l'element culte –amb un acostament de la llengua vulgar al llatí– i l'element popular, i que era precisament a València on s'havia congriat aquest canvi de gustos, perquè allí hi «naixia una nova mentalitat i actitud més modernes i pràctiques, més ciutadanes» (p. 287). Aquesta traducció marcaria l'inici de la transformació de la prosa catalana, del nou model del segle XV: l'estil de valenciana prosa.

Emili Casanova reivindica la figura i l'obra d'Antoni Canals, un dels millors prosistes de la llengua catalana, la llengua del qual «és un model de llengua literària o estàndard a seguir».

Ens adherim a la reivindicació i ens alegrem de poder disposar d'aquest valuós estudi i inventari que ja des d'ara és indispensable per a totes aquelles persones que es dediquen o es dedicaran a l'estudi de la llengua i del lèxic medievals.

DOLORS MATILLÓ

COROMINES, Joan, i MASCARÓ PASSARIUS, Joan, *Toponímia antiga de les Illes Balears (Onomasticon Cataloniae*, I). Barcelona, Curial Edicions Catalanes/Caixa de Pensions «La Caixa», 1989. XIII + 314 ps.

Ens trobem davant el primer volum del tan esperat *Onomasticon Cataloniae*, sobre el qual treballa Joan Coromines des de l'any 1931. En aquesta ocasió se'ns ofereixen, ordenats alfabèticament, un nombre relativament abundant de topònims de les illes Balears, extrets de tot tipus d'obres –mapes inclosos– i de la consulta directa dels arxius.

El treball va precedit –a tall de pròleg– de la presentació de l'empresa de l'*Onomasticon*, feta per J. Coromines al Comité International des Sciences Onomastiques el 1953, i d'unes notes biogràfiques d'aquest eminent filòleg redactades per J. Mascaró. A la fi del cedulari hom troba una «Cloenda», amb una breu referència als topònims baleàrics mencionats pels historiadors grecs i romans i per alguns autors de l'alta edat mitjana, entre els quals no hi ha els autors àrabs, car J. M. considera que llurs treballs tenen interès geogràfic i històric més que toponímic (?).

L'obra va acompanyada d'una bibliografia, que recull allò que ha estat utilitzat com a base: es tracta fonamentalment de llibres de caràcter local, però hi manquen

3. Joan FUSTER, *Poetes, moriscos i capellans* (València 1962), p. 66.
4. Martí DE RIQUER, *Història de la literatura catalana*, vol. II (Barcelona 1980), 2a. ed., p. 448.

els treballs d'E. Terés, F. Corriente, J. Vallvé, M. Barceló i A. Poveda, entre molts d'altres.

Una nota dels autors a l'inici del llibre adverteix que no s'han tractat els noms d'origen aràbic clar i ben conegut, com *Alcúdia, Algaida*; i, dels innombrables noms en *Bini-*, només parlen d'aquells que són d'origen poc clar o que provenen del llatí PINNA «penya». Malgrat aquesta nota, el llibre és ple d'intents d'explicar l'etimologia de topònims tipus *Bini-* a partir de la llengua àrab. Sorprèn, a més a més, trobar l'entrada -Salem, Bin(i)s, el clar origen del qual ja havia estat establert fa temps per Asín, i d'altres ben conegudes com *Almudaina, Alcúdia, Albaida*, etc.

El llibre conté multitud de propostes, sense descartar cap possibilitat etimològica, i arriba a abandonar la més elemental prudència. Resulta sorprenent per a un lector amb coneixements –encara que siguin mínims– sobre el món andalusí i el seu dialecte àrab; i més encara quan un dels autors és un home del prestigi de J. Coromines.

Per ilustrar-ho basten per ara uns pocs exemples.

J. Coromines sosté que Calatrava no prové de *qaḳ at Rabâḥ* (com afirmen totes les fonts aràbigues medievals), sinó de *qaḳât' arbá* «quatre castells» o «els quatre castells». Amb aquesta afirmació J. C. passa pel damunt de la gramàtica de la llengua àrab –de la clàssica i de la dialectal. «Quatre castells» es diu en àrab *arbá' qilá'*, puix que la cosa comptada és complement determinatiu del cardinal, el qual precedeix sempre el substantiu i l'obliga a ser en plural. A més a més, *qal'ât* no existeix com a plural de *qaḳa*. El raonament (pretesament filològic) amb què pretén explicar aquesta etimologia és totalment insostenible. El lector té la impressió que l'entrada *Calatrava, carrer de sa-* només s'ha introduït per tal d'afirmar que «els arabistes castellans i estrangers» no han sabut trobar l'ètim. En aquest cas, no sols els arabistes; també els mateixos àrabs de l'edat mitjana anaven errats.

Salma (Artà, Mallorca) s'ha tractat d'identificar amb una *alqueria Xalman*, present al *Llibre del Repartiment*. «Si prescindim de l'escrúpol que causa la *x* inicial de la forma *Xalma* del *Repartiment*, la solució –diuen els autors– és clara: el nom de persona *Sälmân*». L'escrúpol no és sols la *x* inicial, sinó també les vocals, puix que *Sälmân* i la variant *Slêmân* (que troben els autors a un *Vocabulaire... des Noms des Indigènes de l'Algérie* (1891), la màxima autoritat citada sobre antroponímia aràbiga andalusina) són formes dialectals nord-africanes del nom propi *Sulaymân*. Aquest nom el trobem als documents medievals catalans amb les formes *Çulema, Çuleman* i *Çuleyman*. La *X* del *Rep.* –expliquen– és deguda al fet «que els copistes del *Rep.*, sabedors del fet tan comú que els moriscos pronunciaven *x* en lloc de *s*, ho exageressin algunes vegades». Obliden els autors que el *xexeo* morisc apareixia només quan pronunciaven paraules del romanç, no en àrab. Però, per què els copistes haurien d'introduir el *xexeo* si a les illes no va haver-hi mai moriscos? Per influències de «terra ferma»? Noresmenys, els autors proposen en un altre lloc (p. 56), per aquest mateix topònim, l'ètim *'al(a)m*, traduït com a «edifici elevat», «ruïnes», «fita», i que és un mot que mai no és utilitzat enlloc com a topònim.

En discutir l'etimologia de Benicarbez (dos rafals del terme de Ciutat) diuen que les formes del *Rep.* són Benicarbetz i Benizarbetz. D'aquesta última, busquen de justificar la presència de *z* en lloc de *c* i afirmen: «Si es tracta d'una transcripció de la grafia aràbiga, cal tenir en compte que les lletres aràbigues *qef* i *zai* són força semblants i es presten a confusió.» *Zay* mai no apareix unida a la lletra següent, mentre que *qâf* sempre ho fa, i per tant no hi ha confusió possible. Només podria confondre-les qui no conegués l'alifat àrab, i en aquest cas no podria fer la transcripció.

Sobre l'expressió *«in Rabato Evice»*, d'un text del 1248, afirmen: «En aquesta frase, i aquest mot *rabato*, hem d'endevinar un equivalent del català eivissenc *quartó* "quarta part", derivat de l'àrab comú 'arba^{c} «4»; probablement *râbřat* (*quatrième* en els diccionaris); on, en la frase en estat constructe, *"fi râbř at Ebîsa"* "en la quarta part d'Eivissa", el *tâ'* marbuta ha de sonar, però s'omet la *i* medial (darrere *â*) segons la pronúncia de l'àrab vulgar» (p. 235). En primer lloc, *râbřa* és un numeral ordinal i no pas un partitiu (en àrab no són homònims com en francès); en segon lloc, l'ordinal en àrab té un funcionament adjectival i no pot situar-se davant el nom. En aquest cas, no sols es posa de manifest el desconeixement de la gramàtica àrab més elemental, sinó que hom ignora l'etimologia /rabaḍ/, és a dir «raval».

Fan la proposta de *ʿal(a)m al-luŷŷ* = «l'edifici que domina el Riberal» [?] com a ètim d'Aumallutx, malgrat la documentació antiga «Almerug» i *«predio de Almaluig»* que porten directament a l'àrab */al murúŷ/* «els prats». Aquesta traducció i l'ètim proposat no són els únics disbarats: *sabrîŷ El-läh [sic]* vol dir «la bassa de Déu» i no, com diuen els autors, «la bassa grandiosa, divina». És inadmissible, d'altra banda, com a ètim de Safragell. La llista de despropòsits és impossible de reproduir ací.

El tractament de l'onomàstica àrab és penós. Els autors ignoren la bibliografia moderna, val a dir la dels últims quaranta o cinquanta anys, i, per descomptat, les fonts àrabs. És lamentable que una obra que té la pretensió d'ésser científica no incloga els sistemes de transcripció utilitzats; però és més lamentable encara que les transcripcions no segueixin cap sistema. (ibn al-Ḫaṭîb és sempre «Ibn-al-Khatib», mentre que al-Ḫušanî és sempre al-Ḫušanî).

En treballs toponímics és fàcil cometre errors, però quan no se sap la llengua de la qual es fan les propostes etimològiques –com en aquest cas– el resultat és el mateix que els autors de la *Toponímia antiga de les Illes Balears* assenyalen d'una altra obra: un llibret de valor ben escàs, que revela una estupenda ignorància dels elements de la llengua i la cultura àrabs i una astoradora lleugeresa.

Per al lector amb coneixements de la llengua àrab l'obra resulta una decepció de les expectatives suscitades per l'*Onomasticon*, avalat per l'autoritat de Joan Coromines en el camp de la lexicografia romànica. Abans de publicar els volums següents, caldrà una atenta lectura de tota la bibliografia apareguda els últims cinquanta anys sobre al-Andalus (llengua, toponímia, onomàstica, institucions, història, etc.). I, molt més important, aprendre àrab.

CARME BARCELÓ

DEMONTE, V.: *Teoría sintáctica: De las Estructuras a la Rección*. Madrid, Editorial Síntesis, 1989 («Colección Textos de Apoyo. Lingüística», 7).

El llibre de V. Demonte constitueix un notable esforç per recollir l'estat de desenvolupament en què es troba la investigació de la sintaxi generativa dels darrers anys, dins el denominat model de la Recció i el Lligam (RL), en el qual la teoria té, com és ben sabut, importants modificacions respecte a períodes anteriors de la lingüística generativa. De fet, som davant un treball que reflecteix una feina de doble complexitat. D'una banda, abraça les diferents subteories del marc teòric en què es mou l'estudi del llenguatge i intenta donar una visió àmplia i, alhora, detallada d'aquest, i, en concret, de la sintaxi, component central de la gramàtica. D'altra banda, aquesta labor contrasta amb la de resumir, atès que no és gens fàcil poder explicar en poc més de dues-centes pàgines els pressupòsits bàsics en què es fonamenten els postulats sintàctics, sobretot si tenim present que molts dels aspectes estudiats persisteixen encara sense aclarir completament, en un estat en el qual hi ha diverses explicacions possibles per a un mateix problema. Tots dos processos són sengles virtuts del llibre, que es complementen amb una tercera característica, l'abundant bibliografia especialitzada que facilita l'autora quan s'endinsa en problemes de certa dificultat, amb la finalitat de remetre el lector al tractament d'assumptes problemàtics que ultrapassen els límits d'una obra d'aquest tipus.

És, precisament, per les qüestions anteriors per les quals el llibre es converteix en un manual amb un alt grau d'especialització que resulta d'útil profit per a dos tipus de lectors: profans i militants. Per a un lector familiaritzat amb el model RL l'obra és, fonamentalment, un punt de referència per aproximar-se a problemes específics a partir d'unes línies que resumeixen breument l'estat de la qüestió. El lector «no iniciat» haurà de fer una lectura lineal durant la qual romandran certs problemes, fruit, com reconeix la mateixa autora, de la divisió en capítols referits a les diverses subteories, fet que no és sinó un recurs metodològic propi de qualsevol explicació formal. Serà necessària una segona lectura perquè el lector pugui copsar l'entramat del model lingüístic.

En qualsevol cas, al llibre se li pot censurar l'escàs deteniment concedit a l'explicació de certs problemes. Això, però, seria no tenir present que es tracta d'una obra limitada en el seu espai com és un manual de lingüística, quelcom que sempre és difícil de realitzar, i més encara en un camp teòric en progressiva expansió, que requereix, també, un alt nivell d'abstracció.

El llibre consta d'un capítol introductori en el qual, bàsicament, s'exposa concisament el punt de vista que, de bell antuvi, envolta la gramàtica generativa en general i el model RL en particular. Amb aquest fi es ressalten els avantatges d'establir una hipòtesi de treball amb generalitzacions descriptives extretes d'amplis corpus de dades. Aquesta comparació, sota diverses formes, és sobradament coneguda pel lector relacionat amb la matèria, i és una manera gairebé clàssica d'introduir

una perspectiva l'objectiu de la qual no és simplement classificatori, sinó que mira de construir un model –en quant imitació d'un mecanisme– de l'adquisició del llenguatge per part de l'individu. La idea bàsica és que hi ha un estat inicial, una capacitat humana amb propietats universals, anomenada Gramàtica Universal (GU) a partir de la qual s'aconsegueixen les gramàtiques particulars mitjançant la fixació de paràmetres no especificats inicialment i s'arriba a construir un sistema computacional específic, la gramàtica nuclear. D'aquesta manera, l'objectiu del lingüista, ens recorda l'autora, és proper al del científic, i el llenguatge es col·loca en un camp a mig camí entre la biologia i la psicologia. És també rellevant la distinció entre llengua externa i llenguatge-I (intern), estat cognoscitiu que precedeix la producció del llenguatge. Llenguatge-I és la competència lingüística de l'individu, el coneixement de la llengua, la gramàtica, en altres paraules.

En el primer capítol, a més, V. Demonte esquematitza els quatre nivells de representació lingüística: l'estructura profunda (EP), la superficial (ES) i els nivells interpretatius fonètic (FF) i lògic (FL), i se centra en els dos primers, objecte d'estudi de la teoria sintàctica. A cada nivell interactuen diferents mòduls: la X-barra, els papers temàtics, el cas, el lligam i les categories buides (CB). És per això que el llibre es divideix en dues parts: a la primera es tracten les subteories que actuen sobre l'EP, per la formació bàsica de les oracions, incloent-hi la teoria del moviment que dóna lloc a l'ES. La segona part tracta les teories, les restriccions de les quals fan possible la gramaticalitat dels enunciats en ES encara que les CB tenen una incidència important en EP.

Cada subteoria rep un tractament d'un capítol. En aquest hi ha un lleuger esment històric intern que es refereix a com han canviat certes concepcions gramaticals dins el model, una part que justifica la teoria a partir de l'explicació dels casos canònics i una darrera part en la qual l'autora s'endinsa en qüestions més complexes, encara per solucionar d'una manera completa, i on es fa més important la informació bibliogràfica.

La primera part comença amb la teoria de la X-barra. L'estudi lingüístic assumeix que la llengua té una jerarquia estructural interna. Els exemples que ens mostra Demonte són semblants a d'altres proposats per diversos lingüistes, puix que el problema no és nou.

El estudiante de periodismo de Valladolid
*El estudiante de Valladolid de periodismo

Com fan evident aquest parell d'exemples, la lliure aparició de mots no és únicament limitada per relacions de precedència i es fa necessària la distinció entre uns complements, subcategoritzats, i uns altres, adjunts. Un altre cas típic és el següent, en el qual hi ha una clara ambigüitat estructural que s'ha d'explicar de manera diferent a la simple linealitat:

La interesante demostración del «teorema del» profesor

La X-barra és, doncs, el mòdul que estudia les condicions formals de l'EP que es combinen amb restriccions semàntiques. En concret, ha de respectar el principi de projecció (PP), que és l'eix en l'assumpció de la sintaxi com a projecció de les dependències lèxiques. No obstant això, aquesta teoria presenta altres avantatges, atès que sota un mateix esquema amb nivells jeràrquics interns (X'' ← Esp X'; X' ← X Comp) prova d'establir igualtats de comportament per a totes les categories lèxiques, els nuclis de les quals es classifiquen a partir dels trets [+/−N] i [+/−V], que tenen importància en d'altres mòduls lingüístics i estableixen classes naturals. D'aquesta manera hom postula que el nen, malgrat la diversificació aparent, pugui extreure propietats generals de jerarquia, de nivells interns, de dependències, que poden explicar la facilitat amb què aquest adquireix la llengua.

Després d'aquest repàs l'autora tracta una qüestió més recent en el model RL, com és la revisió de la X-barra, que consisteix en l'ampliació de l'esquema aplicat als nuclis lèxics per donar compte dels nuclis funcionals COMP, FLEX i DET. Demonte assenyala certs avantatges d'aquesta concepció de la X-barra com són la difícil explicació del DET a les extraccions del SN, la col·locació de l'adjectiu, normalment no subcategoritzat i, encara més, l'especificador, categoria híbrida fins aquesta revisió. Ara aquesta posició distingeix les categories funcionals de les categories lèxiques i és concebuda com a *landing site* d'elements moguts on els nuclis funcionals descarreguen trets funcionals, mentre els nuclis lèxics només poden projectar-se a X'. S'estableixen així paral·lelismes importants:

$[_{D''}$la [[[foto] $[_{D''}$de su hija]] $[_{D''}$de Luisa]]]
[$[_{V'}[_{V'}$regaló $[_{P''}$el libro]] $[_{P''}$a Juan]]

Un esquema amb adjectius davant el nucli nominal seria:

[[este] [[triste] [[cálido] [verano]]]],

on es pot discutir si una oració com aquesta és acceptable sense la coordinació, encara que en anglès sigui una construcció possible, aspecte que ens pot portar a dir que potser l'autora arriba una mica massa lluny en la seva adaptació de les categories funcionals, malgrat que això no és un problema greu en l'argumentació global, ni de bon tros.

Les categories funcionals són projeccions de classe lèxica tancada que assignen trets a la seva esquerra. L'especificador d'aquestes categories és una posició A, idea que implica que el subjecte, especificador de «FLEX» hagi d'ésser resultat d'una regla de moviment, ja que necessita paper temàtic. Això serveix a Demonte per mostrar un cas més d'interacció entre el cas i els papers temàtics en la configuració

de la posició del nucli (final o inicial) en diverses llengües. El problema és complex perquè totes dues assignacions poden no coincidir.

El següent capítol és dedicat a la teoria temàtica, la qual estudia les relacions semàntiques entre els constituents d'una oració. És el més extens del llibre, aspecte que concorda amb la importància concedida pel model, i no tan sols per l'autora, a les qüestions semàntiques. La idea fonamental ja coneguda és que les expressions referencials han de rebre un paper Θ, el qual en la versió més elaborada assenyala la necessitat d'una cadena de rebre només un únic paper Θ. Altres principis importants són el ja esmentat PP i el principi de predicació que requereix que un predicat tingui un subjecte. Això explica, sempre segons Demonte, que els nominals deverbals no tinguin sempre l'argument extern (subjecte) i el verb sí:

la construcción del puente,
[objecte]

ja que el SN no és un predicat, mentre que el SV sí que ho és.

Tanmateix, el capítol és interessant per altres aspectes. En primer lloc, pel repàs de la classificació per a la seva idiosincràsia temàtica que hom estableix entre diferents tipus de verbs, segons que tinguin un subjecte profund o derivat. La idea, també prou coneguda, és que hi ha verbs el subjecte dels quals és un argument intern en EP, aspecte que els diferencia dels intransitius. Són els anomenats verbs inacusatius, que tenen una identificació empírica:

Gianni é arrivato
Ne arrivano molti

En italià l'ús de l'auxiliar del verb *ésser* i la pronominalització són proves prou clares. En català la pronominalització és també una possibilitat; en castellà la caracterització dels inacusatius ha de recórrer a altres proves que no especifica l'autora. La característica verbal de no assignar paper Θ al subjecte condueix a establir un paral·lelisme amb l'anàlisi de les passives, els verbs d'elevació, els existencials, els psicològics i certes construccions amb verbs preposicionals, ja que tots tenen un subjecte derivat fruit de l'aplicació de la regla de moviment.

En segon lloc, i possiblement el punt més rellevant del capítol, s'ha de destacar la caracterització dels nuclis lèxics que poden atorgar paper Θ. Novament es tracta d'un camp ampli, perquè hi ha quatre tipus de nuclis lèxics, dels quals el verb és l'assignador canònic, per al qual és important i necessària la distinció entre argument intern i argument extern. Els altres són tractats amb un cert deteniment. Així, l'adjectiu és caracteritzat pel fet de ser intrínsecament predicat i escollir els seus complements. No obstant això, s'ha de distingir, com remarca Demonte, entre atributius i predicatius. Els primers no poden assignar paper Θ, perquè, en aquest cas, hi hauria transgressió del criteri Θ, i no regeixen, a més, l'element nominal:

Los sastres expertos en corte a la francesa fabrican buenos trajes

La conclusió a què vol arribar l'autora és que l'assignació temàtica és un procés restringit a elements amb el tret [+V], propi de predicats, si satisfan el criteri Θ i regeixen el possible receptor temàtic. De fet, estableix una comparació molt significativa:

Juan es igual a María en sagacidad y buen decir
Juan iguala a María en sagacidad y buen decir

Demonte també discuteix la possible consideració de les preposicions com a assignadores temàtiques, ja que, d'alguna manera, en el lèxic han d'estar consignades amb una estructura argumental (*desde*: procedència; *en*: locatiu), encara que la seva presència depèn de les exigències verbals, i poden tractar-se més com a transmissores que com a assignadores de paper Θ. S'interpreten com a predicats de dos arguments. La situació és complexa i es diferencia entre preposicions buides i plenes. Els exemples són:

* Le regalé un libro a mi prima cansada
Encontré a mi prima cansada

La caracterització de les preposicions és encara més difícil en el llibre i s'assenyala que el verb, si té dos complements, el preposicional serà pres com a segon argument en un cas de recció indirecta. La preposició pren així dos arguments: l'intern, regit per la preposició mateixa, i l'extern, complement directe de la principal.

Dintre encara de la caracterització dels assignadors Θ el llibre tracta finalment del difícil problema dels nominals deverbals. Diferencia entre noms concrets, no marcadors Θ, i deverbals, d'una banda, i, dins d'aquests, entre els de succés i els de resultat, on els primers són capaços de marcar Θ, però no els altres, aspecte que no deixa de tenir relació amb el tret [+V]:

El cruce del Ebro del ejército republicano en la guerra de España.
[tema] [agent] [adjunt locatiu]
El cruce del río (* por el ejército) está bordeado de álamos

i on, a més, l'argument intern sembla obligatori per a reconèixer l'extern:

* La construcción por los obreros.

En tercer lloc, s'han de remarcar certs aspectes d'interès vinculats a les nocions de prioritat semàntica i jerarquia interna dins els diferents papers Θ. Així, l'autora ens recorda l'esquema:

(AGENT(EXPERIMENTADOR(META/PROCEDÈNCIA/LOCATIU(TEMA))))

segons el qual l'agent és sempre l'argument extern, si hi apareix, i el tema el més vinculat al verb. Aquesta anàlisi és important, entre altres aspectes, perquè permet d'explicar, en part, que els verbs psicològics tenen un subjecte derivat. També és rellevant el repàs que el capítol fa dels diferents tipus de marca Θ, directe, indirecte i predicació. Quant a les qüestions relatives a la prioritat semàntica, es fa esment del funcionament de la Representació Estructural Canònica (REC), prou explicada, d'altra banda, per Chomsky i Grimshaw, i que no pot faltar en un capítol que intenti reflectir l'estat teòric de la teoria Θ.

Finalment, per acabar les qüestions semàntiques, el llibre s'introdueix en un camp apassionant i perillós, el de la postulació de posicions buides obertes a successos i no sempre materialitzada per la marca Θ, les quals legitimen certs adjunts adverbials bàsics en la agramaticalitat d'algunes oracions. Això permet explicar contrastos com:

* Daniel caminó/Daniel caminó durante una hora
* Han dormido animales/En este jardín han dormido animales

És una qüestió encara oberta a ulterior investigació. De fet, el capítol acaba amb una digressió sobre la possibilitat i l'adequació d'incloure dues posicions de succés per explicar casos com:

El buque se hundió
* La habitació se barre/La habitación se barre fácilmente
* La casa fue construida/La casa fue construida ayer

i establir un paral·lelisme amb l'estructura argumental dels verbs:

romper: (agent(pacient))
(causa(resultat))

El darrer capítol de la primera part del llibre és dedicat a la teoria del moviment, la qual permet, per dir-ho d'alguna manera, passar del nivell de representació EP al nivell ES. En el model RL només hi ha una regla de moviment, *mogueu* α, constreta per la interacció d'altres principis, encara que durant períodes anteriors de la gramàtica generativa hi havia regles diferents que donaven lloc a diferents moviments sintàctics, la qual cosa provocava un poder generatiu massa potent i una complexitat formal òbvia. Els principis delimiten les condicions en les quals pot donar-se el moviment, així com el tipus de moviment que hi ha. El

capítol només és una petita explicació d'això, dels elements que poden moure's i sota quina mena de condicions ho fan.

Els elements que es poden moure són, d'una banda, els SN, per condicions formals d'assignació de cas i a posició Θ, com a conseqüència del PP. Els casos més importants són la passiva i els verbs d'elevació:

José$_i$ parece t_i haber sido convencido t_i

Aquesta oració té una passiva que provoca el primer moviment del SN i un verb d'elevació que motiva l'altre trasllat del SN per tal d'obtenir cas. D'altra banda, hi ha el moviment d'elements [+QU] que, com és sabut, abraça focus dislocats i elements interrogatius i relatius. Aquests són sintagmes que han de tenir abast sobre la frase, raó per la qual es mouen a la posició capçalera de la frase, l'especificador de COMP (en concordança amb l'ampliació de la X' a categories funcionals). És un moviment que mostra la parametrització de les llengües, ja que és obligatori en polonès, optatiu en castellà (i també en català) i no es dóna en xinès. Tant el SN com l'element [+QU] són casos de substitució, ja que es projecten a posicions específicament creades per al seu aterratge. De tota manera, també hi ha adjuncions a projeccions màximes no argumentals, com són l'anteposició del verb en les interrogatives catalanes i castellanes i l'elevació [+QU] a la FL. Hi ha també moviment de nucli a nucli, concretament de V a FLEX, molt relacionat amb la morfologia i la concordança.

Quant a les condicions que ha de satisfer el moviment, són dues, a més del requisit general que obliga que el moviment es faci cap a una posició jeràrquicament superior des d'on c-comanda la posició original: la subjacència i el Principi de la Categoria Buida (PCB). El primer defineix el nombre màxim de nodes que pot ultrapassar el moviment d'α. En el model actual roman la intuïció que la agramaticalitat és gradual, relacionada amb els nusos cíclis que s'encreuen. El PCB, explica el llibre, en la seva formulació més clàssica implica que una traça, deixada per l'element mogut, ha d'ésser regida d'una certa manera per l'antecedent o per un nucli lèxic:

Qué país$_i$ me propusiste que visitáramos t_i juntos
* Quién$_i$ me contaste que te enseñó a nadar t_i

En aquests exemples es pot veure el funcionament d'aquest principi, ja que en el primer cas la traça té un rector lèxic, però en el segon cas no es dóna una relació similar i l'enunciat és agramatical.

El llibre després fa esment amb un cert deteniment de la idea proposada per Chomsky a *Barriers*, la qual és un intent d'unificar totes dues definicions i les subteories implicades de moviment i recció. Amb aquesta finalitat es recorre a la noció de «barrera», terme complex en la mesura que és fruit d'una molt elaborada

cadena de definicions, partint de la idea inicial que les projeccions màximes no marcades lèxicament són un obstacle per al moviment i la recció. Són importants les definicions de categoria de bloqueig, recció per exclusió, moviment cíclic, perquè es converteixen en els límits de la lliure aplicació del moviment d'α:

> Quién me indicaste t''' que te dijo Pedro t'' que le contó su hermano t' que le regalaron t.

és una oració que només es pot explicar per l'aplicació successiva de la regla de moviment, perquè d'aquesta manera la traça queda pròpiament regida.

La segona part del llibre comença amb el capítol dedicat a la Teoria del Cas. Abans d'endinsar-se en el comportament d'aquest mòdul l'autora fa esment de les definicions de c-comandament, la seva variant m-comandament i la més restrictiva de recció. De les dues primeres, que de fet són una mateixa, és sobradament coneguda l'adequació de la segona a les dependències estructurals (per exemple, la presència de l'objecte no modifica la relació entre un subjecte i un verb), així com l'adequació de la primera a qüestions de lligam. Són nocions, tant el c-comandament com la recció, importants en el moviment i en la teoria Θ, respectivament, ja que el cas bàsic de marca lèxica, el directe, es fa sota recció. No obstant això, la inclusió a l'inici dels capítols centrats en l'estudi de l'ES no és del tot arbitrària, ja que, de fet, el cas es dóna sota recció i el c-comandament és fonamental en la Teoria del Lligam. Malgrat tot, resulta un xic sorprenent que al llibre no es faci referència a la definició de recció per domini i només s'expliqui la definició per exclusió, aspecte no del tot negatiu, però que no concorda amb l'espai rebut per altres problemes i nocions de la gramàtica generativa. A més, s'ha de remarcar que la recció pròpia es defineix un capítol abans que recció, cosa que pot entorpir un xic la lectura del «no iniciat».

El principi fonamental de la Teoria del Cas és la necessitat de les expressions nominals d'ésser identificades formalment, fet que fa possible que siguin reconegudes les relacions sintàctiques entre constituents oracionals. Formalment això es compleix amb el filtre de cas, que han d'ultrapassar els SN amb realització fonètica. L'exemple següent mostra una mateixa relació Θ amb una diferent relació formal:

> *pro* establecieron nuevas medidas económicas
> el establecimiento de nuevas medidas económicas

Els elements que poden atorgar cas són els [-N], verb i preposició, i a més cal l'adjacència entre assignador i receptor (sobretot en anglès). Això no obstant, el cas nominatiu és assignat per FLEX, segons l'autora pel seu constituent [temps].

Del capítol en podem remarcar quatre punts importants en la relació casual, alguns de ben vinculats amb la teoria Θ. El primer és la condició de visibilitat,

segons la qual un element pot rebre paper Θ si rep cas, és a dir, si troba una posició on rebre'l en una cadena. La generalització planteja problemes ja assenyalats en el llibre, com són PRO, amb paper Θ però sense cas, i els expletius, que són l'exemple contrari, ja que reben cas però no paper Θ.

El segon aspecte al qual fa referència el capítol és el de la marca excepcional de cas:

He was believed to be a nice guy
I believe him to be a nice guy
Considero a Juan inteligente

El pressupòsit bàsic és que hi ha barreres febles a través de les quals el cas pot filtrar-se. Aleshores l'element de la completiva es comporta com un argument de la principal. És un problema que s'ha explicat des d'abans de la noció de barrera i que no és nou en el model sintàctic, encara que sempre resulta important esmentar-lo, com es fa en aquest llibre.

El tercer punt remarcable del capítol en qüestió és la passiva i els verbs d'elevació. En aquella el subjecte és derivat i es mou per rebre cas nominatiu, puix que la morfologia passiva ha absorbit el cas acusatiu de l'objecte. En els verbs d'elevació el problema és lèxic, propi de certes construccions amb determinats verbs. Això explica l'asimetria següent, on només la passiva admet l'expletiu per legitimar el SN:

pro$_i$ fue enviado el telegrama$_i$
* Parece Plácido cantar

El quart punt que podem assenyalar és el relatiu a la distinció entre cas inherent, vinculat a la marca Θ, i cas estructural, d'aplicació cega d'un nucli al seu complement. El primer és sotmès a la condició d'uniformitat i és assignat per noms, adjectius i preposicions, encara que també es parla de cas partitiu inherent per a l'argument intern de verbs ergatius i existencials:

Hay un gato sobre el tejado
* Hay el gato sobre el tejado.

La indefinitud del SN d'aquestes frases té relació amb l'atorgament de partitiu, només compatible amb indefinits. El fet que sigui inherent, segons el llibre, explica per què aquests verbs no assignen acusatiu.

Després de la distinció l'autora avança pel difícil camp dels verbs preposicionals i distingeix els que sempre necessiten el complement prepositiu i els que el poden ometre en certes circumstàncies:

a.1. sí, creo que discrepa
a.2. sí, creo que no incurre
b. * sí, creo que versa.

L'exemple a.2. és molt discutible, però és ben cert que la diferenciació entre unes preposicions assignadores de cas i papers Θ i unes altres que són variants aspectuals d'acusatiu té un suport empíric considerable. N'és una prova la coordinació, que pot permetre l'elisió de la veritable preposició.

La mujer prorrumpió en fuertes sollozos y violentas patadas
??La universidad prescindió de sus servicios y su ayuda

La subteoria del Lligam estudia les dependències referencials determinades estructuralment. El llibre ens recorda, com fan altres lingüistes, que correspon a la teoria sintàctica tractar aspectes de significat relacionat amb regles i principis sintàctics, és a dir, als nivells EP, teoria Θ, ES, Lligam i FL. Dintre d'aquesta subteoria diferenciem tres classes d'elements referencials: anàfores en sentit restringit a reflexius i recíprocs (i *sengles*), pronominals, i expressions referencials (noms). La distinció entre aquests elements es pot realitzar a partir dels trets [+/- anàfora] i [+/- pronominal], establint la comparació també clàssica entre aquests i les categories buides, on l'únic element que resta sense aparellar és PRO, ja que no pot tenir un correlat amb manifestació fonètica per la seva manca de recció. La distinció conceptual assenyalada en el llibre entre les tres classes de categories rellevants per al lligam són que l'anàfora requereix un domini local on estigui lligada, el pronominal pot tenir un antecedent fora d'un domini local i l'expressió referencial no ha d'estar lligada (en concret, A-lligada). Aquests trets són l'origen dels principis A, B i C del lligam, també esmentats per l'autora, encara que primerament s'hagi de definir «antecedent» i «lligar» a partir de les idees de c-comandament i identitat referencial. No obstant això, el problema, segons l'autora, és més difícil perquè s'ha de definir el domini local, la categoria rectora on tenen lloc les relacions de lligam, caracteritzada pel fet d'incloure α, un rector d'α i un subjecte accessible, noció que també és definida al llibre. Així, a la frase següent la categoria rectora és O1:

[Juan$_i$ piensa [que el retrato de sí mismo$_i$] se venderá a precio de oro]
=01 =02

Com ja és habitual en els capítols precedents, després de l'apartat dedicat a explicacions de relacions clàssiques, l'exposició avança pels camps més problemàtics. En aquest cas l'autora remarca tres tipus de dificultats: construccions on el lligam de les anàfores no sembla satisfer el c-comandament, la distribució no sempre complementària entre anàfores i pronominals i el comportament d'aquests elements dins els SP.

Pel que fa al primer tipus d'estructura, es fa esment dels següents exemples, entre d'altres:

a. La confesión sobre sí mismo$_i$ le costó mucho trabajo a Juan$_i$
b. Los comentarios sobre sí mismo$_i$ le$_i$ preocupan a Juan$_i$ de manera obsesiva.

Demonte ressalta la importància del clític per lligar una anàfora i esbossa la possibilitat que sigui aquest i no el datiu que la lligui des de FLEX, posició que ocupa en algun moment de la derivació sintàctica. Pel que fa a b, l'oració conté un verb psicològic, el subjecte del qual és derivat. D'aquesta manera, el sintagma on apareix l'element anafòric és el tema semàntic, el qual en un nivell de representació anterior sí que pot ser c-comandat per un antecedent en una posició jeràrquicament superior.

Sobre el segon tipus de dificultats l'autora utilitza exemples com els següents:

Los niños oyeron chismes sobre ellos
Los niños oyeron chismes sobre sí mismos,

on l'única solució sembla la consideració que el SN pot convertir-se en la categoria rectora del pronominal, però no de l'anàfora, la qual requereix que sigui la frase.

El problema dels SP també és rellevant, sobretot perquè els casos proposats per l'autora són de gran interès:

Juan$_i$ habló de él$_i$/sí mismo$_i$
Juan habló con él$_i$*/consigo mismo$_i$
Luis$_i$ vio un pájaro junto a él/a sí mismo$_i$

Com es pot veure, és un problema ampli que inclou les falses anàfores i les solucions del qual s'esmenten més que s'expliquen. En concret, es remarca el fet que el SP no sembla que respecti les mateixes restriccions de lligam que construeen els SN.

Les categories buides (CB) ocupen el darrer capítol del llibre. La interacció entre el PP i el criteri Θ postula l'existència de categories sense realització fonètica però amb contingut sintàctic, la qual cosa, segons l'autora, té un fort suport empíric. En principi, el capítol és un repàs de les CB en el model RL. Per al lector no iniciat pot ser interessant una lectura prèvia d'aquest capítol, ja que les CB s'esmenten al llarg de tot el llibre i s'expliquen només cap al final, després de l'examen de les subteories sintàctiques. D'altra banda, per a un lector familiaritzat amb el model RL és més interessant la col·locació del capítol rere el del Lligam, donades les relacions que s'estableixen entre les categories referencials i les corresponents CB.

Sota una caracterització intrínseca hi ha una explicació del comportament de la traça, de SN, de la variable o traça de [QU] i de *pro*. De la primera, se n'assenyala el valor anafòric:

Juan$_i$ fue homenajeado t$_i$ por sus alumnos

La traça no pot ser lliure, ja que necessita ser pròpiament regida pel seu antecedent en posició argumental, amb el qual comparteix paper Θ, característica que la diferencia de l'anàfora, com també la distingeix la seva manca de cas.

De la traça de [QU] es remarca el requisit relatiu a la seva necessitat de ser lliures-A i lligada des d'una posició no A.

Pro ocupa més espai que les anteriors. Primer se n'explica la distribució, present només en algunes llengües amb un sistema flexiu molt ric. La seva legitimació s'estableix a partir de la seva habilitació (o elements del context que la fan possible) i la seva interpretació (el seu contingut es recupera mitjançant altres elements amb realització fonètica). A més, aquesta categoria buida pot ser expletiva, tant a EP com a ES:

pro telefoneó Juan
pro parece que este año no subirá de categoría,

i, així mateix, pot tenir una interpretació arbitrària, amb valor genèric i existencial. La part més interessant en la caracterització d'aquesta CB és la comparació entre la seva distribució i la dels pronominals amb realització fonètica:

Mi madre no se calla aunque ella no tenga razón
Mi madre no se calla aunque *pro* no tenga razón.

Aquest parell d'exemples mostren que la distribució entre *pro* i els pronoms forts no és complementària.

El capítol –i el llibre– acaba amb una revisió de les teories sobre les CB d'objecte nul en enunciats genèrics en certes llengües. Es discuteixen les propostes de Campos, Suñer i Rizzi. Així, s'hi parla d'operadors que lliguen variables a la sintaxi, d'operadors que fan un lligam no selectiu i de *pro*.

Probablement el lector s'adonarà que no hi ha cap apartat dedicat a PRO, ni quan es parla de lligam ni quan es tracta de les categories buides. Contrasta, a més, aquesta absència amb l'atenció dedicada a la categoria *pro*. S'ha de tenir present que PRO és una categoria plena de particularitats i la seva omissió no s'acaba d'entendre en un llibre d'aquest tipus. Precisament, PRO és rellevant pel seu estat de privilegi en ser considerat alhora [+anàfora] i [+pronominal], fet que té com a conseqüència que no pugui ser regit.

LOPE LÓPEZ SUSARTE

DEMONTE, Violeta, i FERNÁNDEZ LAGUNILLA, M. (eds.), *Sintaxis de las lenguas románicas*. Madrid, Ediciones El Arquero, 1987.

La publicació d'aquest volum sobre sintaxi de les llengües romàniques el 1987 és un fet important. En primer lloc, permet la divulgació de treballs en sintaxi generativista sobre llengües romàniques en una d'aquestes llengües, cosa que pot eixamplar el camp de difusió de la literatura generativista entre els lectors habituats al castellà o llengües germanes. L'estudi d'aquestes llengües ha guanyat molta importància en els darrers anys dins la gramàtica generativa. En segon lloc, la qualitat i l'actualitat dels treballs és considerable: no es tracta, d'una banda, de treballs menors o de poca difusió internacional, ni, de l'altra, de clàssics que finalment s'ha decidit publicar en versió castellana, o d'un recull d'articles que ja s'havien publicat en altres àmbits i que ara es tradueixen per a lectors ressagats o «col·leccionistes» que volen tenir totes les versions. La majoria de treballs són inèdits fins al moment (si de cas, difosos només com a manuscrits, o com a ponències de congressos).

Els investigadors que hi contribueixen s'adscriuen bàsicament a l'estudi del castellà, l'italià i el català, que són les seves llengües natives, si bé també hi ha un estudi sobre el romanès, i alguns estudis prenen com a punt de referència dades del francès i de l'anglès. Els treballs van agrupats per capítols amb un criteri teòric: segons l'aspecte sintàctic que tracten. En la terminologia del model Recció i Lligam (Government and Binding), que és el marc de treball de tots els articles, diríem que cada capítol se centra en una subteoria.

Capítol I (Representaciones léxicas y estructura sintáctica)

Els dos treballs d'aquest capítol desenvolupen aspectes d'allò que es coneix com a Teoria de l'Enllaç (Linking Theory), que té com a hipòtesi general de treball la idea que una bona part de l'estructura sintàctica és derivable de l'estructura semàntica dels elements lèxics que fan de nucli del sintagma. Per posar un exemple senzill, aquesta teoria pot predir coses com la següent: tot verb (de qualsevol llengua) que «signifiqui» «menjar» tindrà un argument agent col·locat en posició de subjecte de l'oració on aparegui, i un argument tema col·locat en posició de complement directe o complement de règim; no hi ha cap llengua que tingui les posicions d'aquestes arguments intercanviables (en oracions actives).

El primer treball, de M. Luisa Zubizarreta *(Niveles de representación léxica: estructura léxico-semántica y estructura léxico-sintáctica)*, desenvolupa una proposta teòrica que s'aparta una mica dels pressupòsits estàndard de RL.[1] La idea central és que la

1. I s'acosta a la proposta de Riemsdijk i Williams sobre els nivells de representació sintàctica (Estructura-P, Estructura-SN i Estructura-S, segons aquests autors). *Vid.* RIEMSDIK i Williams (1981) *NP-Structure, «The Linguistic Review», 1, 171-218.*

connexió entre estructura semàntica i estructura sintàctica s'articula en dos nivells, que Zubizarreta anomena Nivell Lèxico-Semàntic i N. Lèxico-Sintàctic. Unes regles de projecció passen d'un nivell a l'altre, i prediuen contrastos molt interessants entre dos tipus de verbs transitius, que difereixen només pel que fa a la relació semàntica verb-objecte directe (objecte afectat/no afectat). Zubizarreta proposa una explicació molt plausible del contrast entre verbs mitjans anglesos (exemple: (1)-a) i romànics (exemple: (1)-b)). La teoria també li permet de distingir l'ús de veu mitjana i l'ús reflexiu/recíproc dels verbs amb pronom reflexiu (exemple: «matar-se»: *cf.* (1)-c i -d):

(1) a. Bureaucrats bribe easily
b. Els buròcrates se subornen fàcilment
c. Aquestes cuques es maten amb insecticida
d. Aquestes cuques es maten les unes a les altres

Qualsevol teoria que relacioni verbs pronominals i verbs amb reflexius/recíprocs és de molt interès, ja que no sembla casual que totes les llengües romàniques hagin desenvolupat els mateixos usos a partir d'una llengua (el llatí) que només tenia pronoms reflexius amb ús pròpiament reflexiu.

El segon treball, d'Adriana Belletti i Luigi Rizzi (*Los verbos psicológicos y la teoría temática*), és l'estudi d'un tipus de verbs, que els autors anomenen psicològics (exemples: agradar, preocupar, témer), i de la projecció sintàctica dels seus papers temàtics. Amb dades de l'italià (en essència extensibles al català i a d'altres llengües romàniques) fan veure que els verbs psicològics compleixen, tot i que una revisió superficial de les dades sembla indicar el contrari, un principi general de projecció sintàctica: hi ha una jerarquia temàtica (de més a menys: agent-experimentador-tema) que s'ha de correspondre amb una jerarquia de prominència sintàctica (subjecte, germà-de-V', objecte). Així, una oració com (2)-a, que és un contraexemple aparent a aquest principi, tindria en realitat una estructura profunda com la de (2)-b:

(2) a. Les prunes agraden a en Joan
b. $[_{O}e[_{SV}[_{V'}$ agraden les prunes] a en Joan]]
on e = subjecte buit

En l'article es presenten una gran quantitat de dades i es posen a contribució altres subteories, esp. la teoria del lligam, i les anàfores de llarga distància de l'italià (en el model RL, «anàfora» designa una forma pronominal que ha de tenir un antecedent dins un cert àmbit sintagmàtic).

Capítol II (Problemas de la asignación de caso en contextos peculiares)

El cas a què es fa referència a la Teoria del Cas de RL té com a base històrica el cas morfològic que tenen llengües com el llatí o l'alemany en els sintagmes nominals; però segons aquest model totes les llengües tindrien, a un nivell de representació més abstracte, una marca de cas per als sintagmes nominals. El Principi del Cas («Tot sintagma nominal ha de tenir algun tipus de cas» –on els casos poden ser: nominatiu, acusatiu, oblic, genitiu) permet d'explicar, entre altres coses, l'absència, general en moltes llengües, de subjecte aparent a les oracions d'infinitiu [(3)], en base a la idea que els infinitius no assignen cas nominatiu:

(3) a. Vull [$_{O}$ venir]
b. * Vull [$_{O}$ en Joan venir] (*Cf.* Vull que en Joan vingui)

Els dos primers treballs d'aquest article intenten resoldre el problema que plantegen els infinitius amb subjecte ple. El de Marina Fernández Lagunilla *(Los infinitivos con sujetos léxicos en español)* estudia construccions com ara les de (4), on un infinitiu duu un subjecte (postverbal):

(4) a. Al ponerme *yo* en pie
b. El decirlo *tú*
c. De seguir *las cosas* así
d. Sin saberlo *el profesor*

Fernández Lagunilla explica aquests casos com a casos d'anteposició del verb, que fan possible que el verb «regeixi» (vegeu cap. III) el subjecte.

Voldria remarcar que seria interessant d'estudiar les dades correlatives del català que, a primer cop d'ull, no són ben iguals:

(5) a. Al leer Juan el libro
b. ??En llegir en Joan el llibre
c. En llegir el llibre en Joan

El treball de Carlos Piera *(Sobre la estructura de las cláusulas de infinitivo)* analitza exemples d'infinitius amb un subjecte postverbal pronominal i emfàtic [(6)-a] i observa la impossibilitat d'un constituent preverbal en infinitius [(6)-b]. Si aquesta impossibilitat s'explica per la presència d'un subjecte pronominal buit (PRO), que requereix no ser regit, sembla que aquest subjecte també hi ha de ser present quan hi apareix el pronom emfàtic, i que aquest no és el subjecte estructural, ja que la impossibilitat d'elements pre-verbals es manté amb aquestes construccions [(6)-c]:

(6) a. Julia quería telefonear *ella*
b. (* Sin vestirse) salir de casa es malo para la salud
c. (* Primero) telefonear *tú* sería un error

El tercer article d'aquest capítol, d'Adriana Belletti *(Los inacusativos com asignadores de caso)* tracta del problema de l'assignació de cas a sintagmes nominals subjectes de verbs inacusatius (exemples: anar, venir, arribar), que apareixen en posició postverbal:

(7) a. There hung *a coat* on the wall
b. Il est *arrivé trois filles*
c. Han arribat *alguns professors* al congrés

Aquests sintagmes nominals manifesten l'Efecte de Definitud (ED): han de ser indefinits.[2] Belletti explica l'ED com una manifestació del cas partitiu, que seria el cas (inherent) que assignen els verbs al seu argument objecte (a l'estructura-P). El fet que es tracti d'un cas inherent, i no estructural, fa que només es pugui assignar a arguments del verb mateix. Aquesta formulació permet de predir una sèrie de fets molt interessants, com ara els contrastos de (8) (que es comporten en català com en italià, llengua en què els exemplifica l'autora):

(8) a. Conec alguns estudiants/En conec alguns
b. Considero alguns estudiants rucs/* En considero alguns (de) rucs

Capítol III (El funcionamiento del principio de rección en procesos de predicación, movimiento, elisión y subordinación)

El concepte de recció (un dels dos que donen nom al model RL) és fonamental en el sentit que és un factor teòric d'aplicació cada vegada més àmplia. La idea de recció té com a antecedent en la gramàtica tradicional la idea que un verb regeix els seus complements, però avui dia aquest concepte és essencialment estructural, més que no pas semàntic (en la mesura que la relació verb-complements era semàntica) i s'ha estès en aplicació a molts camps teòrics.

En el primer treball, de Giuseppe Longobardi *(Las oraciones copulativas en la teoría sintáctica actual)*, l'autor fa veure que les diferències de comportament entre dos tipus de construccions copulatives (les predicatives –(9)-a– i identificatives –(9)-b) es pot

2. Curiosament, el català no manifesta, en general, aquest efecte: a diferència d'altres llengües, tant és possible i) com ii):

i) Hi ha *un soldat* a la sala
ii) Hi ha *el soldat/en Joan* a la sala

explicar sota la teoria de la recció: mentre el segon terme de la construcció és regit pel verb copulatiu si és predicatiu, no ho és quan és identificatiu (a (9) tradueixo els exemples que dóna en italià):

(9) a. En Joan és l'assassí [$_{O}$SN[$_{SV}$[$_{V}$ésser]] SN]
b. L'assassí és en Joan [$_{O}$SN[$_{SV}$[$_{V}$ésser]SN]]

També presenta una explicació per al fet que les llengües de subjecte nul tinguin concordança del verb copulatiu amb el segon membre de la construcció copulativa (Sóc jo/*soy yo/sono io*), en lloc del que passa amb llengües de subjecte obligatori *(It's me/C'est moi)*.

El treball de Violeta Demonte *(Rección y minimidad en el sintagma nominal)* incorpora propostes teòriques molt recents [3] pel que fa al concepte de recció, amb la finalitat d'explicar el comportament, certament complex, dels casos d'extracció d'un constituent de dins un sintagma nominal (com ara (10)):

(10) *De quien*, has leído [$_{SN}$ un artículo e_i] en el periódico

En el meu sentiment lingüístic, tots aquests casos d'extracció tenen un regust forçat i artificiós, és difícil estar d'acord amb tots els judicis d'acceptabilitat que fa l'autora (almenys en els equivalents catalans). D'altra banda, l'ús que fa del concepte de «barrera» per explicar els fets és una mica confús, i en algun cas, pel que sé veure, erroni (p. 281, 1. 4-6).

L'article de Josep M. Brucart *(La elipsis parcial)*, que continua una sèrie de treballs del mateix autor sobre aquesta qüestió,[4] tracta de definir les possibilitats d'elisió dins el sintagma nominal i el sintagma verbal (en casos com (11)) a la llum de la recció:

(11) a. El llibre d'en Joan i [$_{SN}$ els – d'en Pere]
b. En Joan va a casa i jo [$_{SV}$ – al cine]

Una argumentació molt elegant i simple ens porta a la conclusió que, tot i alguns problemes, el buit d'aquests sintagmes ha de ser una categoria buida del tipus PRO.

El darrer treball d'aquest capítol (*La teoría de las barreras i las completivas del rumano*, de M. Luisa Rivero) analitza el fet que en romanès, com en altres llengües balcàniques, les oracions subordinades en subjuntiu tenen un comportament parcialment comparable al dels infinitius de les altres llengües romàniques (mentre que els infinitius han desaparegut pràcticament d'aquestes llengües). Al mateix temps, el

3. Esp. CHOMSKY, *Barriers*, Cambridge, Mass. (MIT Press, 1986).
4. *Vid.*, p. ex. *Aspectos de la elisión sintáctica en español* (Bellaterra, UAB, 1987).

complementitzador d'aquestes llengües (allò que en català és la partícula completiva «que») manifesta concordança amb el mode de la subordinada. L'autora postula que aquest fet és, a través de la Teoria de la Recció, la clau de l'explicació dels fets anteriors.

Capítol IV (Cuestiones de teoría del ligamiento)

La Teoria del Lligam és la que dóna compte de les restriccions que l'estructura sintagmàtica imposa sobre les possibilitats de tenir un antecedent per a una expressió anafòrica. L'àmbit sintagmàtic que s'ha estudiat més sovint és el de l'oració (relacions antecedent-anàfora entre els diversos arguments de l'oració, o entre un argument d'una oració i un subconstituent d'un altre).

En l'únic article d'aquest capítol (*La noción adecuada de mando-c y la teoría del ligamiento: Pruebas a partir de los sintagmas nominales*, d'Alessandra Giorgi), s'estudia la Teoria del Lligam en l'àmbit del sintagma nominal. Els exemples que cal adduir per tractar aquest aspecte són una mica forçats [(12-a/b], ja que els sintagmes nominals no solen expressar normalment tants arguments com les oracions (*cf.* amb (12-c/d):

(12) a. La restituzione di Maria a se stessa (da parte dello psicoanalista)
b. La restituzione di se stessa a Maria (da parte dello...)
c. Una terapia psicoanalítica restitui Maria a se stessa
d. Una terapia psicoanalítica restitui se stessa a Maria

Exemples com (12)-b i -d semblen més aviat inacceptables. Giorgi els dóna per bons, potser per manca d'una teoria que els pugui excloure. Per la resta, l'article fa una important contribució a la Teoria del Lligam (especialment pel que fa a la noció bàsica de c-comandament).

Capítol V (Cuantificadores visibles e invisibles y forma lógica de las oraciones)

En el model RL els quantificadors i les representacions anomenades de «forma lògica» no són entitats teòriques que, pel seu caràcter lògico-semàntic, estiguin deslligades de la sintaxi, sinó que constitueixen un nivell de representació sintàctica, que té molt en comú amb la resta de la sintaxi. Així, al nivell FL («forma lògica»), la quantificació és representada com un cas de moviment de les expressions quantificades a una posició sintàcticament més prominent, de manera semblant a com en la lògica clàssica els quantificadors ocupen una posició perifèrica.

En els articles d'aquest capítol es tracten qüestions de quantificació d'un caràcter força tècnic. En el primer, de Guglielmo Cinque (*Sobre la noción de operador en*

la estructura-S), l'autor argumenta que només els quantificadors «nus» (tot, res, etc.) són quantificadors inherents a l'estructura-S, mentre que els sintagmes nominals quantificats (tots els llibres, cap llibre, etc.), en aquest nivell, només podrien ser quantificadors estructurals quan ocupen la posició de COMP. L'argumentació és força convincent, ja que les dades crucials són força clares.

Hi ha, però, un tipus de dades que em semblen una mica desvirtuades: Cinque afirma que, en italià, amb els arguments dislocats a l'esquerra com els de (13), la presència del clític és opcional:

(13) a. A Gianni *(gli)* ho scritto
A en Joan * *(li)* he escrit
b. Bella non *(lo)* è mai stata
Bella no * *(ho)* ha estat mai

És clar que aquesta opcionalitat no és real en la llengua col·loquial (on el clític és obligatori) i que es tracta d'una concessió a la «vella escola» dels gramàtics antipleonàstics, que absurdament veuen un pleonasme en la presència del clític. La postura eclèctica de Cinque és confusionària en un model teòric que vol caracteritzar la competència lingüística del parlant, i no les manies del gramàtic normativista, per més que hagin tingut incidència en un parlar «acurat».

L'article de Gemma Rigau *(Sobre el carácter cuantificador de los pronombres tónicos del catalán)* és una nova versió d'una hipòtesi sobre els pronoms forts de les llengües de subjecte nul que l'autora havia presentat abans.[5] Concretament, la idea defensada és que els pronoms forts del català tenen un caràcter quantificacional que no tenen els pronoms nuls (pro). Aquest caràcter quantificacional explica que no puguin funcionar com a variable lligada [(14)-a] i que, segons indiquen algunes dades, no apareguin en posició argumental, sinó dislocada. Per exemple, coapareixen amb un pronom clític [(14)-b], i sempre tendeixen a aparèixer a la dreta del SV (Cf. (14)-c, -d i -e):

(14) a. *Tothom* diu que *ell* està molt content
b. En Pere *l'*ha visitada *a ella*
c. Van acostumar *el nen* a això
d. * El van acostumar *a ell* a això
e. El van acostumar a això *a ell*

Rigau compara els pronoms forts del català amb certs quantificadors flotants del francès *(Marie a* tous *voulus les revoir)*. Respecte al seu treball anterior (vegeu nota 5), abandona algunes propostes sobre els clítics en/hi i el contrast castellà/català, que

5. *Vid.* RIGAU, *Some Remarks on the Nature of Strong Pronouns in Null Subject Languages*, dins BORDELOIS, CONTRERAS & ZAGONA (eds.), *Generative Studies in Spanish Syntax* (Dordrecht, Foris, 1986).

eren una mica problemàtiques. En la nova versió, la hipòtesi, sense ser tan global, es consolida en molts aspectes.

El tercer article, de Juan Carlos Moreno Cabrera (*Aspectos lógico-sintácticos de los cuantificadores en español*) és una revisió de la constatació ja clàssica que no hi ha equivalència entre les estructures sintàctiques quantificades del llenguatge natural i el seu equivalent en el llenguatge lògic clàssic (*cf.* (15)-a amb -b), seguida d'una ressenya del treball de Barwise i Cooper [6] que presenta la hipòtesi dels quantificadors generalitzats, amb alguns exemples en castellà que fan veure l'interès (i universalitat) d'aquesta hipòtesi.

(15) a. Tot estudiant aprèn
b. $\approx X\,[E(x) \cong A(x)]$

* * *

Per al lector no especialitzat en el model Recció i Lligam (RL), la dificultat de lectura pot variar d'un treball a un altre. De totes maneres, el llibre està pensat per a la divulgació i conté una introducció de vint-i-dues pàgines al model RL, i una introducció al principi de cada capítol; tots els treballs solen dur incorporades definicions explícites de conceptes que sovint es donen per coneguts en altres publicacions. D'altra banda, sempre és possible de fer-ne una lectura profitosa, fins i tot sense arribar a entendre amb detall tots els conceptes manejats.

El lector especialitzat, a part l'interès teòric evident dels treballs, hi pot trobar una proposta interessant de traducció i adaptació, de termes que o bé no havien estat mai traduïts de l'anglès, o bé circulaven amb traduccions improvisades. Al final de la introducció hi ha un glossari terminològic castellà-anglès.

JAUME SOLÀ PUJOLS

ESPINAL, M. Teresa: *Significat i interpretació*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988 («Biblioteca Milà i Fontanals», 10).

El significat lingüístic, tan debatut des de diverses disciplines, és tractat en aquesta obra d'una manera singular, perquè, tal com M. Teresa Espinal manifesta en el primer capítol, no vol ser una introducció clàssica a la semàntica, sinó que l'interès de l'autora a l'hora d'escriure el llibre se centra en la voluntat de fer reflexionar sobre el significat estrictament determinat per la mateixa llengua i

6. *Vid.* BARWISE i COOPER (1981), *Generalized Quantifiers and Natural Language*, «Linguistics and Philosophy», 4, 159-219.

aquell significat al qual s'accedeix a través de factors no lingüístics, de manera que aquest treball aconsegueix ser una eina que permet als estudiants trobar solucions per a problemes de significat lingüístic.

En aquest estudi s'assumeix que per tal que la teoria lingüística pugui explicar com té lloc la comunicació i la interpretació d'enunciats «ha de discernir quines implicacions lògiques són trivials i quines formen part del significat d'una oració (implicacions analítiques i suficients per a comprendre el contingut d'una determinada proposició)», així com que aquesta «ha de formular explícitament les regles que relacionen l'estructura sintàctica de l'oració amb la representació semàntica a la FL» i al mateix temps «formular explícitament els principis universals que permeten de relacionar aquesta FL amb la interpretació exacta de l'enunciat i també [...] especificar formalment el paper que juguen els factors no lingüístics en la interpretació d'enunciats» (p. 173).

En el segon capítol, després d'una discussió sobre estudis anteriors en aquest àmbit, es defineixen els termes semàntica i pragmàtica. Així, s'hi empra el terme semàntica per a referir-se «al conjunt de regles i principis d'aplicació dels quals s'obté un nivell abstracte de representació semàntica, fonamentalment sintàctic, que es coneix amb el terme de FL; nivell que, només si interacciona amb principis pragmàtics universals, condueix a la interpretació d'enunciats» (p. 56). És en aquest nivell on es recull la informació sintàctica abans que hi interaccioni la informació rebuda de manera contextual o l'escollida a partir d'un cert entorn físic. Els principis pragmàtics, d'altra banda, hauran de buscar informació en altres contextos no lingüístics fins a arribar a la interpretació de l'enunciat. El treball que comentem millora alguns models teòrics anteriors, atès que permet parlar de significat no sols en un sol nivell de representació mental.

En el tercer capítol trobem un estudi detallat del model teòric emprat abans d'endinsar-nos en el domini de la pragmàtica i la lògica. Després d'un repàs de l'esquema de la Teoria Estàndard Ampliada i Revisada, suggerida per Chomsky el 1976, de la concepció modular de la gramàtica, dels subcomponents de regles de la gramàtica universal i del conjunt de subsistemes de principis de la gramàtica central que restringeixen la capacitat generativa de les regles, l'autora justifica la necessitat del nivell anomenat Forma Lògica, «objecte d'un llenguatge inferencial que relaciona les estructures sintàctiques generades per la gramàtica amb estructures mentals (p. 71) i defineix les nocions de predicat, operador i argument.

Una revisió de diverses teories del discurs permet a l'autora argumentar en contra que la teoria gramatical hagi de descriure l'estructura del text, ja que considera que és la ment humana la que imposa una estructura al text a través de consideracions de pertinència. En aquesta mateixa línia reformadora considera que cal deixar de parlar de coherència com a condició determinant de textualitat, atès que podem trobar textos mancats de coherència on, no obstant això, les proposicions que els componen són pertinents.

En el capítol quart s'hi fa una breu descripció de les diverses definicions del

terme pragmàtica: «hom pot definir la pragmàtica, o com a part de la psicologia de la interpretació d'enunciats (en aquest cas queda reduïda a una teoria de la pertinència), o bé com a part de la psicologia i la sociologia del discurs (aquesta perspectiva inclou les teories sobre els actes de parla, els enfocaments basats en plans i objectius, i els basats en les intencions). Actualment existeix una tercera tendència, segons la qual la pragmàtica forma part de la lingüística formal o de la lògica formal» (p. 122). L'autora rebat la segona definició amb l'argument que la teoria dels actes de parla, tot i que permeten fixar les condicions d'adequocitat d'un determinat enunciat de manera que aquest resulti apropiat (*felicitous*), no arriben a explicar com hom interpreta el significat dels enunciats. De la mateixa manera, els enfocaments basats en les intencions del parlant no poden explicar com els oients poden extreure inferències d'enunciats dels quals els parlants desconeixen el context d'interpretació de l'oient. Sobre la tercera definició l'autora argumenta que aquests darrers models pragmàtics són models de codi i, per tant, empíricament inadequats, ja que assumeixen que en la comunicació verbal s'aparellen representacions semàntiques d'oriacions i descripcions de context amb representacions pragmàtiques d'enunciats, alhora que aquests models no poden donar compte de tot fenomen pragmàtic.

D'aquesta manera l'únic model pragmàtic viable per a l'autora és el de Sperber i Wilson.[1] Segons el treball d'aquests autors, allò que mou els individus a processar informació és millorar el coneixement que tenen del món amb un cost de processament mínim; els oients, per tant, consideraran que un enunciat és pertinent sempre que en puguin inferir informació.

En conseqüència, és fàcil d'entendre que tota proposició pot tenir un grau de pertinència diferent que dependrà del nombre d'inferències que hom en pugui extreure i de l'esforç de processament que impliqui, el qual dependrà de la mida del context i de la complexitat lògica de la proposició processada. L'autora també recull en aquesta obra la tesi innovadora de Brockway,[2] la hipòtesi de la qual és que, a partir d'informació procedent del lexicó, hom pot definir diversos tipus de pertinència; aquesta assumpció es demostra en l'estudi dels connectors discursius, el contingut semàntic dels quals indica el tipus de pertinència de la proposició que acompanyen.

Un altre punt que es debat en aquest capítol és la noció de context. La proposta que hi trobem és que cal entendre el terme context com el nombre de creences i assumpcions accessibles al parlant-oient i com el conjunt de proposicions que provenen de la interpretació de l'enunciat precedent. Així, si diem que en el procés de comunicació és cadascun dels oients que cerca la pertinència d'un enunciat, ja no

1. Sperber, D. i Wilson, D., *Relevance. Communication and cognition* (Oxford, Basil Blackwell, 1986).

2. Brockway, D., *Semantic Constraints on Relevance*, dins P. Parret, M. Sbisa i J. Verschueren (eds.), *Possibilities and limitations of Pragmatics* (J. Benjamin, 1981).

cal postular el concepte de context com el coneixement conscientment compartit entre els individus que intervenen en el procés de comunicació.

En el cinquè capítol, dedicat al domini de la lògica, l'autora planteja la necessitat d'introduir la lògica en l'estudi de la semàntica i la pragmàtica, ja que en el procés inferencial un enunciat resulta pertinent si l'oient el pot interpretar com una premissa. De tota manera, la lògica clàssica no és prou viable, atès que les regles d'ampliació de la lògica clàssica no són psicològicament accessibles a la ment de l'oient i perquè no podem afirmar que un argument lingüístic sigui vàlid només observant els valors de veritat de les premisses i la conclusió. Cal recórrer, doncs, a la lògica de conceptes, postulada a partir de la psicologia humana, que només conté regles d'eliminació, útils quan s'han d'eliminar les inferències trivials.

Pel que fa al tipus d'informació deduïda, cal destacar la diferència que en aquest treball s'estableix entre implicacions lògiques i implicacions pragmàtiques. Per implicacions lògiques entenem aquelles implicacions en què una proposició actua com a premissa única a partir de la qual es poden obtenir inferències, i per implicacions pragmàtiques aquelles implicacions en què la proposició es processa en un context determinat i, per tant, les inferències que se'n desprenen depenen del context.

En aquest darrer capítol es dedica un apartat a la naturalesa de la informació deduïda, on es defineixen els conceptes d'informació, proposició, creença, intenció i pressuposició; sobre aquest darrer concepte la tesi de l'autora és considerar que una pressuposició és una proposició que l'oient es veu obligat a considerar que forma part del context respecte al qual l'enunciat és pertinent.

Com a comentari final cal remarcar que al llarg del llibre s'assoleixen amb escreix els objectius presentats per l'autora a la introducció. Gràcies al fons investigador que implica l'obra i a la presentació clara i entenedora de les hipòtesis, aquest estudi permet que fins i tot els més profans en la mateixa puguin accedir-hi i beneficiar-se'n.

LAURA SANTAMARIA

ESTEVE, Joan: *Liber elegantiarum*, edició facsímil de l'original (Venècia 1489). Estudi preliminar de Germà COLON DOMÈNECH. Castelló de la Plana, INCULCA, 1988.

Durant la segona meitat del segle XV, si no abans, els influxos de l'humanisme italià afavorits per l'aparició de la impremta arribaven, més o menys ben assimilats, a la cultura catalana. A poc a poc era superada l'herència medieval i s'incorporaven a les nostres lletres els nous corrents culturals, sobretot a València, ben comunicada amb la cort napolitana d'Alfons el Magnànim i amb la Roma dels Borja.

Aquesta influència es va manifestar no tan sols en la literatura de creació, sinó també en un major interès filològic envers la llengua de cultura de l'època, el llatí,

que deixava enrere el nivell lingüístic de l'escolàstica medieval i s'encarava directament amb l'estil dels autors clàssics.

Una mostra primerenca, d'aquest humanisme incipient, en el vessant filològic, és l'obra del valencià Joan Esteve (Johannes Stephanus) titulada *Liber elegantiarum*, un singular diccionari llatí-català, imprès a Venècia el 1489, però que segons la dedicatòria era ja enllestit el 1472. Malgrat les seves limitacions, aquest diccionari és en tot superior als vells glossaris medievals i llibres de rims del mateix període, de què tenim una mostra a Catalunya en el *Libre de concordances* de Jacme March, del 1371.

El valor lexicogràfic del *Liber elegantiarum* ja fou posat en relleu per Francesc de B. Moll i J. Gulsoy; però, malgrat que és esmentat en tots els tractats d'història de la literatura o de la llengua catalanes, no disposàvem de cap edició assequible, puix que no se n'havia fet cap reedició, antiga o moderna, de manera que només se'n conserven molt pocs exemplars de l'edició primera.

Per aquest motiu, tots els filòlegs catalans i els amants de la nostra cultura hem de celebrar l'aparició enguany a Castelló de la Plana d'una acurada reedició facsímil d'aquest incunable, que va precedida d'un estudi molt interessant de l'obra a càrrec de l'eminent filòleg castellonenc Germà Colon, catedràtic de la Universitat de Basilea, ben conegut de tots els catalanòfils. Colon remarca que aquest *Liber elegantiarum* és un dels primers diccionaris romànics dignes d'aquest nom, anterior als castellans d'Alonso de Palència (1490) i de Nebrija (1492); i si bé el *Vocabulaire latin-françois* de Loys Garbin fou publicat un any abans, el 1487, hem de recordar que, segons la dedicatòria, l'obra de Joan Esteve era enllestida el 1472, i que en tot cas aquesta és superior tècnicament al *Vocabulaire* de Garbin, que encara segueix la tradició francesa dels glossaris medievals.

Deixant a part la qüestió de la preeminència, Colon analitza les característiques del *Liber elegantiarum* i de l'autor, Joan Esteve, notari valencià empeltat d'humanista, que va aplegar girs i mots llatins en les seves lectures i els publicà acompanyats de les formes idònies catalanes. L'interès modern del llibre està precisament en les equivalències romàniques, de creació seva; aquestes, a més de palesar la unitat lingüística evident en tota l'àrea de la llengua catalana, ens il·lustra de les particularitats valencianes de l'època. Colon fa un recull d'aquestes expressions meridionals (*agranar*, «escombrar», *aplegades*, «arribades», *bellotes*, «glans», etc.), encara vigents en bona part, i també assenyala l'ús de paraules doctes (com *condecent*, *ficta*, *collació*), ço que era habitual entre els humanistes.

Si les equivalències catalanes són totes de Joan Esteve, les fonts llatines que utilitza són diverses. A més de les clàssiques, no s'està d'aportar-hi elements procedents d'obres dels humanistes italians, d'entre les quals remarquem el pornogràfic *Liber facetiarum*, del florentí Gian Battista Poggio Bracciolini, d'on Esteve extreu força expressions desvergonyides. Per aquest motiu hom creu que el *Liber elegantiarum* no fou utilitzat com a manual escolar, malgrat la diferència entre la sensibilitat de l'època i la moderna quant a la sexualitat.

El *Liber elegantiarum* té una estructura atípica, sobretot en relació amb els diccionaris moderns. Joan Esteve aplegava mots i frases, que disposa per ordre alfabètic però segons les dues primeres lletres de cada paraula o expressió catalanes, sense tenir en compte el mot més important o central de la frase. Aquesta disposició fa que apareguin seguides expressions tan diferents quant al significat com: «exemple»; «exir de fora o exir fora de casa»; «experta malícia», etc. Això dificulta la consulta del lector, però l'obra aporta no solament una equivalència lèxica mot per mot, sinó també una fraseologia considerable llatina i catalana.

L'estudi preliminar inclou també una descripció bibliogràfica completa de l'incunable de la Biblioteca de Catalunya que ha estat utilitzat a l'edició present, a càrrec d'Amadeu-J. Soberanas, conservador d'aquesta biblioteca.

Aquestes són algunes de les característiques d'aquest singular i curiós diccionari quatrecentista, obra clàssica de la filologia catalana, del qual ara ja, per sort, podem disposar còmodament per a estudi i consulta.

JOSEP MORAN

GASSULL, Jaume: *Obra religiosa*, Ed. Rosanna CANTAVELLA i Salvador JÀFER. València, Edicions Alfons el Magnànim, 1988 («Biblioteca d'Autors Valencians», 17).

El volum núm. 17 de la «Biblioteca d'Autors Valencians» ens ofereix l'edició, acompanyada d'un «Estudi introductori», de l'*Obra religiosa* de Jaume Gassull (València? 1450?-1516?), a cura de Rosanna Cantavella i Salvador Jàfer. El llibre ve a engrossir la nònima bibliogràfica d'aquest representatiu autor de l'Escola Satírica Valenciana (darreries del segle XV-començament del segle XVI), que, especialment en la dècada que ara acaba, ha suscitat un interès renovellat entre els crítics i els editors,[1] per bé que, generalment, centrat més en el vessant satíric i profà de la seua obra que no pas en el de caire religiós.

L'edició que ressenyem reuneix, per primera vegada, la totalitat de l'obra religiosa de Jaume Gassull, constituïda per la *Resposta de Gasull, en llaor de la Verge*

1. Vegeu, si més no, les edicions de la seua obra profana dins *Poesia eròtica i burlesca dels segles XV i XVI*, a cura de V. PITARCH i Ll. GIMENO (València, Tres i Quatre, 1982), o dins *Lo procés de les olives. Lo somni de Joan Joan*, a cura, així mateix, de V. PITARCH i Ll. GIMENO, i amb una introducció de S. JÀFER (València, Tres i Quatre, 1988), i de *La vida de santa Magdalena en cobles*, en 2 vols. que inclouen, a més del facsímil de l'edició prínceps (València 1505), una transcripció filològica i una introducció d'A. FERRANDO (València, Ediciones Saidía, 1987). Vegeu, així mateix, els estudis de C. SÁNCHEZ CUTILLAS, *Jaume Gassull. Poeta satíric valencià del segle XV*, «Actas del Primer Congreso de Historia del País Valenciano (1971)», II (València 1980), ps. 909-923, i de V. ESCRIVÀ, *Gènesi, praxi i destrucció de la novella cavalleresca al País Valencià»* –bé que només parcialment centrat en el nostre autor–, «L'Espill», 21 (1985), ps. 23-46, i *¿La* Brama dels llauradors *és un protomodel dels colloquis?*, «Homenatge dels escriptors al professor Manuel Sanchis Guarner» (València 1986), ps. 77-92.

Maria, tirant la joia (composició primerenca publicada dins *Les obres o trobes de llaors de la Verge Maria*, València 1474), els diversos textos de la intervenció de Gassull com a jutge del certamen poètic en honor a sant Cristòfol (publicats dins *Obra a llaors del benaventurat lo senyor sant Cristòfol*, València 1489) i *La vida de santa Magdalena en cobles* (l'obra religiosa de major entitat, escrita ja en la maduresa de l'autor i publicada a València el 1505, ricament i bellament ilustrada).

L'«Estudi introductori» que precedeix l'edició pròpiament dita de totes aquestes composicions consta de cinc capítols dedicats, respectivament, a la biografia de Jaume Gassull (ps. 7-14), la cronologia de la seua producció literària (ps. 14-15), l'estudi particular de cada una de les obres religioses (ps. 16-43), la caracterització lingüística d'aquestes (p. 44) i l'explicació dels criteris d'edició adoptats (p. 45).

El capítol biogràfic esdevé una síntesi actualitzada de les dades que, fins avui, posseïm sobre la personalitat de l'autor, correctament documentades en nou interessants notes a peu de plana. Hi ha, però, un aspecte que requereix alguna matisació: l'excessiu «optimisme» de Cantavella i Jàfer a l'hora de vincular Gassull a l'humanisme a partir d'indicis tan poc decisius com la circumstància que el seu germà Andreu hagués estat secretari del Magnànim. Així mateix, reprenen el tema més avant (ps. 19-20), tot aludint a uns versos de la convocatòria del certamen en honor a sant Cristòfol, on Gassull, adreçant-se als autors concursants, escriu: «Veniu, veniu, Virgilis i Petrarques, / veniu ensems tan elegants poetes»; Cantavella i Jàfer, a partir d'aquests versos, i seguint molt de prop J. Rubió i Balaguer, que «para esment en la substitució de la denominació de "trobadors" per la nova de "poeta", aplicada als escriptors que usaven la llengua romanç, i destaca el fet que s'hi esmente Virgili i Petrarca», es reafirmen «en la possible formació humanística de Jaume Gassull». No cal forçar la literalitat d'aquests versos, tanmateix, per adonar-nos que la utilització de «poetes», en aquest cas, és condicionada pel sintagma «Virgilis i Petrarques», del qual actua com a aposició i conforma, tot plegat, un vocatiu amb què s'aludeix metafòricament –i hiperbòlicament– als concursants del certamen, i és clar que a Virgili i a Petrarca sí que els escau la denominació de «poetes» més que no pas la de «trobadors». És per això que no hi ha necessitat de relacionar aquest ús terminològic concret amb la introducció progressiva del mot «poeta», aplicat a autors en romanç, que va estudiar Rubió i Balaguer.[2] Per una altra banda, la referència a «Virgilis i Petrarques», així, en plural i amb un valor metafòric no exempt de certa dosi d'ironia,[3] s'allunya bastant de qualsevol mena d'invocació devota i «simpàtica» dels dos clàssics. I encara més, per si aquestes raons no bastaren: els fets són tossuts i no trobem el menor tret ideològic o estètic al llarg de l'obra literària de Gassull que reflectesca el més mínim contacte amb el corrent humanístic, sobretot si optem per una utilització més pròpia i restrictiva d'aquest concepte –i especialment quan el referim a la literatura catalana– tal com

2. *De l'Edat Mitjana al Renaixement* (Barcelona 1979; 1ª. ed. 1948), ps. 77-92.
3. Vegeu la p. 9 d'aquest mateix «Estudi introductori».

aconsellen els resultats de les aportacions bibliogràfiques més recents i solvents sobre el tema.[4]

Al segon capítol de l'«Estudi introductori» se'ns proporcionen sengles relacions de les obres de Jaume Gassull –tant religioses com profanes–, ordenades, respectivament, segons la data de redacció i la de publicació.

El tercer capítol és dedicat a l'estudi de les obres editades al volum i és, lògicament, el més extens. A més a més d'una breu descripció temàtica i formal de les composicions, s'hi apleguen les diverses edicions que se n'han fet de cada una, ordenades cronològicament. Sorprèn, però, que en constatar les edicions de *La vida de santa Magdalena en cobles* no es facilite la referència completa de la darrera edició que n'ha estat objecte: la publicada a València feta per Ediciones Saidía el 1987, en dos volums, un que conté el facsímil de l'edició del 1505 i un altre amb una introducció trilingüe –castellà, català i anglès– i una transcripció filològica d'Antoni Ferrando. *La vida de santa Magdalena* mereix, a més a més, una extensa secció (ps. 26-43), on s'estudien a bastament les fonts, la devoció i la tradició del tema, el lloc concret que aquesta composició ocupa dins el conjunt de l'hagiografia en català i, per últim, el contingut argumental degudament estructurat en seqüències. Força interessants són les pàgines dedicades a l'anàlisi de l'extensió i dels límits de la relació d'aquesta obra amb d'altres catalanes medievals de contingut anàleg, especialment la *Història de la gloriosa santa Magdalena* de Joan Roís de Corella, però també els fragments dedicats a la santa als *Sermons* de Vicent Ferrer o a la *Vita Christi* d'Isabel de Villena; tanmateix, encara es podria completar el quadre comparatiu afegint-hi altres textos, per bé que de menor entitat: les anònimes *Cobles en laor de santa Magdalena*, les dues composicions presentades per Pere Miquel Carbonell a sengles certàmens barcelonins en honor de la santa (1454 i 1477), la *Dansa* de Montserrat Torres, promotor del primer dels dos certàmens esmentats, o, ja el segle XVI, el poema *En llaors de la Magdalena* de Pere Serafí.[5]

Al penúltim capítol introductori se'ns presenta una brevíssima caracterització lingüística, basada només en exemples extrets de *La vida de santa Magdalena en cobles*, on la forçosa limitació d'espai potser justifique la manca de referència a alguns fenòmens interessants, com ara l'abundància de diminutius en *-et* («soleta»), les preferències lèxiques d'origen específic valencià («chiquet», «espill»), els possibles castellanismes («vado», «recibir», «aposento»), la palatalització de *s* davant velar sorda («creixqués»), etc.

4. *Vid.*, fonamentalment, F. RICO, *Petrarca y el* humanismo catalán, «Actes del Sisè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes» (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983), ps. 257-292, i Lola BADIA, *L'*humanisme català*: formació i crisi d'un concepte historiogràfic*, «Actes del Cinquè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes» (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980), ps. 41-70; *Problemes de l'humanisme en la cultura catalana*, «Serra d'Or» (abril de 1981), ps. 257-261; i *Sobre l'edat mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques*, «Revista de Catalunya», 8 (1987), ps. 143-155.

5. *Vid.* A. FERRANDO, «Introducció» a Jaume GASSULL, *La vida de santa Magdalena en cobles* (València, Ediciones Saidía, 1986), p. 26.

Quant als criteris d'edició, que ocupen el darrer capítol de l'«Estudi introductori», són tan genèrics i poc explícits com sol ser habitual en les edicions no crítiques de textos medievals. Els curadors de l'edició es limiten a fer constar la modernització ortogràfica general a què han sotmès els textos, si bé, diuen, respectant «les curiositats en el vocalisme ("vesita", "prejuí", "desculpa", etc.), el personal *io*, el consonantisme irregular ("ralla", "pedra", "aument", "presona"...)» (p. 45).

Pel que fa a l'edició concreta de les obres, els responsables s'han basat, per a la *Resposta de Gassull...* i l'*Obra en llaors...*, en els textos establerts per Antoni Ferrando dins *Els certàmens poètics valencians* (València 1983), ps. 317-318 i 589-659, respectivament, que no han acarat amb cap d'altre. Tanmateix, Cantavella i Jàfer no indiquen el text que els ha servit de base per a l'edició de *La vida de santa Magdalena*, cosa que ens fa suposar que han treballat directament sobre l'edició del 1505, malgrat que la constatació d'alguns errors a què tot seguit ens referirem podria fer-nos pensar el contrari. Tampoc no expliciten si han tingut presents la resta d'edicions d'aquesta obra.

Deixant a banda la desitjable major precisió a l'hora de definir els criteris de transcripció que s'han fet servir (simplificació de grups consonàntics cultes, restitucions consonàntiques, reducció de consonantisme doble, supressió de *h* final, transcripció de *u* pronominal per *ho*, etc.) i donant per bo el sistema de modernització ortogràfica general adoptat, en consonància amb les pautes de la col·lecció «Biblioteca d'Autors Valencians», ens permetem, però, d'assenyalar algunes remarques sobre determinades *lectiones* dels transcriptors que, al nostre parer, han de ser revisades:

1. Com hem dit més amunt, els curadors diuen que han volgut respectar «les curiositats en el vocalisme», però no ho fan en «iamechs» (XI, 122),[6] que transcriuen per «gemecs» (en canvi, sí que editen «jamecs» en la cobla XXVI, 306), ni en «marauell» (XIX, 218), que transcriuen per «meravell» (tot i que sí que mantenen «meravella» en la XXXII, 380): s'imposa, doncs, una regularització homogènia del criteri adoptat.

2. En la XII, 140, la lliçó correcta és «puix Jesús...», que, erròniament, els editors transcriuen per «puix que Jesús...», amb conseqüències irreparables per al decasíl·lab.

3. En la XVI, 186, ha de dir «Prenent» i no «Present».

4. Els editors dubten a l'hora de restituir o no el dígraf *tj* en mots que l'edició prínceps transcriu per «desigaveu» (XVII, 200), «desigava» (XXXVI, 423)... Així, en el primer dels casos esmentats opten per «desijàveu», però en el segon, en canvi,

6. Tant ací com d'ara en avant indique en xifres romanes el número de la cobla i en xifres aràbigues el del vers corresponent.

s'inclinen per «desitjava» (vegeu també «desijant» i «desijosa» en la XXIX, 342, i la LII, 613, respectivament).

5. En la XXIV, 288, ha de dir «càrrec» i no «recàrrec»: no cal afegir-hi cap síHaba, si el que es pretenia era facilitar la mètrica, perquè basta no produir sinalefa en «l'altre» per tenir un decasíHab perfecte: «és pendre els mals de l'altre a son càrrec».

6. En la XLIV, 528, l'edició del 1505 dóna «lo príncep en Marsella» i no «lo príncep de Marsella».

7. En la XLV, 538, els editors transcriuen «que no sé com m'ho diga», de la mateixa manera que, amb petites variacions gràfiques, han fet tots els editors que els han precedit fins avui (Miquel i Planas: «que no se com mo diga»; Ferrando: «que no sé com m'o diga...»). En efecte, el text prínceps dóna «que no se cō mo diga» (= «no sé com m'ho diga), però la bona lògica semàntica de la seqüència textual on s'insereix el vers evidencia un error i avala com a més plausible la lliçó «que no sé com ho diga»; l'error rau en la reduplicació innecessària del so *m*, una vegada representat pel signe d'abreviatura damunt la *o* de *co* («cō» = «com») i una altra pel grafema *m* en *mo* (= «m'ho»). Vegeu, si no, la seqüència sencera: «I, en arribant, lo príncep i princessa, / i el fill també, aprés de tal fatiga, / tot lo gran dol tornant a la revessa, / la fe de Crist tot lo poble confessa / ab tan gran goig, que no sé com m'ho diga» (cita per l'edició que ressenyem). És evident que Gassull vol dir que és tan gran el fervor amb què el poble manifesta la seua fe en Jesucrist, després d'haver-se produït un miracle, que l'autor no té paraules per expressar-ho amb la precisió deguda: «no sé com ho diga», doncs, i no «no sé com m'ho diga», que no se m'acut com interpretar amb coherència semàntica.

8. En la XLIX, 588, la lliçó correcta és «dels bisbats» i no «del bisbat».

9. En la LII, 617, cal transcriure «delitable» –o, en tot cas, «delectable», si volem modernitzar–, però mai no «deleitable».

10. En la LIII, 634, la transcripció correcta és «aguardada» i no «guardada». L'increment siHàbic no té repercussió negativa sobre la mètrica, perquè hi ha la possibilitat d'obtenir una reducció mitjançant la sinalefa: «vos féu esta servida i aguardada».

11. En la LIII, 636, la transcripció correcta ha de ser «de cent mil anys» i no «per cent mil anys».

12. En la LIV, 637, ha de dir «tantost» i no «tentost».

13. Per últim, a la rúbrica que encapçala la pregària que clou l'obra, ha de dir «puguen esser» (o «ésser») i no «puguen ser»; així mateix, a la línia quarta de la mateixa pregària, on diu «negun» deu dir «nengun».

Comptat i debatut, la publicació d'aquesta *Obra religiosa* de Jaume Gassull té el mèrit principal de posar a l'abast d'un públic no necessàriament especialitzat la part menys coneguda de la producció literària d'aquest autor, divulgada, fins a hores d'ara, en edicions no fàcilment accessibles –alguna ja exhaurida. El lector disposa d'un digne *status quaestionis* sobre Gassull i la seua obra, així com d'un arsenal d'útils

referències per contextualitzar literàriament i entendre aquest altre vessant d'un autor bastant més conegut per la seua obra profana. El caràcter divulgatiu de la col·lecció on es publica, però, no ha de ser obstacle perquè, si arriba l'ocasió i els curadors ho estimen oportú, siguen presos en consideració alguns dels suggeriments i de les esmenes que hem gosat proposar ací, amb la convicció que el rigor filològic no ha de ser en cap cas patrimoni exclusiu de les edicions crítiques, i encara menys quan es tracta de textos antics.

RAFAEL ALEMANY FERRER

LAMUELA, Xavier: *Català, occità, friülà: llengües subordinades i planificació lingüística.* Barcelona, Quaderns Crema, 1987 («Assaig Minor», 3), 191 ps.

Tres anys després de l'esplèndid *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, en col·laboració amb Josep Murgades, un llibre ja clàssic per a una nova comprensió, no epidèrmica ni tendenciosament parcial, de l'obra del Mestre, Xavier Lamuela finalment aplega en un volum els seus estudis i articles sobre lingüística. I ho fa, com la primera línia del títol anuncia, partint-lo en tres seccions, corresponents a les llengües que en són objecte: tres llengües diferents, però no pas allunyades. No solament per l'estructura, totes elles incloses dins el *continuum* de la Romània central –l'eix Pirineus/Alps–, sinó també per la anormalitat de la seua situació social, per la seua vitalitat de temps amenaçada, pel seu territori actualment compartit si-no-vols-per-força amb una o més d'una llengua al·lòctona. En termes SL: per la seua situació de conflicte lingüístic. Però encara més: dins de la impressionant corrua de conflictes lingüístics en territori europeu (Mollà i Palanca en cataloguen prop de cent si sumem tipologies diverses) els tres en qüestió, juntament amb d'altres en els quals, però, no ha intervingut directament Lamuela (perquè aquest és un altre factor bàsic del llibre: sempre la implicació personal de l'autor, de vegades com a «expert estranger», cosa que d'ací estant resulta certament curiosa –perquè és la inversa de l'habitual), es caracteritzen pel fet d'haver encetat tots tres –per bé que tots tres d'una manera insuficient– un procés de normalització en el seu sentit més ampli possible: en algun cas pura normativització, encara; en algun cas decantant-se ja cap a la seua versió funcional moderna, l'estandardització. Difícilment, però, ampliant de manera efectiva el seu ús, atorgant-li un valor més enllà del simbòlic; però aquesta és ja una altra qüestió, sobre la qual tornarem: justament un dels vessants essencials del llibre és l'òptica sociolingüística que Lamuela hi aplica.

En resum, trobem que el nus d'aquest volum se situa intencionadament a cavall entre lingüística i SL, i sovint més precisament en un dels seus vèrtex fonamentals d'unió: *l'estàndard*, que requereix una fixació en termes lingüístics, estructurals, però també amb una vehiculació social, i que té una finalitat última obertament sociolingüística, tendent a ampliar el valor funcional i, doncs, l'ús, de la varietat lingüística

implicada. És a dir, esquemàticament, Lamuela concep sempre un procés d'estandardització en funció del de normalització, que alhora l'engloba i n'és paral·lel.

Aquest és, salvada la diversitat connatural d'un llibre compost d'articles dispersos, el tema principal de *Català, occità, friülà...*, i això perquè, en efecte, aquesta és la línia –d'una absoluta coherència, cosa de lloar en aquest país– del treball constant del seu autor. Un autor, doncs, que se'ns mostra amb unes idees molt clares, net, didàctic en l'exposició, precís terminològicament fins a l'obsessió –i de vegades la lentitud en la lectura–, i que combina magistralment la introducció d'aportacions bibliogràfiques, d'autors tant nacionals com internacionals, amb les reflexions pròpies. Unes reflexions tan lúcides com no les havíem llegit des de la publicació –amb dos triennis al damunt, ja– de *Dir la realitat*. I, arribats aquí, entronquem amb un comentari anterior: és que una de les claus bàsiques del volum és la profunda imbricació entre la clarividència en termes sociolingüístics (car en SL això de la clarividència, de tan rar, ja s'està mostrant absolutament fonamental) i el to tècnic de l'especialista (gairebé només lingüístic, ben sovint) en planificació. És a dir, aquelles dues parts reunides en segon i en tercer lloc al títol.

I ja que parlem del títol –i per oblidar-nos-en definitivament– diguem que a pocs lectors se'ls ha escapat el detall de la denominació de les varietats: *català*, evidentment, i en primer lloc; però després *occità*, i no *aranès* –o *gascó*, com a molt–, atès que en realitat tots sis treballs sobre aquesta llengua es restringeixen, ja des del títol, a la varietat aranesa; i, finalment, *friülà*, terme restringit, únic, sobre el qual ha actuat Lamuela redactant-ne les normes ortogràfiques i gramaticals (bell exemple de com es pot seguir la tradició de tot un Fabra), i no *rètic* o *reto-romànic*, «llengua» –hi poso cometes– dins la qual és, diuen, el parlar del Friül. No és en absolut la nostra intenció d'entrar en estèrils disquisicions –ni tan sols polèmica– sobre la unitat d'aquestes llengües romàniques. Lamuela –ni se'ns ocorre dubtar-ho– sap ben bé el que es fa i quin títol posa als seus llibres (vegeu, encara, el que diu als preliminars de l'article sobre el friülà, o als apartats «Per on partim les llengües?» i «El principi d'operativitat cultural» de l'article *La llengua de la Vall d'Aran*).

El primer bloc, doncs, és dedicat al català. Anotem d'entrada que òbviament no hi ha ni proporcions ni simetries: la nostra llengua és tema de la meitat dels articles (7 sobre 14) i de gairebé dos terços de les pàgines del llibre –això darrer perquè comprèn els tres estudis més extensos, al final d'aquest primer bloc, sobre els quals tornarem aviat.

Tant la part sobre el català com la dedicada a l'occità (no la tercera, perquè comprèn un sol article) tenen una ordenació interna que obeeix a un doble criteri: «he posat primer els articles amb propòsit divulgatiu i després els que tenen un cert caràcter teòric», és l'inicial, complementat pel fet que són «ordenats en acabat per la data d'escriptura» (p. 10). En realitat, doncs, és com si el llibre tingués cinc seccions.

En primer lloc, tres articles breus (4/5 ps.) i un quart de mitjà (10), publicats tots ells a l'«Avui», en un marge de menys de mig any, entre el 1982 i el 1983. El

primer i el darrer, *El diccionari Fabra i el purisme* i *Els nous diccionaris*, situats a l'inici de polèmica viscut arran del cinquantenari del *DGLC* i la publicació de «nous diccionaris» (el *Manual*, el de l'*Enciclopèdia...*), representen una brillant pinzellada, però només una pinzellada, sobre el panorama lexicogràfic actual (aquell que Colon i Soberanas defugiren en el seu *Panorama de la lexicografia*). S'hi veu el Lamuela que devia estar gestant ja la *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. L'article *Sobre la defensa i ilustració de la llengua catalana* planteja senzillament la dicotomia –vital– entre valor funcional i valor simbòlic d'una llengua, un punt que desenvoluparà després a bastament. Finalment, *Una llei possibilista* ve a ser un breu escrit de denúncia ideològica sobre la Llei de Normalització de què al Principat som dotats, ben bé en la línia que explícitament seguiria Josep Ferrer a «Quaderns d'Alliberament», núm. 8/9, o Vicent Pitarch a propòsit, en aquest cas, de la LUEV. Com a resum i mostra d'aquesta postura, el fragment final de l'article (p. 29): «Aquesta llei dissimula la institucionalització de la discriminació lingüística a Espanya i converteix el terme *normalització lingüística* en una etiqueta devaluada conceptualment, útil per a tota mena de manipulacions ideològiques.» Relliga, per dir-ho d'alguna manera, el primer Aracil i l'Aracil d'*Iruñean Sortua*.

I entrem en el veritable nucli del llibre, aquells tres relativament extensos estudis que clouen la secció sobre el català. En primer lloc, *La llengua catalana entre la codificació i l'estandardització*, del 1982, aparegut al núm. 25 d'«Els Marges», és un treball ja prou divulgat, que, amb una aplicació específica al complex –per indeterminat encara– cas català, i amb una claredat malauradament estranya en la nostra SL anterior (només quatre articles –d'Aracil, Badia, A. Moll i I. Marí– pot esmentar l'autor en la primera nota), arriba a establir la diferència entre codi lingüístic i varietat estàndard, entre codificació i estandardització, que es mouen en eixos diferents. Justament, com ve a dir el títol, el català és encara a mig camí entre l'un i l'altre. Queda així clar, en definitiva, que en català l'*estàndard* és encara una opció de futur, un repte obert i transcendental, que ens convé de resoldre amb eficàcia i gairebé amb urgència. És trist de veure el poc que, en el fons, hem avançat al llarg de la dècada –a desgrat fins i tot de TV3.

Fixació i funcionament de la gramàtica normativa en el procés d'estandardització de la llengua catalana és no sols el més llarg, sinó el més aprofundit i, juntament amb l'anterior, el més important, dels articles del llibre. També ja ben conegut (era dins de *Problemàtica de la normativa del català. Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa*), planteja sistemàticament els factors i els passos d'un procés d'estandardització, i no en relació amb la seua vessant oral –fonètica–, sinó amb la gramàtica i el lèxic. Després d'una exposició llarga i metòdica, on més que mai Lamuela fa de tècnic planificador, i on només *a posteriori* o com a exemple s'aplica al cas català, s'arriba a la neta conclusió: cal planificar la forma –l'estructura lingüística– en funció de l'ús, ço és, de la realitat on aquella forma viurà –o fracassarà–, però paral·lelament cal que en la planificació de l'ús, en la voluntat de la seua extensió efectiva, es tingui present la forma, per tal d'injectar-ne les dosis més apropiades a cada cas. Parafrase-

jant el poeta: diversos són els àmbits i diverses les maneres. En la justa adequació entre ells i en la radical abolició de tota trava pot raure la clau d'un èxit que sovint cerquem sense camí. Lamuela, en aquest sentit, és un dels nostres millors enginyers.

L'últim article sobre el català és *Enquadrament sociolingüístic del llenguatge jurídico-administratiu*. De fet, ve a ser una llarga introducció, on torna a exposar els conceptes de varietat i registre, d'estàndard, de funció lingüística, seguida d'un final on efectivament aborda –per a una publicació *ad hoc*: només cal dir que editada a cura de Carles Duarte– el cas del llenguatge jurídic i administratiu. Conclusió: la modernització d'aquest llenguatge particular i la seua adequació a un estàndard, que per definició és funcional i no simbòlic, no constitueix un caprici formalista, sinó que és un dard més en la diana de la normalització de l'ús de la llengua.

Els sis articles sobre l'aranès constitueixen, per la seua publicació, tres blocs de dos cada un. *D'ortografia aranesa* i *La llengua de la Vall d'Aran*, força més extens el segon que el primer, foren publicats a l'«Avui» i, en efecte, responen a una intenció divulgativa. El primer correspon a la publicació del text provisional de les *Nòrmes* araneses a càrrec d'una comissió de la Generalitat de la qual formava part important Lamuela. El segon és una introducció –com un bon manual– a la història i l'estructura de l'aranès, gairebé imprescindible en iniciar-s'hi. Dos articles més foren publicats en revistes especialitzades de la Generalitat: *L'ús de l'aranès en l'administració*, molt breu, ve a ser una «versió interna» dels articles anteriors, però *Política lingüística a la Vall d'Aran: les regles del joc*, més punyent, se situa ja en la línia del sociolingüista crític des d'una exigència d'arrel perfectament racionalista: és un altre cop el mestratge d'Aracil, les idees clares que no volen quadrar amb la política oficial. I no per gratuïtat verbal, ni per voluntat de desmarcar-se'n havent-hi col·laborat, suposem, sinó perquè, mitjançant l'anàlisi ideològica, s'arriba a concloure que el camí cap a una veritable normalització –que és l'únic possible antídot contra la subordinació– va per una altra banda. Si s'apliquen aquests esquemes al cas aranès, el resultat és obvi.

Finalment, dos articles més llargs, publicats (com de fet una primera versió, en occità, de *L'ús de l'aranès en l'administració*, també) en revistes de Pirineus enllà. Tots dos, si bé tenen un rigor i una clarividència exemplars, son susceptibles, però, un cop portem comentada ja la major part del llibre, de ser analitzats combinant elements d'articles anteriors. *La política lingüística a la Vall d'Aran o la indefinició*, tot i ser ric en dades (% de parlants i fins i tot diners destinats) i en articles legals (Constitució, Estatut, Llei de Normalització), es manté ferm –justament!– en la línia de l'estudi anterior. D'altra banda, *El caràcter simbòlic de les convencions gràfiques i la identitat aranesa* relliga de manera interessant el debat ortogràfic aranès (amb una certa visió diacrònica) i les especulacions teòriques generals (amb referències també al català) sobre el seu simbolisme i sobre el poder que aquest pot tenir quan incideix (via normativa i via estàndard, un tema important també vist ja anteriorment) en el desenvolupament funcional d'una llengua.

Clou el llibre (ultra la bibliografia), com ha estat apuntat, un únic article sobre el friülà, l'altre camp d'especialització personal del Lamuela «tècnic». *El Friül, un país d'Europa* –aparegut a «Reduccions»– ve a ser una pura introducció, divulgadora, sobre aquesta actual regió d'Itàlia, la seua història i –no molt especialment– la seua llengua, per acabar amb una ràpida (però aguda i en algun punt generalitzable) anàlisi sobre la seua situació SL.

En relació amb la bibliografia, finalment, cal dir que és dividida en tres parts, però no simètriques a les del llibre. En primer terme, dues bibliografies introductòries a l'estudi, respectivament, de l'aranès i el friülà (i aquí sí que diu *aranès*, no *occità* ni *gascó*, per bé que s'hi cita més d'un llibre absolutament dedicat al conjunt d'oc, com ara els de Pèire Bec), i tot seguit una tercera bibliografia, que no és, com podríem pensar, dedicada al català, sinó «general», i que de fet inclou, en efecte, tant llibres sobre el català com de lingüística o SL generals, però també, estranyament, bastants d'obres sobre l'occità –en diversos sentits. Val a dir que en aquesta bibliografia general hi hem trobat absències. Se'ns dirà que corresponen a dates posteriors a la redacció dels treballs. Cert. Però no a la seua publicació o, si més no, en algun cas, a la seua actual versió en forma de llibre. A més a més, cal tenir present que el mateix autor declara a la introducció (p. 11) que hi ha, com un dels pocs retocs efectuats en els textos, «referències a bibliografia de data més recent que la de l'article on es troben», cosa que de fet es dóna especialment només en cas d'autocitacions.

Per exemple, hi hem trobat a faltar un article important, gairebé paral·lel als de Lamuela, com és *L'estàndard català: entrebancs i peremptorietat*, de Vicent Pitarch, o el d'Aina Moll: *Problemàtica del català estàndard*, publicat a «Serra d'Or», núm. 317 (p. 11), i que ve a ser una represa del que ella mateixa, amb el mateix títol, publicà el 1980. Això, entre d'altres (com ara els de Miquel Pueyo), pel que fa a l'estàndard. I, pel que fa a les polèmiques pseudo-normatives, evidentment, fa estrany –i és que no deu ser precisament un oblit de distracció– de no veure-hi la massa famosa *Verinosa llengua*, tot i que sí que hi ha l'article del 1982 de F. Toutain (l'únic cognom en minúscules: malèvoles jugades dels follets de la impremta...) a la revista «Ciència», i també, del mateix any, el de R. Fité (el tercer escurçó, com tothom sap), a «Crònica», dient que «volem una llengua moderna». No podem ja, en aquestes altures, allargar-nos més entrant en aquesta polèmica. Encara hi ha gent entestada a creure que, en el fons, Toutain, o Pericay, o Fité, i Lamuela, pretenen coses radicalment diferents, quan en realitat l'únic que hi ha és una distància substancial en l'agudesa i en la completesa de l'anàlisi sobre registres i varietats.

ALBERT TURULL I RUBINAT

LLULL, Ramon: *Llibre de l'orde de cavalleria*, a cura d'Albert SOLER LLOPART. Barcelona, Editorial Barcino, 1988 («Els Nostres Clàssics, 127»). 245 ps.

Aquesta nova versió del text luHià del *Llibre de l'orde de cavalleria (LOC)* presenta un doble interès: per una banda, constitueix una aportació autènticament crítica (en el sentit de l'ecdòtica) a la fixació d'un text català medieval; de l'altra, ha estat publicat dins d'una venerable sèrie que els anys vuitanta ha iniciat una nova trajectòria i que pràcticament estrena director (Amadeu-J. Soberanas) amb el nostre volum. El curador també forma part d'aquest esplet de novetats, ja que l'edició del *LOC* és la seva *opera prima*, la qual cosa, òbviament, té molts avantatges, però també algun inconvenient.

Així doncs, un gat vell filològic segurament no hauria triplicat amb els seus estudis l'extensió de l'opuscle en prosa publicat, sobretot pel que fa als extensos capítols ecdòtics, que fàcilment hom pot evacuar en publicacions periòdiques especialitzades, ja que d'alguna manera desdiuen del to d'alta divulgació d'altres fragments de la introducció que tracten, posem per cas, de les fases de l'Art de Ramon o de la cavalleria el segle XIII. En qualsevol cas, no crec que la filologia catalana estigui en condicions de fer escarafalls davant d'un *excés* d'informació, sobretot en el camp de la crítica textual: benvingudes siguin, doncs, totes les *recensiones* i *collationes* que facin al cas.

Les primeres quatre pàgines de l'estudi de Soler situen el lector al cor dels actuals esquemes cronològics luHians, basats en l'evolució de les formes de l'Art. A les pàgines 9-10 es proposa la data de redacció: 1275-1276, entre l'*Art abreujada d'atrobar veritat* i la *Doctrina pueril* (sempre amb referència a les datacions que figuren a les *Obres selectes* de Bonner). Seguidament Soler prova l'autoria luHiana del tractat, seguint en això una lloable praxi dels editors de les *Raimundi Lulli Opera Latina*.

L'anàlisi de l'estructura del llibre compta amb una dissecció i classificació tipològica dels ingredients literaris presents a la ficció prologal i a l'apartat de la declaració del sentit figurat de les armes (per a aquest darrer, ps. 18-20). Soler polemitza contra els qui han acusat de monòton l'opuscle luHià en les seves parts no afectades pels elements literaris suara esmentats i el situa en la perspectiva doctrinal i apologètica pròpia del seu autor. Llull pretén de fonamentar una «ciència de cavalleria» amb els mateixos instruments artístics de què se servia a les altres construccions inteHectuals. Això explica la seva «eixutesa» i també l'allunya dels altres tractadistes medievals de la matèria presa en consideració. El desajust entre les dades de la ficció prologal i unes frases de l'epíleg obliguen Soler a repassar diverses hipòtesis ja formulades que postulen una primera redacció del tractat, seguida d'una segona edició amb l'afegit del pròleg. El tot lliga amb la pregària, adreçada a un rei, de «restituir» i «satisfer» l'orde de cavalleria, la qual des del temps del pare Pasqual ha fet pensar en una ocasió per a festes cavalleresques: la coronació de Jaume II de Mallorca el 1276. Es confirma així la datació ja apuntada.

Les vint pàgines següents són una descripció de l'evolució del concepte de

cavalleria al llarg del XII i del XIII, amb oportunes referències a l'armament i a la iconografia i també a testimonis literaris, com ara les cròniques catalanes. Soler descriu el problema ideològic i social de la *inadaptació* de la cavalleria, pensada segons l'esquema feudalitzant dels «tres ordes», dintre del món urbà de les darreries del segle XIII. A la p. 42 es discuteix el terme *ordo* aplicat a la cavalleria a base de bones fonts (Flori, Bloch). En conclusió, sembla que les circumstàncies de la corona d'Aragó eren prou propícies a una certa funció real dels cavallers (ens referim a l'expansió militar i econòmica dels anys de Llull, documentada a les cròniques) com perquè el beat els prestés la seva atenció.

El darrer apartat, dedicat al contingut de l'obra, és el que anuncia tractar del concepte luŁià de cavalleria. Soler hi repassa la definició de cavalleria que fa el Beat, les funcions que se li atribueixen i les propostes ètiques que en deriven, per acabar discutint la possibilitat de relacionar fragments del tractat luŁià amb el títol XXI de la II *Partida* d'Alfons el Savi, vist com una «font possible».

Les següents cinquanta pàgines de pròleg discuteixen *in extenso* el problema textual, la resolució última del qual és l'adopció del ms. C (BdC, ms. 12) com a bàsic (p. 102), ja que és tècnicament el més proper a l'original segons el *stemma* proposat (p. 101). Soler repassa els termes generals de la difusió del text i posa en relleu l'antigor i el prestigi dels manuscrits francesos, propensos a l'amplificació de l'original (en tenim 14 testimonis). Els còdex catalans del *LOC* no són tan nombrosos: dos manuscrits medievals i dues còpies tardanes, una d'elles feta el segle XVIII pel pare Pasqual. És evident, tanmateix, que de manuscrits antics del *LOC* català se n'han perdut molts, de manera que no ha de sorprendre que n'apareguin rastres, com ara el full de Vic, que ja analitza Soler oportunament (ps. 77-78), o el fragment que Jesús Alturo ha trobat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó després de la publicació de l'edició que ens ocupa.

Soler produeix moroses descripcions dels còdex que ha pogut veure (penetrar en determinades biblioteques mallorquines i trobar-hi el que els inventaris assenyalen no sempre és factible) i intenta d'esbrinar els secrets de la còpia dels textos al llarg dels segles aplicant el mètode de la lectura contrastiva dels testimonis. D'aquí les llistes d'errors comuns i de lectures equipoŁents usades per a la filiació dels testimonis i la confecció de l'arbre de derivacions ja esmentat.

La gramàtica i l'estil del ms. C són analitzats amb detall (ps. 106- 128) sense que aparentment s'aportin innovacions espectaculars, llevat de la pròpia prudència del plantejament: Soler s'adona que no tenim accés a la «llengua de Llull», ja que entre el Beat i nosaltres hi ha el filtre de la transmissió mateixa. El fet que la investigació es giri sobre el seu objecte més immediat és també l'explicació del darrer capítol del pròleg, una inusual descripció crítica de les edicions modernes preexistents del *LOC* i de les seves traduccions. Les edicions del segle passat i de principis d'aquest (Aguiló, Luanco i Obrador) ofereixen, en graus diferents, innovacions respecte als manuscrits generalment arbitràries. Les modernes, de caire divulgador, es fonamenten en la d'Obrador no sempre amb una fidelitat satisfactòria (p. 150). D'alguna

manera, doncs, aquest panorama de les edicions anteriors, tan abundoses com infidels, explica el treball de restauració de la que ofereix Soler, amb la seva programàtica defensa de la microfilologia.

Cal assenyalar, finalment, que els apartats finals del volum recullen les lectures rebutjades del manuscrit base, que no mereixen ser comentades en l'anotació textual a peu de pàgina, i les variants de l'altre manuscrit medieval conservat. Aquest amor i respecte que la tradició textual ha portat el curador a valorar molt positivament un treball inèdit del pare Antoni Pasqual, que en el seu temps també es va sentir interessat pel *LOC*: es tracta d'un pròleg per a la nostra obra que va romandre inèdit i que ara podem llegir a les ps. 223-232.

LOLA BADIA

LULLUS, Raimundus: *Opera Latina*, vol. XVI: 190-200, *Viennae Allobrogum, in Monte Pessulano et in civitate Maioricensis, annis MCCCXI-MCCCXII composita*, ediderunt Antoni OLIVER et Michel SENELLART, Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS comite. Turnhout, Brepols, 1988 («Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXXVIII). 406 ps.

Instrumenta Lexicologida latina, fasc. 43: Raimundus Lullus, *Opera Latina* 190-200, curante CETEDOC, Universitas Catholica Lovaniensis, Lovanii Novi,Turnhout, Brepols, 1988, («Series A. Formae»), 41 ps. + 8 microfitxes.

El *ROL* XVI es proposa de presentar críticament els textos que Llull va escriure l'any del Concili de Viena, durant el qual va residir a París, a l'esmentada ciutat, a Montpeller i a Mallorca. Aquests textos, que comencen amb el singular opuscle que porta per títol *Liber disputationis Petri et Raimundi* o *Phantasticus*, es complementen amb les obres de caràcter homilètic que Fernando Domínguez va publicar el *ROL* XV (*vid.* «Ll & L», 3 [1988], 563 i 575 i més avall) i amb les que hom prepara per al *ROL* XVIII. D'aquesta manera quedarà coberta l'edició de totes les obres escrites des que Llull va deixar la capital de França el mes de setembre de 1311 fins que va desembarcar a Messina el maig de 1313; les obres redactades a la vila siciliana són les primeres que va donar a conèixer el *ROL* l'any 1957.

Així doncs, seguint l'ordenació cronològicament inversa introduïda per Stegmüller, els *ROL* van omplint les peces que manquen en el trencaclosques de les doctrines de Llull; davant d'aquesta tasca imprescindible passen a segon terme, naturalment, els retrets puntuals de procediment que es puguin fer. Aquest és el cas, per exemple, de l'extrema economia de comentaris textuals que acompanya l'edició del *Phantasticus*, la primera de les obretes incloses en el volum, a la p. 8. L'editor, Senellart, reprodueix l'incunable publicat a París el 1499 sota els auspicis de Lefébvre d'Étaples i renuncia explícitament a explorar la natura de les manipulacions que aquest darrer va introduir al text del Beat a través dels extractes de

manuscrits perduts que Nicolau de Cusa va fer de l'obra al començament del segle XV. A «EL», 26 (1986), 9, es mostra que no és impossible aportar algunes precisions en aquest sentit.

Si el *Phantasticus* és una obreta que pot interessar els estudiosos de la literatura, per l'autobiografia luHiana que conté i per la seva natura d'«art de distingir un home discret i un home fantàstic», els altres deu opuscles del *ROL*, XVI, són de caràcter més estrictament tècnic. Així, el *Liber de ente reali et rationis* repassa les principals estructures conceptuals de l'Art (les quatre causes, els cinc predicables, els deu predicaments, Déu, els vuit individus o subjectes de l'escala de les criatures, les qüestions). El *Liber de divina habentia* és consagrat a l'anàlisi de les relacions Déu-món a través de la Trinitat, de l'encarnació i de la creació. El *Liber de ente simpliciter absoluto* és un opuscle polèmic de caràcter epistemològic en el qual es descriuen les sis condicions de l'ésser absolut (*«quod sit per ipsum, propter ipsum, in se ipso, de se ipso, cum se ipso, quod extra se nullam indigentiam habeat»*).

El *De locutione angelorum* es proposa de penetrar en el tema del llenguatge angèlic a través de la «ciència causativa», representada per l'Art, en substitució d'una «ciència positiva», que es fa inviable donada la matèria. Aquest curiós text va desvetllar recentment l'interès de Josep Perarnau, que en va donar l'edició prínceps al seu «ATCA», 2 (1983), 104-122. Com ja passava amb les de París (*ROL*, VII i VIII), aquestes obretes tardanes de Llull presenten, de vegades, traces literàries superficials molt suggestives, com és ara el diàleg entre els àngels Miquel i Gabriel, que vehicula les dades del *Liber de locutione angelorum*. El recurs dialogat obliga els interlocutors, entre altres coses, a bescantar els averroistes *«quia fingunt se esse christianos»*, però no ho poden ser de debò perquè creuen que *«non est aliud intelligibile, nisi per sensum et imaginationem»*. De tal manera, és evident que es tanquen tota via d'accés a la matèria sobre la qual discorren Miquel i Gabriel; els quals, val a dir, estan prou interessats a explicar-se a ells mateixos que la *loquela* que intercanvien *«non fiat per affatum, nec percipiatur per auditum»*.

La insistència polèmica antiaverroista es manté al llarg de les quatre parts de l'opuscle, sobre els termes generals del problema, sobre les condicions del llenguatge angèlic, sobre la comunicació dels àngels amb Déu, sobre la comunicació dels àngels amb els homes.

El *Liber de participatione christianorum et saracenorum* és un llibre de teoria de les missions escrit arran de la possibilitat que es dibuixava l'any 1311 d'incidir en la conversió del regne de Tunis en un moment en què el rei necessitava la intervenció aragonesa i siciliana per mantenir-se en el poder. Llull analitza dues «autoritats» islàmiques que exclouen la multiplicitat operativa de l'ésser diví per tal de trobar vies metafísiques d'acord. Després presenta una breu cristologia i descriu els dogmes de la Trinitat i de l'encarnació en termes artístics.

El *Liber differentiae correlativorum divinarum dignitatum* explica la Trinitat a través dels correlatius per al rei Frederic de Sicília. El *Liber de quinque principiis* té el doble interès de revelar-nos el nom del traductor del vulgar al llatí, el prevere mallorquí

Guillem Mestres (*sic*, p. 283, correspon a un *«Guillelmus Magistri presbyter, regens studium grammaticale capituli Maioricensis»*, p. 314), i de presentar una ficció alegòrica. Teologia i Filosofia ploren apartades dels homes en un bosc perquè ningú no entén els cinc principis de tota cosa: *«quare est, per quod est, in quo est, de quo est, cum quo est»*. Raimon freqüenta aquell mateix bosc i plora amb elles. Com en altres ocasions semblants, però, els promet consolació a través d'un llibre que oferirà a Frederic de Sicília sobre els cinc principis esmentats. El cos del llibre presenta els nou subjectes sota la perspectiva dels cinc principis. El darrer dels subjectes, la instrumentativa, es divideix en sis distincions bastant singulars: justícia, avarícia, mèrit, silogisme, retòrica i contingència. Aquestes sis distincions, que recorden les cent formes de l'*Ars generalis ultima*, fan pensar que les preocupacions de Llull quan es dirigeix al rei Frederic giren entorn de la moral (una virtut: justícia; un vici: avarícia, i el mèrit) i de la manera de comunicar-la a través de la lògica (silogisme) i de la predicació (retòrica). Recordem que al *Liber de virtutibus et vitiis*, del *ROL*, XV, la justícia i l'avarícia són els caps de llista de les sèries corresponents.

El fragment sobre retòrica (p. 313) subordina de ple la disciplina a la divulgació de la doctrina espiritual a través de la imaginativa i de la sensitiva: *«quod ipsa est propter finem intelligendi, uolendi et memorandi, cum fine sentiendi imaginandi, stante placente auditu, qui audit verba placenter dicta, ut fines corporales sint materia fins spiritualibus»*.

El *Liber de secretis sacratissimae Trinitatis et Incarnationis* també el llegim en la versió llatina de Guillem Mestres, per bé que el colofó ens fa saber que Ramon el va redactar en àrab, abans de traduir-lo ell mateix al romanç. El contingut del llibre insisteix en la doctrina correlativa de la Trinitat i s'ajuda de deu principis, que són: *«occasio, factio, actio, initium, propietas, ordinatio, participatio, gratia, gubernamen, complementum»*. Aquest opuscle trinitari luliià és l'únic escrit seu documentat indirectament en terra islàmica, com han assenyalat Azáceta, Vendrell i darrerament Urvoy (vegeu la nota 3, p. 317).

El *Liber de novo modo demostrandi* és un nou allegat a favor del principi que la fe es pot demostrar *«per modum intelligendi»*. Els editors posen en relleu el fet que Llull senti la necessitat de declarar que l'alquímia *«non est scientia, sed est figmentum»* (ps. 342 i 376) en el cos d'una obra tan metafísica com aquesta.

Finalment, el *Liber qui continet confessionem* és una nova versió del catecisme adreçada als penitents per tal que disposin d'un esquema segur i quasi mecànic d'autoanàlisi. Com diu Fernando Domínguez a la p. xiv, del *ROL*, XV, aquesta obreta es pot relacionar amb el cicle d'obres sobre la predicació que ell anomena *Summa sermonum* i que el Beat va redactar immediatament després a Mallorca a partir de l'octubre de 1312.

LOLA BADIA

LULLUS, Raimundus: *Opera Latina*, vol. XVII: 76-81, *Parisiis annis MCCXCVII-MCCXCIX composita*, ediderunt Michela PEREIRA et Th. PINDL-BÜCHEL. Turnhout, Brepols, 1989 («Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», LXXIX). 462 ps.

Instrumenta Lexicologica Latina, fasc. 52: Raimundus Lullus, *Opera Latina* 76-81, curante CETEDOC, Universitas Catholica Lovaniensis, Lovanii Novi, Turnhout, Brepols, 1988, («Series A. Formae»), 61 pp. + 9 microfitxes.

Aquest volum conté sis obres lullianes de temàtica diversa escrites a París entre el 1297 i el 1298, algunes de les quals eren d'accés proverbialment difícil; la *Declaratio Raimundi*, que era inèdita, i el *Tractatus novus de astronomia*, del qual s'havia imprès en data molt recent una versió catalana. L'edició d'aquesta darrera obra és la culminació d'una llarga feina de recerca de Michela Pereira, de la universitat de Florència, que fa que aquest volum del *ROL* sigui especialment ben rebut.

L'editor de les altres cinc obres del volum, Th. Pindl-Buchel, vinculat al Raimundus-Lullus Institut segons declaració explícita, ens ofereix per començar tres opuscles de temàtica mística que la tradició ens ha transmès en part de manera global: *De contemplatione Raimundi, Quomodo contemplatio transiit in raptum* i *De declaratione conscientiae*. De fet, el segon i el tercer tractadets no són sinó apèndix del primer. Aquest és un manual de contemplació articulat com un seguit de peces discursivo-descriptives de deu *rationes* divines, triades oportunament per Llull, les quals han estat redactades amb un to emotiu i espiritualment exaltat, ric en invocacions a la divinitat. Les peces en qüestió s'adrecen, tanmateix, a l'intellecte, perquè Llull proposa d'arribar al punt dolç de l'apropament a Déu a través de l'exaltació del coneixement. Al pròleg Llull declara que vol mostrar com la seva Art (en la formulació dita ternària) pot operar també com a estímul per a la unió amb Déu.

El segon opuscle de la sèrie, conegut en forma abreujada com *De raptu*, explica com es produeix tècnicament la fusió amb Déu i adverteix que, si la Gràcia no deixa sentir els seus efectes, no és per defecte de l'Art ni per absència d'assistència divina, sinó per una mala aplicació del procediment contemplatiu proposat, basat en la multiplicació de les forces del coneixement humà. El tercer opuscle ocupa encara no dues pàgines impreses i ens explica el paper de la consciència en la proposta contemplativa descrita: la consciència és aquí l'hàbit de l'intellecte de reprimir els apetits desordenats de la voluntat, d'acord amb la justícia i les altres virtuts.

El *Tractatus novus de astronomia* ens situa en un terreny completament diferent, d'acord amb el projecte lullià d'aplicar l'Art a tots els camps del saber i de fer-la penetrar en tots els ambients: ara es tracta de revisar a fons l'astronomia-astrologia, que es creu capacitada per formular horòscops, des de la perspectiva de les «raons necessàries». L'ocasió per a tal empresa possiblement la va oferir al Beat la presència a la universitat de París del filòsof natural Pere d'Abano, que defensava tesis favorables a l'astrologia (nota 8, p. 67). D'altra banda, sembla que l'allusió

final de Llull al fet que existeixen taules astronòmiques a disposició pot fer referència a l'*Almanach*, compost a París el 1292 per Guillem de Saint Cloud, o al seu *Calendarium reginae Mariae*, del 1296 (nota 11, p. 68).

La introducció de M. Pereira, a les ps. 65-71, constitueix una síntesi preciosa de l'estat actual dels nostres coneixements sobre aquesta obra, els quals han començat a prendre volada d'ençà que Frances Yates va descobrir el 1954 que l'*exemplarisme* que Llull hi defensava s'havia de posar en relació amb la fonamentació cosmològica de la seva Art. La lectura de la senyora Yates va posar al descobert, de fet, el contingut teòric d'una obra tradicionalment interpretada tan sols com una condemna de l'astrologia judicial (Littré, Longpré, Carreras Artau), amb la restauració de l'antiga estima en què la tenia Iu Salzinger. Si la proposta de Yates cal que sigui matisada amb la revisió de la cronologia interna de l'obra de Llull (la cosmologia exemplarista quaternària amb setze dignitats pertany a una etapa artística anterior a la del *Tractatus novus de astronomia*, com han assenyalat Pring-Mill i Bonner), en canvi, ha obert la porta del principal filó modern d'aproximació a Llull, des del qual precisament la mateixa Pereira ha fet contribucions fonamentals.

També cal assenyalar la tasca dels historiadors de l'astronomia de l'escola barcelonina de Millàs-Vallicrosa, entre els quals es compta Julio Samsó, autor d'una revisió recent dels coneixements tècnics de Llull en el camp de l'astronomia pràctica (Samsó llegeix el *Tractatus novus de astronomia* com un manual que simplifica la tècnica de fer horòscops dintre d'una tradició alfonsina, que documenta).

Pereira polemitza amb Samsó i recondueix la seva interpretació del *Tractatus* al terreny de les aplicacions de l'Art, al marge dels aspectes pràctics que interessen als historiadors de la ciència. A aquest objecte assenyala a la p. 69 un possible precedent per al que Llull anomena «astrònoms antics», que ell pretén de superar. Es tracta del *Libellus Isagogicus* d'Alcabitius (Al-Qabî'sî), ja utilitzat per Albert Magne al *Speculum Astronomiae*. Segons Pereira, les dades tècniques de Llull casen perfectament amb les d'aquest manualet descriptiu i fins permeten de corregir un error textual comú a tota la tradició de l'obra luHiana (nota 17, p. 69). Aquesta font em sembla del màxim interès, com també els altres suggeriments que en aquest mateix terreny podem llegir a la nota 20 de la p. 71, on es donen pistes per relacionar la figura circular de l'astronomia luHiana amb un «joc zodiacal» procedent d'al-Andalus i practicat a la cort d'Alfons X de Castella. La conclusió d'aquestes dades es relaciona amb una vella proposta de Millàs segons la qual les obres científiques de Llull tenen un deute clar amb la tradició popular àrab.

Segons Michela Pereira, el cor del *Tractatus novus de astronomia* és mostrar a través de l'Art com en el cel entren en contacte l'ordre diví de les dignitats i l'ordre terrenal dels elements. La proposta del Beat és, concretament, que les dignitats actuen com a causa eficient sobre els individus de les esferes sublunars precisament a través del cel. D'aquesta manera l'astronomia-astrologia queda dignificada i vindicada de tota sospita d'anar en contra de la idea de providència, ja que és Déu mateix qui mou el cel i amb ell les influències dels astres. Els «vells principis de

l'astronomia» (zodíac, planetes) adquireixen sentit en virtut dels «nous», que són els de l'Art (les nou dignitats, els nou principis relatius, les qüestions). D'aquesta manera la introducció de l'esquema ABDC (el quadrat d'oposicions lògiques que governa el sistema elemental) per dictaminar el sentit de les conjuncions astrals (la *devictio* o venciment) no és altra cosa que un pur instrument superficial per mostrar el funcionament i l'eficàcia de tot el mètode proposat. Donades les qualitats dels signes zodiacals i dels planetes, que Llull reporta detalladament a la primera distinció de la seva obra (*cf.* p. 101: *«Taurus est de compositione terrae, quae sicca est et frigida, cuius complexio significatur in hoc tractatu per C;* i p. 113: *Sol est calidus et siccus et haber complexionem ignus et est masculinus et diurnus...»*), podem conèixer sense error qui «guanya» en cada combinació (*cf.* p. 180: *«De Tauro et Sole. Quando Sol intrat in Tauro, tunc Sol est rex per passivam qualitatem, cum ita sit, quod C vincat B et Sol sit per se bonus...»*). El joc del venciment, tanmateix, no és sinó una mostra de com el poder dels principis generals opera sobre totes les coses, celests i sublunars. D'aquí que Llull no exhaureixi a la tercera distinció del seu tractat totes les conjuncions possibles ni es plantegi autèntics problemes astronòmics. La lectura artística de l'astronomia lulliana és, finalment, servida, i el text sobre el qual es basa, a l'abast de tothom.

La *Declaratio Raimundi per modum dialogi edita contra aliquorum philosophorum et eorum sequacium opiniones erroneas et damnatas a venerabili Patre Domino Episcopo Parisiensi*, publicada, com la següent, a cura de Th. Pindl-Büchel, és la primera contribució de Llull a la polèmica universitària parisenca. Per primer cop Ramon entra en disputa amb un filòsof, que es diu Sòcrates en la seva ficció prologal, que encarna les pretensions d'un cert aristotelisme (*«... hoc quod dixi de philosophia, dixi secundum modum legendi philosophiam, quae edita est ab aliquibus antiquis philosophis»*, p. 401). Llull identificarà més endavant aquesta «filosofia antiga» amb l'averroisme: aquí només la posa en relació amb la famosa condemna de 219 tesis heretiques per obra d'Étienne Tempier del 1277. L'editor introdueix la qüestió amb una anàlisi de la situació històrica basada en una conspícua bibliografia (ps. 226-228) i una descripció de la naturalesa epistemològica de les 219 tesis condemnades en qüestió.

Des d'un punt de vista literari, aquesta *Declaratio Raimundi* es presenta com una disputa organitzada on el filòsof «antic» Sòcrates i el Ramon defensor de l'Art, de comú acord, se sotmeten humilment al bisbe i a la universitat de París (Llull fins i tot confessa que sotmet a l'autoritat la feblesa de la seva forma literària *«Et licet hoc, quod dixi, non bene ordinavi neque in bono dictamine posui, quia grammaticus non sum negue rhetoricus, propter hoc non dimittant, quin mea dicta recipiant»*; ps. 400-401). A sota de la ficció del diàleg no hi ha altra cosa que una discussió puntual de les 219 tesis de Tempier, per a cada una de les quals Ramon proposa una solució artística que permet de *«concordare... theologiam et philosophiam secundum illam concordantiam, quae requiritur esse inter causam et suum effectum»*. És interessant de veure en quins termes aquest Sòcrates, la primera formulació de l'«enemic» dialèctic de Llull a París, difereix de l'ardiaca Pere del *Phantasticus*, el darrer de la sèrie dels «dolents averroistes». A la nostra *Declaratio* Ramon i Sòcrates dissenteixen amb cortesia, segurament perquè

Llull encara espera que la força corrosiva de les seves «raons necessàries» podrà dissoldre el pinyol amarg de les propostes dels vells filòsofs pagans, que neguen l'evidència immediata de la Trinitat, plantegen el problema de l'eternitat del món i discuteixen la naturalesa sobreindividual de l'intellecte actiu.

La *Investigatio generalium mixtionum secundum Artem generalem* és una obreta menor, satèllit de l'*Ars Inventiva*, que, segons ens conta el seu editor al pròleg, va interessar molt els primers lullistes (en són testimoni l'*Epitome Electorii* i les notes del Cusà), per la seva claredat i sistematicitat. L'obreta descriu la presència de les nou dignitats i dels nous principis relatius, a través de les nou qüestions preceptives, en Déu, en les substàncies espirituals, en les substàncies corporals, en l'home i en la moral.

Les sis obres del *ROL*, XVII, són especialment significatives per a la història del lullisme contemporani, ja que ens permeten de llegir dos textos fonamentals pel que fa a la cosmologia lulliana i a la relació del Beat amb l'anomenat averroisme, però també aconsegueixen d'oferir una imatge afortunada de la increïble versatilitat de l'Art i del seu autor, capaç d'adaptar-se a les situacions més dispars (mística, astronomia, epistemologia) amb una ductilitat de creació de formes expressives al servei de la màxima eficàcia comunicativa, realment admirable; només cal recordar que les sis obres del tom no són les úniques que Llull va redactar a París entre el 1297 i el 1299. També hi va escriure l'*Arbre de Filosofia d'Amor*, el *Liber de geometria nova et compendiosa* o la *Consolatio Venetorum* (*vid.* Bonner III.28 a III. 40).

LOLA BADIA

MIRALLES, Melcior: *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim (Selecció)*, introducció, selecció i transcripció de Vicent-Josep ESCARTÍ. València, Edicions Alfons el Magnànim, Institució Valenciana d'Estudis i Investigació, 1988. 215 ps.

Un dels textos més interessants de la historiografia en llengua catalana del segle XV, i, sense cap dubte, la més important font cronística de l'època per a l'àmbit específic del País Valencià és el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, la primera edició del qual, única fins ara de l'obra completa, va veure la llum el 1932 gràcies al meritori treball del canonge Josep Sanchis i Sivera i al patrocini d'Acción Bibliográfica Valenciana. El difícil accés a aquest llibre, peça rara a molt comptades biblioteques, es veu avui en part compensat gràcies a aquesta acurada selecció de l'obra que ens ofereix Vicent-Josep Escartí dins la col·lecció «Biblioteca d'Autors Valencians», de la qual constitueix el volum número 16.

És just de dir que Escartí no s'ha limitat a reproduir, amb ortografia modernitzada, la transcripció de Sanchis i Sivera, sinó que ha realitzat una nova lectura del manuscrit fonamental –un còdex del segle XV que es conserva a la Biblioteca del

Reial Col·legi del Corpus Christi de València–, cosa que li ha permès d'esmenar alguns errors de l'edició del 1932, que en general és bastant correcta. Gràcies a aquest esforç, indicatiu d'un lloable afany per aconseguir el màxim de rigor, la nova edició del *Dietari*, malgrat no proporcionar-nos-en el text íntegre (perquè n'és una selecció), i malgrat el caire divulgador de la col·lecció on es publica, haurà de ser tinguda en compte d'ara endavant pels especialistes, tant del camp de la filologia com del de la història. Acostumats com estem a inútils edicions d'obres medievals sense més mèrit que el d'oferir amb una ortografia modernitzada un text ja fixat per altres –i, en algun cas, amb introduccions aparentment innovadores del suposat editor, però plenes d'errors i fins i tot de disbarats–, hem de felicitar Vicent-Josep Escartí pel seu treball honest i conscienciós, dut a terme amb exemplar mirament. A les seues pàgines introductòries, breus i hàbilment escrites, proporciona al lector un panorama general, bastant complet i exacte, de les principals característiques i problemes del *Dietari*, i deixa ben aclarit que no se n'ha dit encara, ni de bon tros, la darrera paraula.

Tota selecció és sempre discutible. I encara més si es tracta d'efectuar-la sobre una obra tan heterogènia i desigual com la que comentem, ben diferent de les grans cròniques dels segles XIII i XIV que tant d'esplendor donen a les lletres catalanes medievals. En aquest *Dietari* atribuït a Melcior Miralles, dividit en quatre parts al manuscrit –els títols específics de cadascuna han estat suprimits en aquesta edició– i en set per Sanchis i Sivera, s'hi fa palesa la falta d'unitat; és una obra realitzada a partir de textos molt diferents, mal encaixats entre ells, on es barregen amb un cert desordre la crònica universal i la notícia local –un assassinat, una epidèmia, una inundació–, el relat llarg i detallat d'accions d'Alfons el Magnànim presenciades pel dietarista i la rònega referència a fets més remots presa de velles efemèrides, la síntesi d'història hispànica i la relació dels papes o dels bisbes de València. Tot i que l'editor no exposa el criteri seguit a la seua selecció, és evident que ha prevalgut l'interès històric sobre l'historiogràfic, puix que ha suprimit quasi per complet el vessant *universalista* de l'obra –de no poc interès ideològic i cultural, bé que de nulla utilitat com a font de notícies– en benefici del relat de fets pròxims o d'esdeveniments presumiblement viscuts. No s'hi ha volgut realitzar, doncs, una selecció representativa del *Dietari* en conjunt –la part segona, per exemple, ha desaparegut per complet–, sinó més aviat una antologia de la seua rica i suggeridora informació sobre la València del segle XV i sobre la política catalano-aragonesa de l'època, especialment referida a la vida i al regnat del monarca Alfons V. Un criteri respectable, ben segur, però que, al nostre parer, no justifica la supressió de fragments tals com el molt breu amb què comença la part cinquena (p. 245 de l'ed. de Sanchis i Sivera), d'indiscutible interès, no sols perquè conté una *laus Hispaniae* en la línia més tradicional de la historiografia peninsular, sinó, sobretot, perquè anuncia el que serà la temàtica de tot el capítol.

La transcripció realitzada per Escartí ens sembla molt correcta, bé que en ocasions hi repeteix petits errors –la típica confusió de la *c* amb la *t*– en què

incorregué ja Sanchis i Sivera: a la frase «derrocà esglésies, castells, fortes cases e llocs» (p. 100), confon l'adjectiu «fortes» amb el substantiu «forces» (plural de *força*, fortalesa), i el mateix creiem que li ocorre a la p. 140 («descret» en comptes de «destret») i a la 185 («vist de nou. de tot. lo pastor»), on «tot» deu ser «cot» (antiga peça d'abric).

A l'edició del text observem de vegades paraules llatines que exigeixen anar en cursiva i no hi van (*primo*, ps. 30 i 76), i fins i tot inconvenientment accentuades, com si es tractés de vocables catalans (*òlim*, p. 162). Hem observat, així mateix, que en lloc d'«apellar» s'hi utilitza, equivocadament, «apellar» (ps. 30 i 115), i que algunes paraules estan mal accentuades: no és «sacristà» (ps. 38 i 70), sinó «sacrista», no és «Císcar» (p. 95) sinó «Ciscar», no és «eran» (p. 117) sinó «éran», no és «Frigola» (p. 209), sinó «Frígola», no és «guàrdia» (p. 208), sinó «guardià» (autoritat monàstica); el cognom «Maroma» (p. 202) deu ser més aviat «Marromà», i el «al Picat» de la p. 155 correspon, amb tota probabilitat, a «Alpicat», un altre cognom àmpliament documentat a la València tardo-medieval. Hi trobem algunes inconseqüències en l'ús de majúscules: s'hi escriu sempre amb minúscula «seu de València» (p. 104), però no «Almoina d'En Conesa» (p. 96); «guerau» (ço és, el Grau de València, p. 211) no hi mereix la majúscula, però sí «l'Albufera de València» (p. 101) o «l'Horta de Xàtiva» (p. 102); considerem, d'altra banda, que deuria haver-se emprat la majúscula a «platja romana» (ps. 56 i 64, topònim que figura, per exemple, a la *Crònica* de Muntaner), «la conca» (p. 119), «mercat» (de València, p. 178), «sala» (casa de la ciutat, p. 184), «la marjal» (p. 185) o «boca-foc» (nom amb el qual era localment conegut un determinat giny bèl·lic, p. 164), però no a «Justícia» (p. 98), ni a «frare de Sant Domingo» (p. 189; cf. ps. 171 i 192). Hi notem, finalment, algunes errades, com ara «gra» (per «grans», p. 42), «altamenyt» (p. 76), «resplantents» (p. 81), professa» (per «professó», p. 151), o «cinc-cents» (per «cinc-centes», p. 181).

Cap dels defectes assenyalats, però, no és massa greu, ni resta mèrits a Vicent-Josep Escartí, que ha sabut resoldre amb bastant encert els no pocs problemes d'edició que planteja el *Dietari*. La «Biblioteca d'Autors Valencians», col·lecció feliçment consolidada i prestigiosa –amb la lamentable excepció del seu volum inicial–, es veu enriquida amb una peça magnífica de la historiografia medieval que per a molts lectors constituirà sens dubte un agradable descobriment.

AGUSTÍN RUBIO VELA

MORENO, J. C.: *Fundamentos de sintaxis general.* Madrid, Ed. Síntesis, 1987.

La finalitat de la gramàtica, ja ho deia Ferrater, ha de ser la d'explicar com és que parlant la gent s'entén. J. C. Moreno va per aquest camí quan s'interroga sobre la finalitat de les llengües i conclou que aquesta ha de ser la comunicació. És amb aquest pressupòsit que el lingüista gosarà enfrontar-se amb la variació lingüística:

l'estudi contrastiu de les llengües només és possible si no es perd de vista el seu objectiu comú.

En el seu llibre Moreno segueix bàsicament la línia establerta per l'escola de la UNITYP (Selier 1979), que ja va iniciar Greenberg. L'interès de l'obra prové del fet que posa en contacte dues tendències tradicionalment oposades: la concepció universalista, que defensa l'abstracció, i l'empirista, que reivindica la necessitat de comparar dades de diverses llengües.

L'autor vol esbrinar per què les llengües són com són, i per això es dedica a relacionar-les. Ja sabem que hi ha una altra via, que és la de concentrar-se en l'estudi d'una llengua determinada –és la que en un principi havia seguit la gramàtica generativa–, però l'opció ha de ser coherent amb el model creat, i en aquest cas les dades constitueixen el punt a partir del cual es poden establir generalitzacions. A partir d'aquí el lingüista camina sobre la corda fluixa: per una banda, hi ha la possibilitat que caigui en l'apriorisme, postulant universals sense interès empíric; per l'altra, pot caure en el simple amuntegament de dades, seduït per les peculiaritats d'aquesta llengua o d'aquella altra. L'equilibri només és possible si es té en compte que l'existència d'una llengua s'ha d'explicar en funció de la seva pretesa «utilitat» i que la variació lingüística és només aparent. De fet, és donada pel caràcter implícit o explícit dels fenòmens. Aquesta constatació constitueix un dels avanços més importants en la història de la lingüística, i és el que ha motivat que es parlés en altres models de l'existència de dos nivells a la gramàtica. En relació amb això, la interacció entre morfologia i sintaxi que observem a través de les dades que aporta l'autor demostra clarament que en unes llengües s'expliciten fenòmens que en altres romanen opacs, i que d'aquí se'n desprenen tota una sèrie de relacions.

Arribats en aquest punt, l'abstracció esdevé necessària. Per arribar a obtenir una classificació de les llengües que tingui un cert sentit –és a dir, que no es quedi en la simple classificació taxonòmica– cal crear una teoria dels universals prou flexible per poder-hi ajustar les dades. Atès que els tipus lingüístics són ideals, una gran majoria de llengües no es correspondrà amb un tipus determinat. En el model que comentem, el lingüista s'estalvia l'esforç d'encabir les dades que obté en un tipus concret, perquè la tipologia amb la qual treballa és gradual, l'adequada per treballar amb llengües naturals. Estableix un *continuum* i l'aplica als fenòmens, en una gradació que sempre s'ha associat a la diacronia, i ara la veiem aplicada a la sincronia. La tradicional dicotomia, doncs, es trenca, i anem cap a una síntesi de totes dues.

La tipologia lingüística creada li serveix per contrastar empíricament els principis universals, cosa que possibilita així el salt de les llengües particulars als universals, que, segons ell, no es podria fer directament. Com que els lingüistes que es dediquen a fer generalitzacions no poden esperar tenir informació completa sobre tot el mapa lingüístic, l'existència d'un pas intermedi com el de la tipologia fa que no calgui revisar tot el model cada vegada que es descobreix una dada nova que

no s'hi ajusta. A tot estirar, potser n'hi haurà prou de canviar un tipus lingüístic. Ja hem dit que eren ideals, cosa que fa que el lingüista hagi d'assumir el risc d'haver-los creat, destriant el que li semblava pertinent i el que deixava de banda, amb el possible marge d'error. Però com que qualsevol generalització, per tenir interès real, s'ha de poder contrastar, el risc hi ha de ser implícit. Potser, al cap i a la fi, a l'hora de treballar amb llengües és més important la pregunta que la resposta, no pas perquè aquesta no interessa, sinó perquè ja la tenim d'entrada: les mateixes dades la formen; en paraules de Seiler, allò que s'observa en les llengües són les solucions. Es podria comparar, en certa manera, amb el «veure-hi fosc» de la filosofia: no s'ha de pretendre d'arribar a la solució definitiva, només cal plantejar-se interrogants que siguin prou fructífers.

Les preguntes que trobem al llibre de Moreno van totes en la mateixa direcció. No li interessen les diferències entre les llengües, sinó les relacions que es poden establir entre els procediments que fan servir, les tècniques lingüístiques, que és el que s'evidencia, i les funcions comunicatives. Naturalment, no es trobaran en correspondència biunívoca, sinó que una mateixa funció es pot expressar –implícitament o explícita– per mitjà de tècniques diferents. El caràcter gradual i jeràrquic es manté tant pel tipus de funcions com pel tipus de tècniques, en una elaboració acurada d'un sistema complex, però consistent, sense deixar caps per lligar.

La voluntat de polèmica que expressa l'autor a l'inici del llibre no la podem entendre com un reflex d'una hipotètica immaduresa de l'obra, sinó com un desig que els lectors, el públic universitari a qui va destinat, el facin servir per treballar i vagin més enllà de les seves pàgines. És, doncs, una obra oberta que presenta un model lingüístic sorprenent a vegades i sempre amb el desig de ser innovador, a partir de la combinació de teories ja establertes. En tot cas, com ja diu al pròleg Marcos Marín, no té res d'incomplet, i té un mèrit que no podem deixar d'esmentar, perquè no és tan freqüent en aquest tipus d'obres: és un llibre atractiu, que es troba lluny de l'aridesa i del dogmatisme que tendim a associar amb el concepte de manual, i això sempre és d'agrair.

M. JESÚS FERRÉS

PEREIRA, Michela: *The Alchemical Corpus Attributed to Raymond Llull.* Londres, The Warburg Institute, University of London, 1989 («Warburg Institute Surveys and Texts, XVIII»). 118 ps.

L'autora d'aquest treball, Michela Pereira, investigadora de la universitat de Florència i ben coneguda entre els lullistes, presenta la seva obra com «un instrument provisional per a la nova etapa d'estudis sobre els escrits alquímics atribuïts a Ramon Llull» (p. 62). Aquesta confessió d'humilitat epistemològica, metodològicament correcta, no impedeix, però, que el catàleg d'obres pseudo-lullia-

nes que ens ofereix tingui una importància decisiva per a la història de la posteritat del Beat.

La qüestió de si Llull era o no alquimista queda resolta a la nota 6 de la p. 1, on es reporta una antologia indicativa de passatges contra l'alquímia extrets de les seves obres originals; d'altra banda, des dels treballs de Littré i Hauréau a la *Histoire littéraire de la France*, passant pels de Luanco, Carreras Artau i Thorndike, el món erudit té ben clara la separació entre el que és autèntic (escrit per Llull, en vida de Llull) i el que és espuri (escrit per deixebles més o menys destres, després de la mort de Llull). Aquesta divisió és precisament el motor del treball de Pereira. Un cop s'ha separat el gra luHià de la palla que se li atribueix, comença la tasca de classificar aquestes aparents deixalles, entre les quals s'amaguen continents inexplorats.

Els manuscrits d'alquímia que circulaven sota el nom de Llull inclouen materials molt diversos. Hi ha un sector teòric sobre la naturalesa de la matèria en general i de certs elements en particular (el mercuri, els metalls preciosos), amb més o menys embolcalls hermètics i mistèrics, i un sector pràctic misceHani: fórmules per obtenir un elixir multivalent (aplicable a la guarició universal, al creixement de les plantes o a la transmutació dels metalls), receptes per a la destiHació del vi (que permeten d'aïllar l'alcohol), processos experimentals per a la fabricació de pedres precioses artificials... Aquest sector pràctic podia tenir projeccions mèdiques i solia rubricar l'objecte de les mateixes recerques amb les etiquetes de «quinta essència» o «pedra filosofal».

Com es pot veure, l'oferta és variada i no sorprèn que el conjunt dels manuscrits ofereixi un autèntic mar de propostes divergents: títols diferents per a una mateixa obra, obres desmembrades en diversos manuscrits o copiades fragmentàriament, contradicció entre les atribucions, versions impreses diferents de les manuscrites, etc. Existeix, però, un corpus pseudo-luHià diguem-ne canònic, el que figura a la llista I del catàleg (ps. 64-85: 65 obres), i que es diferencia netament de les obres ocasionalment atribuïdes al Beat (llista II, ps. 86-92: 49 obres) i de les que s'han infiltrat sense fonament en el corpus pseudo-luHià (llista III, ps. 93-96: 28 obres). Les biblioteques més importants d'Europa i d'Amèrica han estat examinades per Pereira (vegeu les ps. 97- 101): el volum de la collita mostra que el prestigi que Ramon Llull devia a les obres alquímiques (que no havia escrit) era igual, si no superior, al que li podien proporcionar les autèntiques tot al llarg dels segles XIV-XVIII. Entre els manuscrits alquímics luHians que estudia Pereira, per exemple, es compten autèntiques joies bibliogràfiques, com ara el que es conserva a la Biblioteca Nazionale de Florència, II, iii 27, copiat el 1475, procedent de la biblioteca del segle XVIII d'Antonio Magliabechi. Les iHustracions de les capitals i les de pàgina plena són d'una factura exquisida i ens ensenyen alhora recargolats símbols alquímics, rodes combinatòries d'aparença luHiana i quadres de la vida de l'autor, que, vestit de franciscà i amb una llarga barba blanca, administra els secrets del seu saber mistèric.

La història comença amb dos grups de manuscrits: els que ha transmès el *Testamentum* i els del *Liber de secretis naturae*, els més antics dels quals remunten a la primera meitat del segle XIV i tenen inquietants connexions amb la corona d'Aragó, més enllà del que sabíem fins ara a través de la síntesi de Tomàs i Joaquim Carreras Artau. L'autor del *Testamentum*, la tradició del qual és complicadíssima, era un alquimista experimentat en la recerca d'un elixir aplicable a la guarició i a la transmutació. Aquest anònim esmenta dues obres autèntiques de Llull, i mai no pretén de fer passar el seu text com a luHià. Pereira no es pronuncia sobre la identitat de l'anònim però ens recorda que el *Testamentum* va ser escrit en català a Londres el 1332 (així consta al manuscrit 244 del Corpus Christi College d'Oxford, estudiat per Batista i Roca i Bohigas) i que el 1323 un capítol general de dominicans de Barcelona va excomunicar alquimistes (p. 8, nota 13). Alguns manuscrits del *Testamentum* porten una *Cantinela* en versos catalans, que va ser publicada per Jeroni Rosselló el 1859 entre les obres autèntiques de Llull.

Una petita selva de textos menors emboliquen i compliquen els límits d'aquesta obra (ps. 8-11), que en qualsevol cas es diferencia clarament del *Liber de secretis naturae seu de quinta essentia*, perquè aquest es proposa deliberadament l'atribució a Llull a partir d'un grup d'escrits previs que ja li eren adjudicats per consens: el *Testamentum* i derivats; a més, el *Liber de secretis naturae* relaciona el Beat amb un rei que porta el nom de Robert. El *Liber de secretis naturae* conté el *Liber de consideratione quintae essentiae*, escrit pel conegut alquimista Joan de Rocatallada entre el 1351 i el 1352, amb una «tercera distinció» nova, on les propostes de la ciència de la transmutació de la matèria apareixen luHianitzades pel que fa a la terminologia i a la presentació a través de figures. L'anònim autor imita els procediments literaris del Beat amb molta agudesa i engloba el seu tractat dintre d'un diàleg entre Ramon i un benedictí. En el curs d'aquest diàleg el primer admet que, malgrat les reticències expressades en alguns indrets de la seva obra, la seva filosofia natural s'ajusta a les teories de l'alquímia, la qual és presentada, d'altra banda, pel monjo com una ajuda a la conversió dels infidels (ps. 12-13, notes 35-39). Així doncs, l'autor del *Liber de secretis naturae* era un bon luHista, ja que coneixia tant els procediments literaris del Beat com els mecanismes en la seva Art (p. 15). El paper de l'adaptador del *Liber de secretis naturae* en la confusió entre obres autèntiques i espúries de Llull va ser fonamental: el gran editor alemany de Llull, Iu Salzinger, a principis del segle XVIII, encara es deixava convèncer pels equívocs que aquest llibre va introduir.

Pereira explica detalladament totes aquestes coses al pròleg que encapçala el catàleg i dóna vida a una coHecció de dades que altrament romandria muda. La informació menuda que proporcionen els manuscrits, amb les seves iHustracions, els seus colofons, les seves dedicatòries i les seves notes de possessors és garbellada i espremuda de manera que podem seguir dues pistes geogràfiques per a la difusió del corpus alquímic pseudo-luHià: una ens porta a Anglaterra; l'altra, a Itàlia. Totes dues àrees tenen connexions amb la llegenda del Llull mag i alquimista i totes dues

es relacionen d'alguna manera amb testimonis ibèrics difícils de precisar. Pereira sap amb certesa que els deixebles luꞑians primerencs de la corona d'Aragó, els qui es van enfrontar amb Eimeric, no tenen res a veure ni amb la gestació del corpus d'escrits alquímics ni amb la llegenda del Llull transmutador de metalls (Eimeric hauria aprofitat qualsevol ocasió d'aquestes per acusar-los). En canvi, sembla probable que l'origen de l'alquímia pseudo-luꞑiana tingui alguna relació amb les activitats de Ramon de Tàrrega, un dominicà d'origen jueu nascut el 1335 a la vila que el designa, que va tenir problemes amb la inquisició a causa dels seus escrits. Hom li ha atribuït textos alquímics i, malgrat que Coll i Alentorn es mostra contrari a la tesi, Pereira el relaciona amb un dels possibles Ramons practicants de l'alquímia que la tradició va confondre amb el nostre Llull.

També és interessant tenir present, des del punt de vista de les connexions ibèriques de la nostra qüestió, la tendència insistent que presenta la tradició manuscrita a barrejar Ramon Llull, no únicament amb altres Ramons catalans, sinó també amb un altre famós compatriota seu, de nom Arnau. Els escrits alquímics falsament atribuïts a Arnau de Vilanova van sovint lligats amb els atribuïts a Llull, i la llegenda explica que Arnau va introduir Ramon a la pràctica de l'alquímia, mentre que – afegeixen alguns– aquest darrer va contribuir a millorar-ne la teoria (p. 38).

El més important del que conta Pereira en relació amb la formació del corpus pseudo-luꞑià és la seva estratificació en tres etapes (p. 25): en primer lloc, entorn de la meitat del segle XIV apareixen unes obres que, d'una manera implícita o explícita, hom atribueix a Llull (el *Testamentum*, el *Liber de secretis naturae*); en segon lloc, cap al final del segle, es produeix un creixement esponerós de manuscrits que genera, en tercer lloc, les grans compilacions del XV, les quals es presenten ja com una elaboració històrica del corpus, amb unes obres antigues i unes de modernes, sovint inserides en un context pseudo-biogràfic (és el cas del preciós manuscrit florentí esmentat més amunt).

Les compilacions del segle XV tenen bona vida al XVI i s'hi barregen amb elements mistèrics i hermètics, d'acord amb els gustos del moment; aquesta és la manera com el tot arriba a la impremta, la qual es va encarregar de fer perviure el colossal embolic, ben parapetat per la fabulació llegendària, de què parlaré tot seguit. Les poques veus que s'alcen contra la identificació del Llull del *Blanquerna* amb el Llull de l'alquímia es comencen a fer sentir el segle XVII. Els historiadors Antoni Mut i Lluc Wadding, fidels a una tradició que Pereira anomena «mallorquina», interessada sobretot en la canonització de Ramon Llull, es neguen a acceptar els escrits d'alquímia atribuïts al Beat. D'ells prenen exemple els jesuïtes Sollier i Custurer, veritables iniciadors del luꞑisme científic modern al pas del segle XVII al XVIII.

La darrera aventura curiosa que conta Pereira en aquest camp és la de la polèmica entre aquests dos jesuïtes i l'equip que va reunir el príncep elector del Palatinat a Magúncia per editar les obres llatines de Llull. Aquest equip, format per

Iu Salzinger i Büchels, tenia plantejats dos gruixuts volums d'obres alquímiques per a la famosa edició de Llull, dita Maguntina, que mai no van ser impresos (els núms. 7 i 8 d'una col·lecció de deu); la raó del fracàs d'aquests dos toms cal buscar-la en la victòria que Sollier i Custurer es van endur en la polèmica sobre Llull i l'alquímia als ulls de l'elector: Salzinger no va poder fer casar les dates de les obres alquímiques amb les autèntiques del Beat, ni va poder explicar per què Llull mai no les esmenta en altres escrits seus com tenia costum de fer (p. 55).

Pel que fa a la llegenda del Llull mag i alquimista, sembla clar que la creació novel·lesca entorn de la vida del suposat expert Ramon Llull no es posa en marxa fins a les darreries del segle XV i no floreix plenament fins al XVI, quan la tercera fase de l'evolució del corpus dels seus escrits ja havia pres una configuració definitiva. La llegenda més tardana havia de donar raó, entre altres coses, de les contradiccions entre els noms dels diversos reis que, segons la tradició, havien encarregat or a Ramon, corresponents a diversos nuclis de fabulació: un Eduard d'Anglaterra va enganyar Ramon fent-li creure que li subvencionaria una croada, un Robert generós i comprensiu el va acollir a la seva cort... Altres històries parlaven del mestratge d'Arnau de Vilanova o de la relació de Ramon amb altres col·legues o deixebles (de vegades nebots).

El primer esment de Llull com a alquimista és del 1378, en una llista que Guillem Sedacer inclou en el seu tractat sobre la matèria. Hem d'esperar, però, fins als anys de l'antipapa Fèlix V (1439-1449) per trobar un relat biogràfic atribuït a Llull, l'alquimista. El testimoni apareix en una obra d'un metge italià, Guillem Fabri de Dya, que escrivia sobre la pedra filosofal i l'or potable; en el seu relat Arnau de Vilanova, Llull i un tal Joan Dastin són contractats pel rei Eduard d'Anglaterra, per a qui fabriquen or amb gran èxit. Estranyament, Fabri no recull la notícia, ja present al pròleg del *Testamentum*, segons la qual el rei Eduard va empresonar Llull en lloc de premiar-lo pel que havia fet (p. 45).

Cap al 1475 un autor anònim escriu sobre la conversió de Llull a l'alquímia per obra d'Arnau: el text és ric en al·lusions a la tradició hermètica, però enlloc no es parla de desaventures a la Gran Bretanya. En canvi, Cristòfol de París, un altre alquimista de cap al 1470, que es presenta com un lul·lista expert, bon coneixedor de l'Art de Ramon, explica una altra versió de l'anada a Anglaterra en la qual Llull queda decebut en les seves aspiracions d'organitzar una croada a canvi de l'or que era capaç de fabricar.

El segle XVI la llegenda acaba de prendre cos. A la *Historia quando Raimundus* hom explica en primera persona que Ramon era súbdit del rei de Portugal quan una filla d'aquest es va casar amb Robert d'Anglaterra. Durant el conflicte entre França i aquest país el rei portuguès envia Llull a la Gran Bretanya per ajudar el gendre i la filla amb or alquímic. Allí Llull escriu les primeres obres tècniques, però Robert el fa arrestar perquè no pot posseir els secrets del savi. Mort Robert, el nou rei Eduard es mostra generós amb Ramon i aquest li dedica moltes obres. Aquesta generosa col·laboració augmenta en temps del príncep Carles, encara més partidari de

l'alquímia de Ramon. Es veu que aquesta versió de la història va tenir tant de crèdit el segle XVI que Bernart Lavinheta, un conegut luHista, autor d'importants treballs sobre el Llull de les obres canòniques no alquímiques, estava seriosament preocupat cap al 1523 perquè la narració ometia el detall de la croada contra l'islam com a motor de la fabricació d'or per part de Llull. D'altra banda, Olaus Borrichius el 1668, un altre fervorós i tardà luHista alquímic, va intentar de fer casar la història dels arxius amb la darrera *chemiae dissertatio*: la tasca no era certament senzilla i els elements que usa per fer-ho l'obliguen a repassar una part de la tradició manuscrita descrita per Pereira.

Les versions més fabuloses de la llegenda de Llull, però, són la d'un metge milanès que es deia Ettore Ausonio i que el 1551 va escriure un *Trattato sopra l'arte dell'alchimia*, i la de l'anònim autor del *Lumen claritatis et flos florum*. Per al primer, Llull torna a estar relacionat amb Arnau i esdevé un savi hermètic capaç de desxifrar els misteris de la Bíblia; per al segon Llull té un nebot, que es diu Ladislau, que vol aprendre alquímia i viatja a Londres, on el seu oncle treballa per al rei Robert. Ramon i Ladislau fan transmutacions per a aquest rei i també per a Felip de França. El profund arrelament d'aquesta mena d'històries queda exemplificat per l'entrada Llull del *Dictionnaire mytho-ermetique* de Pernety (París 1987), que Pereira copia a la p. 49, nota 70: *«Philosophe hermétique, l'un des plus sçavants, des plus subtils, et dont la lecture est des plus recommandées, comme ayant le plus pénétré dans les secrets de la Nature.»* Aquest Llull, doncs, que no és el Llull nascut i mort a Mallorca (1232/35-1316), té una obra real i catalogada i una llegenda més o menys coherent: els seus lectors van ser innombrables i la seva autoritat indiscutida durant segles; bé mereix que hom l'estudiï i l'analitzi, amb el benentès que, pel que fa al passat, la distinció entre realitat i ficció pot arribar a ser matèria força subtil.[1] Michela Pereira ha començat a treballar en l'edició crítica del *Testamentum* i del *Liber de secretis naturae*: la primera obra, tal com ens l'ha conservada el manuscrit d'Oxford ja esmentat, té extensos passatges en català.

LOLA BADIA

PÉREZ SALDANYA, Manuel, i PRUNYONOSA, Manuel: *Elements per a una sintaxi liminar del català*. València, Editorial 3 i 4, 1987 (sèrie «La Unitat», 110).

La Gramàtica Liminar –GL d'ara endavant–, segons els autors d'aquest llibre, «implica una concepció metafòrica del llenguatge que permet d'estudiar-lo tot

1. Pereira ens fa veure que, en el camp de l'alquímia, el que és més fàcil de connectar honestament amb Llull és la part teòrica, ja que la filosofia natural del Beat, que ve a ser una sistematització lògica del patrimoni platònic medieval, sobretot les seves obres sobre medicina i astrologia, es presta a ser aplicada a les necessitats de la ciència que els recercadors de la quinta essència volien legitimar.

aplicant-hi un model matemàtic». Aquest model científic d'estudi del llenguatge se'ns presenta com a alternativa a d'altres moviments com ara el descriptivisme americà, la glossemàtica o la gramàtica generativo-transformacional, els quals, a diferència de la GL, no s'adapten totalment al que els autors anomenen «paradoxa de la frontera». Aquesta prové bàsicament del fet que el camp que conforma l'objecte de la lingüística és el *llenguatge* i alhora el *metallenguatge* que el descriu. Aquest darrer, per tant, comprèn el llenguatge-objecte perquè en pot parlar. La paradoxa s'origina des del moment que qualsevol expressió gramatical –metallenguatge– és alhora un exemple més del llenguatge-objecte. Qualsevol teoria científica que estudiï aquest camp, segons Pérez i Prunyonosa, ha de poder retre compte d'aquesta paradoxa.

La GL concep un espai lingüístic tridimensional format pel camp fònic, pel gramatical o morfològic i pel de contingut o semàntic: aquests s'integren globalment en l'espai de la sintaxi.

Les situacions –o estructures– lingüístiques es defineixen axiomàticament a partir d'unitats i de nusos que es relacionen. D'entrada, hi ha les relacions de concordança, expressables com a igualació entre un concordant i un concordat –esquemàticament, *Cdant* = *Cda*, que serien, respectivament, *cases* i *blanques* en una expressió com *cases blanques*. Tenim, també, la recció, expressable com a predicació –on el subjecte *S*, regent, i el predicat *P*, regit, determinen el nus additiu, +, en l'esquema *S* + *P*–, o bé en un nivell argumental –on el nus és la funció verbal *(f)* que regeix un primer argument o subjecte *(x)* i una sèrie d'altres arguments (y^n): $f(x,y^n)$. Existeix, en tercer lloc, l'ordre, amb dues unitats bàsiques: *T* (tema) i *C* (comentari o rema), que es poden enllaçar amb el que s'ha dit per mitjà del comentari anterior (C^{-1}) o amb el que es dirà per mitjà del tòpic posterior (T^1). Així, per exemple, en l'expressió «L'home plora», el tema és *l'home* i *plora* és el comentari. Aquesta enunciació pot implicar-ne una de prèvia, «Ha entrat un home», on *ha entrat* seria T^{-1} i *un home* C^2, etc. Finalment, tenim l'enunciació; el context cultural permet de relacionar una unitat manifestada a l'expressió –el focus *(F)*, que és una unitat emfasitzada– i una unitat suposada –la pressuposició *(Pr)*–, que inclou la primera. Això es completa amb l'esquema de l'acte performativo-illocucional *(perf)* en què l'emissor *(E)* transmet al receptor *(R)* una actitud determinada. Per exemple, en una expressió com «El teu germà va venir AHIR», on *ahir* té accent contrastiu, aquest element emfasitzat pressuposa que s'ha preguntat abans a l'emissor «Quan ha vingut el meu germà?». Esquemàticament es pot representar així: *perf* $(e{:}Pr \supset F{:}R)$.

Tot aquest cos teòric que he intentat de resumir aquí és el que serveix de punt de partença per aplicar la GL a l'estudi del català. En general, i malgrat els exemples que s'hi intercalen –val a dir que són molt pocs–, aquesta primera part és potser massa densa i fa de mal pair si no és amb l'ajut de la segona. Se'n desprèn un xic la idea d'una amalgama d'elements lingüístics espigolats d'aquí d'allà –de les mateixes teories a les quals se suposa que la GL és l'alternativa– i sense altre punt

d'unió que el simple fet de posar-les de costat sota el nom d'unitats, nusos i axiomes.

La segona part s'estructura en capítols que duen els noms de les categories lèxiques i sintàctiques tradicionals: verb, substantiu, adjectiu, adverbi, etc., a més dels dedicats a la comparació i la negació, als verbs modals i aspectuals i a l'anomenat *performatiu* –nus que correspon al nivell d'èmfasi i que regeix tots els elements d'aquest nivell: l'emissor *E*, el receptor *R* i l'enunciat $Pr \supset F$. A grans trets, «copsaria l'operació que el subjecte de l'enunciació realitza en emetre un enunciat; l'operació, doncs, que el duu a afirmar, negar, interrogar, ordenar...». Se segueix el mètode de definir les categories sintàctiques per mitjà de les quatre estructures teòriques, tot *omplint-ne* –o «reomplint-ne», com diuen els autors– els símbols amb representants de les categories.

El verb és entès com una funció que pot no tenir cap argument –per exemple, a *plou*–, tenir-ne un (x), o més d'un (x, y^n). Com a nus rectiu de l'oració, regeix o exigeix uns *actants* i una situació determinada –uns *circumstants*. Les diverses categories sintàctiques es distribueixen segons aquest principi. Per posar-ne un exemple, una oració com «La Teresa tornà el llibre a en Pere dimarts passat» és analitzada de la manera següent:

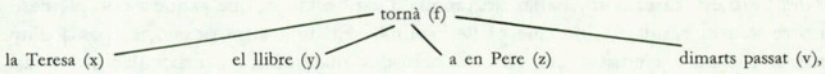

on (y, z, v) són el desenvolupament de (y^n).

El verb, alhora, s'inclou dins el predicat en l'esquema $S + P$, i el primer argument x s'identifica amb el subjecte lògic S d'aquest esquema mateix. Tenim, aleshores: $S(x) + P(f,y^n)$.

No solament els arguments $(x, y, z, v...)$ són susceptibles de ser omplerts. Per exemple, un verb copulatiu, que no té entitat suficient per actuar com a predicat, no se situa a *P*, sinó al signe +, ja que actua com a simple enllaç entre *S* i l'autèntic element que aporta la predicació: l'adjectiu, que sí que és dintre *P*.

Fóra impossible de caracteritzar cadascuna de les categories com ho fa el llibre en un espai reduït com aquest: la dinàmica general del procés crec que ha quedat ilustrada amb aquesta petita mostra. Pel que fa a la divisió en «classes de paraules» o categories sintàctiques, se separen els adverbis «pròpiament dits» –els de manera, que poden incidir només sobre el verb o bé, segons els autors, també seleccionar el subjecte i regir fins a tres arguments–, els díctics –de lloc i de temps–, els connectors interoracionals, la negació i els quantitatius.

Cal assenyalar alguns punts foscos en l'argumentació que segueix l'obra. Vegemne alguns: quan s'analitza el verb, es diu que és «la categoria sintàctica que integra un procés *(pr)* que tendeix a acomplir-se com a resultat *(r)*, tenint, però, en compte que tant *pr* com *r* són unitats simultànies: $f_{(pr + 'r)}$". Que hi ha verbs descomponibles en aquests dos elements és evident, i se'ns en mostren alguns exemples: treballar = - fer un treball, ballar = fer un ball. Però encara que *pr* i *r* siguin constituents abstractes, no necessàriament identificables amb *fer* + substantiu, és difícil de reconèixer una estructura semblant en verbs com és ara *tenir* o *voler*, que, segons els autors, «es redueixen quasi exclusivament a *pr*». Aquesta afirmació, però, sembla contradictòria amb una de posterior que diu, seguint el lingüista Bally, que «el verb intransitiu es troba més a prop del procés, *pr*, que el transitiu, cosa evidentment lògica si pensem que l'intransitiu no exterioritza el resultat i per tant aquest resta en un segon terme respecte al procés». Sembla que s'atribueix la mateixa qualitat als verbs transitius i als intransitius.

Més endavant s'equiparen construccions com la d'un verb utilitzat transitivament o intransitivament («Joan menja» / «Joan menja raïm») amb sintagmes nominals amb complement o sense («Un nen» / «un nen barceloní»), sense tenir en compte el fet que el verb subcategoritza un complement directe, però un nom no subcategoritza mai el seu complement.

Sovint és difícil de veure què es vol dir exactament amb un concepte determinat. Per exemple, quan es diu que hi ha complements directes *(y)* que «seleccionen» *r* del verb en frases com «ballar un tango»: l'explicació és que «aquest complement no reitera el resultat, sinó que el determina». En una altra ocasió, es passa d'un nivell formal i científic que utilitza mètodes matemàtics a especulacions quasi filosòfiques: el nivell de recció, quan s'organitza des d'una perspectiva plural i jeràrquica $(f(x,y^n))$, «s'identifica amb el món, puix distingeix una funció [...], uns actors i unes circumstàncies determinades». A partir d'això s'infereix que «el substantiu [...], per definir-se *[sic]* a l'argument *x, al primer element de l'estructura que s'organitza segons el món*, es caracteritza per la seua referencialitat, *és a dir*, per copsar lingüísticament referents del món extralingüístic»; cosa, d'una banda, ben òbvia, però, d'una altra, fora de lloc. També costa de veure, per posar-ne un altre exemple, com és que alguns adverbis de manera, zeroargumentals segons els autors, «tot i no qualificar el subjecte, sí que el seleccionen»: un adverbi com *monòtonament*, afirmen, «exigeix» un subjecte lògic que, a més, posseesca el tret semàntic "actiu",» per la qual cosa una oració com «Francesc parla monòtonament» és bona, però no ho és «Francesc dorm monòtonament». És evident que aquí és el verb el que determina la possibilitat d'aparició de l'adverbi, no pas el subjecte, que també és actiu o no segons el verb.

Deixant de banda aquests fets puntuals, però, s'ha de dir que el llibre, globalment, també presenta d'altres problemes. D'entrada, la GL es presenta com a disciplina *formal* quan intenta explicar el funcionament del llenguatge. Això no obstant, molt sovint les justificacions dels tractaments són de tipus més aviat

funcional. Sense seguir una línia tradicional, és evident que cau a vegades en argumentacions semblants a les de la gramàtica tradicional. Així, per exemple, es critica la definició clàssica de la transitivitat com a «pas» de l'acció verbal del subjecte al complement, però es dóna una definició alternativa que recorda molt aquesta: «en tota oració transitiva es produeix *un moviment que arranca del verb i finalitza en el segon argument, un moviment que fa que el resultat verbal aparega explicitat o, més aviat, determinat pel segon argument*». El que potser és més greu, però, és que no hi ha cap justificació de fons de la GL: l'única finalitat que sembla que té és d'adequar-se a la «paradoxa de la frontera», d'adaptar-se a uns formalismes ben poc rigorosos perquè permetin d'encabir-hi qualsevol cosa, però no pas mirar de descobrir quin és el funcionament real del llenguatge, ni tan sols des d'una perspectiva filosòfica. Això no se'ns fa explícit a la primera part, ni hi ha una conclusió que en doni compte. Fa una mica l'efecte, doncs, d'una activitat lúdica més que d'una disciplina científica.

JOAN-MANUEL BALLESTA ROIG

PERICAY, Xavier (ed.): *L'altra cara de la llengua*. Barcelona, Empúries, 1987 («Biblioteca Universal Empúries», 34).

Diu Xavier Pericay al pròleg d'aquest llibre que *L'altra cara de la llengua* va néixer amb la idea de «recollir en un sol volum els textos sobre què recolzaven les [seves] idees» quan ell i Ferran Toutain van escriure *Verinosa llengua*. Aquest nou llibre és concebut com una antologia de «tota una colla de textos que la història *oficial*, d'una manera o una altra, s'havia estimat més ignorar».

L'aplec recull textos d'autors diversos, filòlegs, lingüistes i literats, des de la darreria del segle passat fins a l'actualitat, que hi són reproduïts tal com apareixien a les edicions originals, amb una nota breu sobre la seva procedència. La tria, naturalment, és tendenciosa: tots els textos, diu Pericay, «són representatius d'allò que podríem anomenar "l'altra cara de la llengua". Tots ells *[sic]*, amb punts de vista sovint prou divergents, contribueixen a definir el que hauria de ser la nostra llengua comuna –abans *literària*, ara *estàndard*». Es tracta d'una selecció força desigual, cosa que provoca una certa impressió de desgavell: al costat de textos gramaticals hi trobem reivindicacions d'alguna paraula no acceptada normativament i algun escrit de caient més literari que lingüístic. És veritat que alguns d'aquests fragments són importants, però també ho és que molts es troben descontextualitzats i que una impressió parcial no és mai la mateixa que es pot desprendre de la globalitat. Si bé es pot dir que realment molts d'aquests escrits no han tingut gaire difusió, potser caldria que ens demanéssim si és perquè no convenien a la «gramàtica oficial», com suggereix Pericay, o bé perquè el relleu d'alguns –que freguen l'anècdota– no ha estat suficient perquè circulessin de manera notable. Molts han estat difosos a bastament, però dubto que, per exemple, la reivindicació de la grafia *pendre* en lloc

de *prendre* sigui una qüestió gaire decisiva per a l'establiment d'una llengua estàndard. De vegades la inclusió de textos que reivindiquen mots ja admesos, com el de F. de B. Moll, no sembla que hi tingui gaire sentit – més quan aquest autor blasma en el mateix article l'ús transitiu del verb *telefonar*, contra el que és habitual en la llengua parlada, i a més qualifica aquesta pràctica de castellanisme! Altres textos no tenen cap mena de rigor científic –vegeu, per exemple, el de M.A. Capmany. D'altres, finalment, són treballs «escolars» d'interès molt escàs –el de l'Assesoria Didàctica del Català, per exemple.

Sense que això vulgui dir que tots els textos compilats tenen una qualitat equiparable, el propòsit que guia l'antologia no és tan clar com es pretén de fer veure. Diria, però, sense gaire por d'equivocar-me, que l'error de base és el mateix que es trobava a *Verinosa llengua*, de la qual aquest llibre no passa de ser un apèndix documental. No hi ha una *altra cara* de la llengua, per molt que Pericay hi insisteixi, perquè tota llengua –normal, normalitzada i estandarditzada– és polifacètica: no podem imposar un estàndard inflexible per substituir-ne un altre de també inflexible. Hem de deixar que la llengua vagi trobant el seu camí sense pressions de cap signe que marqui una oposició maniquea. I potser és que l'estàndard ja va sorgint, sense massa imposicions puristes, però alhora sense imposicions aparentment popularistes, i incorporant elements de registres diversos. El temps hi dirà la darrera paraula.

JOAN-MANUEL BALLESTA ROIG

RECASENS I VIVES, Daniel: *Estudis de fonètica experimental del català oriental central.* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.

Els aspectes de la realitat fonètica tenen una organització específica en cada sistema lingüístic, de manera que és possible aïllar i analitzar les característiques particulars de la fonètica del català. *Estudis de fonètica experimental del català oriental central* és una anàlisi d'aspectes de fonètica catalana, de la variant de Barcelona i el Camp de Tarragona. El corpus de dades és integrat per seqüències curtes que reflecteixen la sistematicitat que es persegueix en els efectes contextuals.

Recasens enceta l'estudi de temes de fonètica experimental del català com l'anàlisi articulatòria de grups consonàntics i l'anàlisi acústica de consonants, i tracta qüestions que convenia revisar, com ara l'anàlisi acústica de vocals. Reconsidera també les dades experimentals fiables de treballs anteriors, sobretot els estudis de Barnils (1933) i Cerdà (1972), a la llum de les novetats tècniques i teòriques de la fonètica experimental.

Se serveix de mètodes diversos per estudiar les trajectòries dels senyals acústic i articulatori sobre el temps. Per a l'anàlisi articulatòria fa servir un paladar artificial que conté 63 elèctrodes distribuïts en cinc columnes semicirculars i permet de

detectar el contacte linguo-palatal sobre el temps. Mitjançant el mètode electropalatogràfic s'obté una reproducció en pantalla del senyal articulatori quan la llengua fa contacte amb un elèctrode i s'encén el llum corresponent. En l'anàlisi acústica utilitza el mètode de predicció lineal, i l'espectrografia per determinar les característiques de les consonants fricatives i africades.

S'esdevé sovint que els avenços en les tècniques d'anàlisi justifiquen la revisió del material experimental disponible; és el cas dels treballs de Barnils (1933) sobre consonants amb tècnica palatogràfica, anàlisi que Recasens repeteix. L'estudi del lloc d'articulació dels grups consonàntics és possible només amb la tècnica electropalatogràfica que utilitza Recasens; la palatografia estàtica, emprada per Barnils, proporciona una única impressió de contacte i, per tant, no permet d'estudiar els canvis successius de configuració linguo-palatal sobre el temps ni aïllar l'empremta corresponent a cada una de dues consonants successives.

Els materials s'organitzen en dues parts. La primera, de fonètica articulatòria, defineix el lloc d'articulació de les consonants i el dels grups consonàntics. La segona part recull els treballs de fonètica acústica i té dues vegades l'extensió de la primera.

A la primera part es mesura el contacte linguo-palatal corresponent a les consonants del català en contextos intervocàlics simètrics, i en ocasions en les posicions inicial o final absolutes, i també la trajectòria del contacte linguo-palatal sobre el temps. Els resultats reportats en aquesta secció fan referència a les característiques del contacte linguo-palatal i als efectes coarticulatoris per part de les vocals adjacents sobre l'àrea de contacte de cada consonant.

Aquestes dades són la base d'una classificació de les consonants catalanes en funció de les seves característiques articulatòries i coarticulatòries. Aquesta classificació exclou necessàriament les labials, que no s'articulen amb oclusió o constricció linguals sobre la superfície del paladar. Les diferències coarticulatòries que s'observen en el contacte dorsal permeten de contrastar amb propietat unes consonants i les altres.

Els efectes coarticulatoris promouen diferències d'extensió de l'àrea de contacte dorso-palatal en la producció de les consonants alveolars i dentals. El dors lingual és altament sensible a diferències d'altura i anterioritat vocàliques com a conseqüència de requeriments de control sobre la seva activitat, inferiors als que tenen lloc durant la producció de les palatals o alveolo-palatals. En el grup de les velars, l'existència d'efectes coarticulatoris sobre l'emplaçament de l'àrea de contacte dorsal condiciona dues realitzacions articulatòries ben definides.

En l'apartat de grups consonàntics es caracteritzen els efectes coarticulatoris, majoritàriament anticipatoris, entre consonants successives. Les diferències de control articulatori expliquen el fet que unes consonants siguin més resistents que altres als efectes coarticulatoris promoguts per la consonant adjacent, de manera que els efectes en consideració són menys importants a mesura que creixen els requeriments articulatoris sobre l'activitat de la llengua durant la producció de les consonants en contacte.

La part de fonètica acústica recull els resultats de diversos estudis sobre consonants i vocals del català. Els mètodes propis de l'anàlisi acústica proporcionen informació espectral que, al seu torn, permet d'inferir caracteritzacions articulatòries. Aquestes, a la vegada, són contrastades amb la informació que proporciona l'anàlisi electropalatogràfica.

Recasens s'ocupa, en aquesta secció, del nombre d'oclusions de la vibrant [r], que en presenta de dues a quatre, mentre que la bategant [ɾ] s'articula amb una oclusió única. Barnils havia realitzat aquesta anàlisi amb resultats poc clars. Defineix també la distribució dels contextos de [r] i [ɾ] i discuteix les observacions anteriors de Badia, Mascaró i Wheeler. Explica, així mateix, les alternances en la sonoritat de la vibrant en funció del context adjacent. Les característiques acústiques de [l] també són objecte d'anàlisi: l'estructura espectral confirma el caràcter velaritzat de la lateral alveolar del català i permet d'observar les variacions en el grau de velarització en funció dels diversos factors de diferenciació, bàsicament la posició en el mot i la influència dels sons adjacents.

En l'apartat que dedica a les consonants fricatives i africades, analitza les característiques espectrals de les consonants palatals fricativa i africada, i de la fricativa alveolar, i defineix el correlat acústic del timbre palatal de la [s] catalana. Estudia també els grups consonàntics resultat de la combinació de fricatives, africades i oclusives.

L'anàlisi de les transicions vocàliques en síl·labes consonant-vocal evidencia que les diferències en la resistència coarticulatòria de les consonants als efectes promoguts per la vocal següent són directament proporcionals als requeriments utilitzats en l'execució del gest articulatori corresponent a la consonant. Les freqüències mitjanes dels formants primer i segon de les vocals catalanes en diverses condicions contextuals són la base per a la definició dels camps de dispersió corresponents. Les dades reportades per Recasens són comparables a les obtingudes en altres estudis, però difereixen substancialment de les presentades per Cerdà; Recasens atribueix aquestes diferències a defectes en la sintonització dels aparells usats per Cerdà i al fet que aquest no va controlar d'una manera sistemàtica els efectes contextuals.

La interpretació de les dades es fonamenta en teories sobre coarticulació fonètica i teoria acústica de la producció de la parla que permeten d'inferir les característiques dels gestos articulatoris utilitzats pel parlant a partir de dades articulatòries i acústiques de sons en contacte. Sovint l'autor fa referència a estudis no experimentals per discutir i revisar la caracterització articulatòria que s'atribueix a un so concret. Les afirmacions de Badia, Coromines, Mascaró i Wheeler tenen el fonament principal en la introspecció articulatòria i la impressió auditiva. Recasens caracteritza experimentalment les articulacions i estableix variants contextuals; contribueix, en definitiva, a fixar transcripcions i il·lumina les discussions de la bibliografia.

El treball de Daniel Recasens que recull aquest llibre és el fruit d'una manera de

fer seriosa i responsable. Seriosa pel rigor en l'exercici de l'ofici i responsable per la manera com ha sabut entendre la feina que ha triat de fer. S'ha format als laboratoris Haskins i aquest llibre és una prova que ha sabut i ha volgut llegir el que hi ha escrit sobre els sons de la llengua. També és una prova que vol fer-se entendre i sap com fer-ho, i que és transparent quan destria els fets coneguts i les aportacions noves. Algú dirà que no són pas coses diferents, que els que treballen bé sempre es fixen en els altres i es fan entendre, i tindrà raó.

BLANCA PALMADA FÉLEZ

SCHMID, Beatrice: *Les «traduccions valencianes» del Blanquerna (València 1521) i de la Scala Dei (Barcelona 1523). Estudi lingüístic.* Barcelona, Curial Edicions Catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988 («Textos i Estudis de Cultura Catalana», 16).

Beatrice Schmid va presentar el 1985 l'obra que tenim a les mans com a tesi doctoral a la facultat filosòfico-històrica de la universitat de Basilea (Suïssa). La direcció del treball havia anat a càrrec de Germà Colon.

La base d'aquest estudi la constitueixen l'edició prínceps del *Blanquerna* de Ramon Llull, publicat a València el 1521, i la tercera edició de la *Scala Dei* de Francesc Eiximenis, que es va publicar a Barcelona l'any 1523. Aquests dos textos, assenyala Schmid a la «Nota preliminar», «no són simplement edicions retocades i proveïdes de glosses explicatives, sinó que es tracta de versions completament modernitzades», on, com se'ns diu a la portada, el text ha estat «traduït i corregit en llengua valenciana» (p. 5).

Cap a l'any 1500 ens trobem a les acaballes de l'època d'or de la literatura catalana i la llengua passa per una fase de transició. És per això que comencen a aparèixer intents d'establir una normativa lingüística com, per exemple, les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, del final del segle XV. D'altra banda, durant el segle XVI es tornen a imprimir una gran quantitat de noves edicions de les obres «clàssiques», amb les corresponents modernitzacions de la llengua i glossaris de paraules «difícils». Tot això constitueix un material extraordinari per a l'historiador de la llengua, que hi pot trobar valuoses informacions per a l'estudi sincrònic de la llengua del segle XVI i, a partir d'aquí, per als diversos estudis diacrònics i contrastius.

Això és precisament el que ha fet l'autora d'aquest treball basant-se en els dos textos esmentats més amunt. Schmid dedica la part més important del seu estudi a l'edició valenciana del *Blanquerna* feta per Joan Bonllavi. L'estudiosa, fent servir com a base per a la comparació l'edició del còdex A a «Els Nostres Clàssics», fa una anàlisi contrastiva de tota l'obra lul·liana exposant i comentant els canvis gràfics, fonètics, morfo-sintàctics i lèxics, d'una banda, i els afegits i les omissions, de l'altra, que Bonllavi va introduir al *Blanquerna*. A la segona part de l'estudi, que és molt més

curta, Schmid se centra en l'edició del 1523 de la *Scala Dei*, de Francesc Eiximenis, que es presenta també com una «traducció» al valencià. N'estableix la comparació lingüística i fa diverses especulacions sobre el fet que el traductor anònim d'aquesta obra sigui el mateix del *Blanquerna* del 1521, és a dir, Joan Bonllavi.

La part dedicada a la «traducció valenciana» del *Blanquerna* s'obre amb una «Introducció», on l'autora, després de presentar-nos l'editor, Joan Bonllavi, i de comentar alguns aspectes de l'edició, ens ofereix la confrontació de dos capítols corresponents a cada una de les dues versions del text luHià. Justament l'edició de Bonllavi del 1521, a part que constitueix la primera impressió del *Blanquerna*, és també la primera edició d'una obra de Llull en català; i és important perquè actualment és l'única font que tenim dels primers capítols, ja que als còdexs medievals falta el començament de la noveHa. Schmid aprofita l'ocasió per advertir sobre els errors que inclou el *DCVB*, que documenta com si fossin de Llull innovacions de Bonllavi, datables, doncs, del 1521 (malgrat l'advertència de l'editor, Salvador Galmés, «ENC», I, p. 15). Aquests errors es detecten també en estudis gramaticals i sintàctics i es troben en treballs de prestigiosos estudiosos de la història de la llengua i la gramàtica històrica catalanes. L'autora els va assenyalant oportunament al llarg del seu estudi lingüístic (vegeu, per exemple, la p. 115, nota 78).

En presentar-nos l'edició, Beatrice Schmid, a més de fer referència a l'*ordinatio* que practica Bonllavi (epígrafs, notes marginals, subdivisió de capítols), comenta breument l'«Epístola proemial» que l'editor anteposava a la seva «traducció». Es tracta de l'únic text que tenim de Bonllavi en català i, a més d'informar-nos dels criteris bàsics que segueix a l'hora de fer l'edició –valencianització i modernització de la llengua, però també dos més que afecten l'estil: eufonia i solemnitat–, té un gran interès des del punt de vista lingüístic. Schmid l'utilitzarà sovint per treure conclusions sobre determinats arcaismes que Bonllavi fa servir conscientment per raons de gust.

Després de la confrontació de capítols entrem ja al que constitueix pròpiament l'eix del treball: l'estudi lingüístic. I cal dir aquí que, si l'objectiu del treball, tal com la seva autora exposa a la presentació, era «establir un inventari tan complet com fos possible de les diferències entre les dues versions del *Blanquerna*, amb la intenció d'oferir uns materials útils per a futurs treballs sobre la història de la llengua catalana» (p. 6), l'objectiu ha estat plenament aconseguit, ja que, amb una bona sistematització del material, l'estudi lingüístic funciona veritablement com si fos una mena de manual de la llengua del segle XVI, de fàcil consulta amb vista a establir comparacions amb altres textos. Es tracta, com ja hem dit abans, d'un estudi alhora sincrònic i diacrònic de la llengua catalana del segle XVI que, de fet, estableix un precedent, ja que no disposem d'altres estudis sobre la llengua d'aquesta època.

L'autora recorre molt en el seu estudi a les *Regles de esquivar vocables...*, abans citades, sovint com a confirmació de les modernitzacions lingüístiques que opera Bonllavi, perquè a les *Regles* moltes d'aquestes modernitzacions eren prohibides.

D'altra banda, busca la confirmació dels fets lingüístics nous o sorprenents a les obres magnes de la tardor medieval de la literatura catalana: estableix constants comparacions de la llengua de Bonllavi amb la llengua del *Tirant*, del *Spill* o del *Curial e Güelfa*. El resultat és sempre aclaridor i ilustratiu, perquè l'estudiosa es preocupa de comparar el manuscrit original i les edicions posteriors antigues d'aquestes obres. Cal dir també que l'estudi comparatiu serveix de vegades per detectar i demostrar errades a l'edició del còdex A a «ENC», que haurien de ser corregides. D'altra banda, l'estudi lingüístic de Schmid –cal fer ressaltar que el treball és farcit d'indicacions bibliogràfiques– implica una revisió de determinats aspectes de la *Gramática histórica catalana* de Badia Margarit i d'alguns treballs d'altres estudiosos de la història de la llengua catalana (Aramon, Metzeltin), que són posats en entredit per l'autora (vegeu, per exemple, la p. 100, nota 70), i també, com ja hem vist més amunt, d'algunes datacions del *DCVB*. El treball, doncs, forneix dades interessants per a la gramàtica històrica catalana.

Destacarem a continuació els aspectes més interessants de l'estudi lingüístic. Pel que fa a la *grafia*, les diferències més destacables que hi ha entre *A* (edició d'«ENC») i *v* (edició de Bonllavi) afecten els sons palatals, desconeguts en llatí. Per reproduir-los gràficament les llengües romàniques van haver de desenvolupar solucions pròpies. Així, mentre que en *A* s'observa encara aquest procés evolutiu, en *v* ja s'aprecia una certa uniformitat. Dins de l'apartat de *fonètica* l'estudiosa classifica les diferències observades entre els dos textos en tres categories: 1) evolució intralingüística (assimilacions, contracció de dues vocals, epèntesi); 2) rellatinitzacions (*covent* > *convent*); 3) particularitats catalano-occidentals i valencianes (gran estabilitat de les vocals àtones, etc.) –encara que no sigui sempre possible separar l'aspecte diatòpic del diacrònic.

El capítol quart, dedicat a la *morfosintaxi*, és un dels més llargs del llibre. Dins de l'apartat de *morfologia* destaquen les modernitzacions que hi introdueix Bonllavi. Aquestes modernitzacions afecten sobretot la conjugació, on trobem innovacions causades per l'evolució fonètica (*-ts* > *-u*, *fahia* >*feya*) i formacions analògiques (generalització del radical velar). D'altra banda, els demostratius *est*, *eix* i el sufix incoatiu -ix- poden ser considerats valencianismes. La influència castellana es podria veure en l'acusatiu personal introduït amb la preposició *a*, en l'ús freqüent d'*estar* per indicar lloc i en la utilització de les preposicions *en* i *a* amb complement circumstancial de lloc. Segons l'estudiosa, Bonllavi practica amb més regularitat les innovacions morfològiques i, en canvi, és menys coherent respecte als pronoms personals, possessius i relatius, i també pel que fa a l'ús dels temps verbals. Schmid assenyala l'existència de diversos canvis arbitraris practicats per Bonllavi pel que fa a la sintaxi i constata la presència d'arcaismes sintàctics provinents de l'original medieval a l'edició valenciana. L'autora s'excusa de no haver dedicat un capítol només a la sintaxi a causa de la conveniència de fer una anàlisi estadística de tots els canvis del corpus per poder deduir les tendències principals de l'evolució sintàctica del català.

En el següent capítol, titulat «Ampliacions i abreujaments», s'estudien les tècniques de traducció de Bonllavi. Sobta el fet que el text modernitzat sigui més llarg que no pas l'original. El tret més característic de la versió de Bonllavi i el que l'aparta més també del text luHià és precisament el gust per l'ampliació constant, és a dir, els molts afegits que introdueix per adequar l'obra al gust dels temps. D'altra banda, l'estil recargolat i carregat de Bonllavi, aquest gust per l'ornamentació tan propi de l'època, contrasta amb la llengua clara de Llull.

Pel que fa a les tècniques de traducció, ja hem vist que el nostre editor practica amb molta més constància les ampliacions que no pas les omissions i els abreujaments. Així, per exemple, el desdoblament sinonímic constitueix una de les característiques més remarcables del llenguatge de Bonllavi. Sembla que aquest tret, comú a una gran majoria de traduccions, més que a una funció estrictament explicativa d'alguns arcaismes –que, d'altra banda, també pot complir– respon a un costum estilístic del «traductor», a una moda retòrica de l'època, podríem dir. Aquesta versió, juntament amb altres traduccions, pot servir com a punt de referència per estudiar les interaccions en aquest aspecte estilístic entre les obres originals de la literatura catalana de la tardor medieval i les traduccions més o menys coetànies.

Pel que fa als abreujaments, l'autora indica que algunes vegades poden respondre a causes lingüístiques, perquè Bonllavi suprimeix mots antiquats o perquè fa desaparèixer mots que no li agraden.

Al capítol dedicat al lèxic Schmid ens ofereix un curt resum, perquè l'apartat següent del llibre és justament un «repertori alfabètic de substitucions», on consten totes les diferències lèxiques entre els dos textos comparats.

Els canvis lèxics que fa Bonllavi –encara que sovint podem explicar-los per l'evolució de la llengua– no sempre estan condicionats per la realitat lingüística. De vegades semblen arbitraris i, altres vegades, condicionats per l'aspecte estilístic, tant perquè vol evitar repeticions de paraules, com per una voluntat d'ornamentació i intensificació de l'estil. La «modernització» és determinada moltes vegades pel gust personal o pel caprici de Bonllavi. Però, deixant de banda els canvis que responen a causes estilístiques o al gust personal, l'autora del treball conclou que «resta un nucli important de les veritables innovacions que ofereixen un quadre prou representatiu de l'evolució del lèxic català des de Ramon Llull fins a l'any 1521» (p. 146). Bonllavi, per fer entenedor el text als lectors del seu temps, substitueix les paraules que troba antiquades –els arcaismes– per unes altres de més modernes i, a causa del canvi de significat que amb el temps han tingut alguns mots, porta a terme diversos canvis semàntics, sigui amb la substitució, sigui afegint aclariments –per exemple, a través d'un desdoblament sinonímic. Així, doncs, el treball de comparació efectuat per Schmid serveix per documentar l'evolució semàntica d'alguns lexemes i d'alguns camps lèxics.

Tot i que el text presenta alguns valencianismes lèxics, l'estudiosa, després de deixar clar que és molt difícil decidir què era valencià i què no ho era cap a l'any 1521 i també que sembla segur que la llengua *escrita* a València gairebé no diferia de

la de Barcelona, afirma que l'edició de Bonllavi no és en absolut una «reelaboració dialectal»: l'expressió «llengua valenciana» «alludeix al prestigi que posseïa aleshores la parla de València com a vehicle de la literatura» (p. 153).

Schmid, d'altra banda, refuta l'acusació que s'havia fet a Bonllavi d'alterar el text de Llull omplint-lo de castellanismes. Demostra que molts ja els feien servir amb normalitat grans escriptors del segle XV i que, a més, apareixen poc sovint al text de Bonllavi. Finalment, destaca el fet que hi hagi més cultismes al text de Bonllavi que no pas al de Llull.

Arribem ja a la secció alfabètica, que constitueix la part més voluminosa del treball. Trobem aquí, per ordre alfabètic, totes les substitucions lèxiques que porta a terme Bonllavi (fins i tot les corresponents a la formació de mots), els canvis de girs analítics per una expressió sintètica –i a la inversa–, alguns afegits –especialment desdoblaments sinonímics–, interessants per a la història de la llengua, les variants importants d'un lexema i, en els verbs, les modificacions del participi i de l'infinitiu. Un índex alfabètic dels vocables de l'edició de Bonllavi completa el repertori alfabètic de substitucions. Tot plegat dóna idea de l'excellent sistematització del material que porta a terme l'autora del treball i de com la seva feina pot arribar a ser útil per a treballs posteriors.

Com ja hem dit més amunt, la segona part del traball, molt curta en comparació de la primera, és dedicada a la tercera edició de la *Scala Dei* de Francesc Eiximenis, que es va publicar a Barcelona l'any 1523. A la breu introducció se'ns presenta l'obra, «una mena de devocionari» (p. 291), i se'ns fa una enumeració i descripció dels tres manuscrits que la contenen i de les tres estampacions antigues, fetes a Barcelona el 1494, el 1501 i el 1523. Tot seguit trobem transcrits un parell de capítols del començament de la *Scala Dei* i uns altres del «Tractat dels peccats mortals». El còdex B és el que es fa servir com a text bàsic i com a representant de la tradició manuscrita, i es confronta la versió que ofereix amb la de les tres edicions antigues.

L'apartat següent és l'estudi lingüístic.

Els resultats de la comparació de la versió modernitzada de la *Scala Dei* amb el text original no són tan interessants per a la història de la llengua com els obtinguts amb la comparació del text antic i l'edició modernitzada del *Blanquerna*. Una de les causes d'això és el poc espai de temps que hi ha entre el manuscrit B i la versió modernitzada del 1523 de la *Scala Dei*, setanta-nou anys, mentre que el còdex A i l'edició del 1521 del *Blanquerna* estan separats per dos segles. És per això que el criteri de modernització amb vista a la comprensió lingüística no és tan important. Així, hi ha menys canvis pel que fa a la grafia, la fonètica i la morfologia i més afegits, omissions i canvis en la sintaxi i en el lèxic. D'altra banda, la *Scala Dei* és integrada fonamentalment per tractats i oracions, no té la diversitat temàtica i estilística del *Blanquerna* i, per tant, el corpus lingüístic que presenta és molt més limitat.

Pel que fa a la fonètica i la morfologia, podem assenyalar l'aparició d'alguns

trets valencians i d'innovacions de tota mena. La substitució d'arcaismes lèxics o semàntics i la llatinització del lèxic, és a dir, l'abundància de cultismes, constitueixen els canvis lèxics més significatius. L'engrandiment i la intensificació semàntica a través de superlatius o expressions més fortes, d'una banda, i les ampliacions –especialment els abundants grups de sinònims que apareixen–, d'altra banda, són els canvis estilístics més rellevants. Destaca també l'absència gairebé total de dialectalismes i de castellanismes, a causa, segurament, de la temàtica de l'obra.

Per acabar l'apartat dedicat a l'estudi lingüístic l'autora estableix els paral·lelismes lèxics amb el *Blanquerna* i ens dóna una llista d'unes parelles de substitució idèntiques o semblants en els dos textos. La substitució dels arcaismes i un determinat gust estilístic són alguns dels trets coincidents de les dues modernitzacions.

A l'últim capítol de la segona part de l'estudi Schmid es dedica a escatir si Bonllavi és també el traductor de la *Scala Dei*. Malgrat algunes coincidències entre les dues edicions (modernització lingüística, trets valencians, gust estilístic), el gran esforç de Bonllavi per oferir un text accessible als lectors de la seva època del *Blanquerna* lul·lià no es correspon amb el de l'editor de la *Scala Dei*. Tot i això, la qüestió de si l'editor de les dues obres era el mateix queda pendent.

Tanquen el llibre unes conclusions sobre els resultats de les comparacions lingüístiques entre el text antic i les versions modernitzades del *Blanquerna* i la *Scala Dei* que mostren unes tendències característiques de l'evolució del català en aquella època. En primer lloc, l'evolució interna de la llengua catalana, on cal destacar les innovacions morfològiques, sobretot en la conjugació. Les novetats fonètiques són menys importants perquè els processos fonètics bàsics del català ja s'havien desenvolupat abans que es fessin aquestes edicions. D'altra banda, cal assenyalar l'eliminació dels occitanismes del text lul·lià. La influència de l'Humanisme la veiem en la grafia i en la fonètica i en la gran quantitat de cultismes lèxics que trobem, sobretot a la *Scala Dei*. Hi apareixen castellanismes que afecten la sintaxi i el lèxic. Finalment, hi ha la qüestió de la valencianitat de les edicions estudiades. Tot i que s'observen unes determinades preferències valencianes en alguns trets dialectals que es repeteixen sovint, la veritat és que a la morfologia i al lèxic, en conjunt, no hi ha gaires valencianismes. Tot plegat porta a concloure, doncs, que «al començament del segle XVI la llengua –almenys la literària–, no coneixia una accentuada fragmentació geogràfica» (p. 329).

Aquest llibre, doncs, com ja hem dit, obre una via d'investigacions sobre la llengua d'una època que gairebé no havia estat estudiada i per això constitueix un primer pas ben sòlid per a futures investigacions.

ROSA M. PÉREZ FUSTER

SEMINARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA DE BARCELONA: *La diversitat (im)pertinent. Gent, política i llengües.* Barcelona, El Llamp, 1987.

En línies generals, podem establir dues menes de sociolingüística pel que fa a la relació amb el poder: la sociolingüística mitificadora (en aquest sentit, cal recordar la idea araciliana que el bilingüisme és un mite), vinculada amb el poder, i la sociolingüística transformadora, crítica amb el poder (fins a l'extrem de lluitar per canviar-lo). Cal incloure *La diversitat (im)pertinent* dins la sociolingüística transformadora. El llibre posa de manifest de manera constant la situació de desigualtat entre la llengua dominant i la llengua minoritzada. L'objectiu del recull de treballs és mostrar els mecanismes històrico-jurídico-ideològics que han permès aquesta situació i que avui dia en possibiliten el manteniment.

Un detall que marca el llibre és el títol. És un joc de paraules. És més, però. És un joc de paraules típicament aracilià. Queda clar, doncs, des del principi, que el llibre s'inclou dins el corrent (quan serà escola?) que té com a centre Lluís Vicent Aracil. El títol també reflecteix un concepte bàsic dins la sociolingüística transformadora: l'admissió de la diversitat com a premissa per crear la igualtat. En definitiva, el rebuig de la uniformitat, base del totalitarisme ideològic. Aquesta és la lectura de *La diversitat pertinent*. A més, hi ha dues lectures més a partir de *La diversitat impertinent*. Així, impertinent pot equivaler a «no pertinent» o a «molesta». Tots dos enunciats pertanyen al discurs de la sociolingüística mitificadora.

Després d'aquesta introducció passaré a comentar els diferents articles del llibre. Els objectius de *De l'aranès a l'anglès (y tiro porque me toca)* de Martí García-Ripoll són dos: mostrar la capacitat que té el sistema per reproduir-se i mostrar que l'aprenentatge de llengües estrangeres és una nova manifestació de la lluita de classes. El punt de partença del primer objectiu és la situació de l'aranès, el passat (encara es parla); el del segon és l'aprenentatge de l'anglès, el futur (ja es parla). Pel que fa a l'aranès, s'ha copiat l'esquema vàlid per al català: l'aranès és al català allò que el català és a l'espanyol. Una evidència de l'afirmació: els articles de la Constitució i de l'Estatut sobre la qüestió lingüística són la traducció l'un de l'altre. És a dir, l'aranès està minoritzat per l'espanyol. Així, la Vall d'Aran és la part dels Països Catalans on actualment avança amb més força la castellanització a causa del turisme (colonització cultural), la situació lingüística que porta a la gradació local (aranès) / regional (català) / nacional (espanyol), i el *status* de població fronterera. Podem arribar a la conclusió, doncs, que som davant d'un procés de substitució en un estadi de difícil retorn.

Pel que fa a l'anglès, cal dir que apareix un conflicte lingüístic que traspua un conflicte de classe, com tots els conflictes lingüístics, d'altra banda. Saber anglès s'ha convertit en una necessitat per a l'*élite* que l'aprèn costi el que costi (en esforços personals, econòmics...), mentre que les classes populars queden marginades d'aquest procés. Això s'agreuja a Catalunya pel fet que l'aprenentatge de l'anglès no és un assumpte d'interès públic, sinó que és un negoci privat (un gran negoci).

Així doncs, el domini de l'anglès és una manifestació més del domini de classe.

L'article *Aprendre o desaprendre (avançar o retrocedir)*, d'Huguet, és un treball empíric fet en una escola d'EGB de la Zona Franca. L'anàlisi es fa a partir de la narració oral que fan els alumnes d'unes vinyetes i l'objectiu és verificar les hipòtesis que planteja l'autora, que són elevades a conclusions definitives un cop realitzada l'anàlisi: cal incrementar el ritme d'incorporació de la competència lingüística a l'ensenyament del català, cal fer que el català esdevingui útil i necessari dins l'escola i el mestre ha d'impartir sempre les classes en català. Voldria fer esment d'un parany en què, segons el meu criteri, cau l'autora: la invocació al voluntarisme del professorat com a motor del canvi d'actitud lingüística. N'aporto una citació: «A l'escola on la majoria d'alumnes no és catalanoparlant i on el context sòcio-familiar és advers al català és clar que la tasca principal (de normalització) correspondrà al mestre» (p. 63).

La finalitat de l'article *Igualitarisme lingüístic i Estat espanyol*, del malaguanyat Enric Montaner, és doble. D'una banda, desacreditar la idea que l'estat multilingüe (tipus Suïssa o Iugoslàvia, per citar-ne dos) soluciona el problema de la convivència (?) de diverses llengües dins un mateix estat. De fet, l'autor assenyala que l'estat és multilingüe en un intent de mantenir-ne l'estructura i d'assegurar-ne la continuïtat. D'altra banda, que l'estat unilingüe (tipus URSS o estat espanyol) presenta avui dia una característica comuna: la població que parla la llengua oficial de l'estat, si s'hagués seguit un criteri de territorialitat lingüística, avui dia seria una minoria de la població de l'estat. Aquests dos tipus d'estat coincideixen en un tret comú: el procés de substitució que pateixen les llengües minoritàries. L'única alternativa possible per solucionar el problema és, segons l'autor, la independència política (tot i que no en garanteix la solució: el cas del gaèlic). Evidentment, l'autor aporta dades i fa determinades reflexions en l'argumentació a favor de les seves dues tesis principals.

L'article *Àmbits i límits*, de Teresa Marbà, presenta tres conceptes bàsics: els nusos de relació, el canvi i els àmbits. El primer concepte s'introdueix a partir d'una visió cosmològica: es passa de l'univers a la vida, on es destaca l'espècie humana, caracteritzada bàsicament per la possessió de la llengua i de la memòria social; de l'espècie humana es passa a la gent, que es compara amb nusos de relació. Aquests nusos de relació formen xarxes de relació. Així, el concepte de comunitat lingüística es defineix a partir de conjunts de xarxes de relacions, les quals cohesionen el grup humà.

A partir de les relacions s'introdueix la noció de canvi (entenent que l'estabilitat no és altra cosa que un canvi molt lent). Això permet parlar del procés de substitució lingüística i de la bilingüització. En aquest sentit, cal destacar tres idees: l'àmbit de frontera és format pels punts de contacte amb altres comunitats lingüístiques que es produeixen en la situació minoritària; la bilingüització converteix tota la comunitat en àmbit de frontera i la comunitat que adopta la llengua estrangera es transforma en un subconjunt dels parlants de l'esmentada llengua. El català, doncs,

és un cas clar de bilingüització. Pertanyem a la comunitat lingüística espanyola.

Finalment, l'autora afirma que conèixer és conèixer límits, conèixer zones de contrast, àmbits de frontera (i, de vegades, transgredir-los, hi afegiria) i eixamplar els límits és eixamplar els coneixements, la qual cosa implica, en teoria, eixamplar l'àmbit d'acció. En definitiva, aquesta última és la qüestió que ens hem de plantejar.

L'article següent és *Codis lingüístics i significació social*, d'Amadeu Viana. Segons l'autor, totes les societats construeixen mons coherents i amb significat que depenen, en darrer lloc, de diferents sentits comuns, que es manifesten a través i/o mitjançant el llenguatge i el seu ús. Així doncs, maneres de parlar diferents representen visions del món diferents, altrament dit, diferents concepcions de la realitat. Maneres de parlar diferents impliquen codis diferents (en aquest cas, codis lingüístics). Aquests codis lingüístics diferents s'usen en els àmbits elementals, on cal tenir presents dos conceptes clau que hi interaccionen: l'organització social i el control social. L'organització social es manifesta en la dicotomia dins/fora (inclusió/exclusió, en termes de l'antropòloga social Mary Douglas). El control social, per la seva banda, es manifesta en la major o menor pressió social i té a veure amb els aspectes reguladors de la conducta. Hi ha dues menes de control social: el control personal, on el concepte bàsic és el d'autonomia, i es caracteritza per la poca influència del cos social sobre l'individu, i el control posicional, on el concepte bàsic és el de jerarquia i es caracteritza per la influència notable que té el cos social sobre l'individu.

També cal tenir en compte l'ús del llenguatge, que evidencia el coneixement compartit d'una societat. L'organització de l'ús del llenguatge és, segons Bernstein, el codi restringit i el codi elaborat. El codi restringit, que és el codi bàsic, permet la solidaritat dins el grup i es fonamenta en el sentit comú. El codi elaborat desenvolupa les estructures lingüístiques del llenguatge. Pel que fa a la pressió social, cal assenyalar que és més gran en el codi restringit que en el codi elaborat. Això permet parlar d'un altre concepte: el ritualisme. Com més distància social i més estructura social hi hagi, més ritualisme hi haurà. I a l'inrevés. La conseqüència del ritualisme és que també estableix la dicotomia dins/fora, de pertinença/rebuig a un grup social determinat.

L'últim article és de Jordi Bañeres: *Una minoria en un país de meltingpot (Els rutens de la Voivodina)*. L'article presenta les vicissituds històriques que han patit els rutens i n'aporta dades. Hi ha 36.000 rutens a la República Federal Socialista de Iugoslàvia, la majoria dels quals són a la República Socialista Autònoma de la Voivodina, regió administrativa de la República Socialista de Sèrbia. Els rutens parlen la llengua ucraïnesa (llengua que ells anomenen rutè). De fet, són ucraïnesos occidentals.

A partir de les dades que dóna l'autor podem arribar a la fàcil conclusió que som davant d'una situació minoritària. Vegem-ho: els rutens han viscut un procés de desnacionalització política (en concret, una magiarització, una croatització i una serbització); han aparegut gramàtiques secessionistes que deien que el rutè no tenia

res a veure amb l'ucraïnès (d'això, als Països Catalans en sabem molt); es dóna el bilingüisme unilateral (els rutens saben serbo-croat, però els serbis no saben el rutè); descens demogràfic (del 1948 al 1961 va minvar la població en 951 rutens, mentre que la població de Iugoslavia augmentava 6.500.000 habitants, raó per la qual han perdut pes quantitativament i qualitativament); els matrimonis mixtos, molt freqüents, són un mecanisme de desnacionalització, de pèrdua de la llengua; pocs mitjans de comunicació i, entre d'altres coses més a remarcar, escolarització en rutè a la baixa. Així doncs, els drets nacionals dels rutens, teòricament defensats per les successives constitucions iugoslaves, cada dia són més limitats. El destí del poble rutè, malgrat el comiat esperançat de l'autor («I tanmateix encara existeixen», p. 194), segons la meva opinió, és la desaparició (i força ràpida).

Per acabar, cal dir dues coses. El llibre conté, a més, una *Breu història del Seminari de Sociolingüística de Barcelona*, on s'expliquen les activitats que ha dut a terme des de la fundació, i la *Declaració d'Iruñea*, text programàtic de la malaguanyada Iruñean Sortua. I, en segon lloc, caldir que el Seminari ha perdut membres des de la publicació del llibre. Dos membres l'han deixat, Jordi Bañeres i Martí García-Ripoll, i un altre ha mort, Enric Montaner.

MIQUEL ALMIRALL I CÉSPEDES

SOLÀ, Joan: *Qüestions controvertides de sintaxi catalana.* Barcelona, Edicions 62, 1987 («Llibres a l'abast», 229).

En aquest llibre Joan Solà ens presenta un aplec d'articles seus –tres de publicats i dos d'inèdits– escrits amb la tècnica a què ja ens té avesats. Els escrits tenen per tema algunes de les qüestions sobre les quals encara no s'ha pronunciat la normativa o bé, quan ho ha intentat, no ha arribat a una solució acceptable per a tothom. A diferència d'alguns llibres anteriors, com ara els *Estudis de sintaxi catalana* o *A l'entorn de la llengua*, més estrictament descriptius, en aquesta obra s'inclouen també algunes propostes de l'autor per a les qüestions estudiades.

El llibre s'enceta amb dos articles sobre el tema potser més delicat de la normativa catalana: l'ús dels verbs *ser* i *estar*. Encara que aquests dos articles ja havien aparegut publicats abans –el primer és del 1981 i el segon del 1983–, no havien tingut el ressò que era d'esperar. Al primer article, *«Ser» i «estar» en el català d'avui*, Solà comenta l'esquema que dóna Badia a la seva *Gramática catalana*, l'aportació de Vallcorba amb el llibre *Els verbs ésser i estar en català* i la de Falk amb *SER y ESTAR con atributos adjetivales*, que parteix del castellà i intenta de fixar les diferències que hi presenta el català. L'autor fa notar que hi ha molts usos d'*estar* en el català actual –la majoria, genuïns– que no s'adeqüen a les explicacions d'aquests autors. Al segon article, *«Ser» i «estar»: una proposta realista*, Solà descriu més àmpliament els usos de la llengua viva actual, resumeix les aportacions d'alguns autors

–Miquel i Planas, Ruaix i novament Falk– i denuncia algunes ultracorreccions originades per tota la pseudo-normativa existent. Finalment, fa una proposta en aquests termes: defensa que alguns adjectius –*viu, mort, casat...*– s'han aproximat als participis, als adverbis i a certs adjectius que indiquen qualitats o afeccions passatgeres i van amb *estar*, pel que fa als subjectes animats; per als inanimats proposa la llibertat d'opció entre *ser* i *estar* amb adverbis o adjectius que indiquen qualitats transitòries –incloent-hi, per exemple, *calent, fred, dolç, cru, madur, verd*, etc. En algun cas hi hauria una oposició semàntica *ser/estar fluix, tort...*, expandida cap a *humit, flonjo*, etc., de manera semblant al que passa amb els animats.

L'article següent és *Qüestions sintàctiques pendents en la normativa actual*, i tracta de dos problemes. El primer, sobre l'extensió i l'ús de les passives en català –la passiva amb *ser* i la passiva pronominal– i algunes qüestions concomitants –l'expressió de l'agent, la concordança–, és més aviat un estudi descriptiu que recalca, també, alguna incoherència de la normativa. El segon, sobre l'expressió del temps, avança una proposta per a aquells casos en què hi ha vacil·lacions entre les preposicions que cal utilitzar (*al mes/per mes*) o entre la presència i l'absència de preposició (*a la setmana/ la setmana*). Segons Solà, «urgeix d'estudiar les estructures de les expressions temporals en català, sobretot pel fet que s'hi han anat produint recentment diversos vicis». En efecte, els dubtes en aquest camp afecten fins i tot els professionals de la llengua, com és fàcil de comprovar amb els exemples que cita.

L'article *Anàlisi de la normativa clàssica de «per» i «per a» i defensa de la proposta de Coromines* recull quasi exhaustivament els usos d'aquestes preposicions segons els gramàtics «ortodoxos» i evidencia els punts flacs d'aquesta teorització, basada en conceptes com «acció voluntària» o «infinitiu final», que sovint són difícils d'aplicar i deixen molts de casos sense cobrir. Solà no sols recull, però, les opinions dels gramàtics: es fixa en l'evolució històrica i en els dialectes, i analitza el problema des de diferents punts de vista: segons el sintagma que precedeix la preposició, segons el que la segueix i des d'un punt de vista semàntic. Finalment, reivindica la proposta feta per Coromines a *Lleures i converses d'un filòleg*, és a dir, *per* davant conjunció i davant infinitiu o adverbi i *per* o *per a* davant sintagma nominal en sentit ampli. De més a més, Solà dóna alguns exemples en què no sembla que ningú s'hagi fixat fins ara i que potser també serien problemàtics per a la proposta de Coromines; per exemple, quan apareix la preposició seguida de sintagma nominal amb el sintagma de què depèn el·líptic.

El darrer article, *Ara ja sé el que no sé*, analitza el tipus de qüestions indirectes «amagades» com ara «No saps les pel·lícules que he vist», que per la seva forma poden semblar oracions de relatiu, però que pel significat són interrogatives indirectes: l'exemple posat és sinònim de «No saps quantes/quines pel·lícules he vist». Aquesta mena de construcció, de la qual, per al català, amb prou feines si es troba una referència en una de les *Converses filològiques* de Fabra i en un article anterior de Solà mateix, és estudiada a fons. Solà arriba a la conclusió que, malgrat la sospita inicial que es tractés d'un castellanisme, hi ha d'haver alguns casos

d'aquest tipus que són genuïns, encara que no sempre sigui fàcil de destriar-los dels d'influència del castellà, llengua que en fa un ús molt abundant.

Una valoració general de l'obra n'ha de reconèixer la transcendència. És obvi que, en un moment en què se sent com a inajornable la revisió d'alguns punts de la normativa catalana, aquest llibre ofereix un punt ineludible, sigui de partença o simplement a tenir en compte. També convé de destacar l'estil sobri amb què és escrit –l'habitual en Solà– i la concreció amb què s'hi tracten els temes. De fet, *Qüestions controvertides de sintaxi catalana* no fa sinó confirmar-nos la qualitat gramatical, ben reconeguda, del seu autor.

JOAN-MANUEL BALLESTA ROIG

SOLÉ, Jordi: *Sociolingüística per a joves - Una perspectiva catalana.* València, Edicions de la Federació d'Entitats Culturals del País Valencià, 1988.

Cal acollir amb els braços oberts una obra destinada a la divulgació sociolingüística entre el jovent. Per a un país en la situació del nostre la formació sociolingüística de la població és un objectiu important.

La intenció del llibre és, doncs, lloabilíssima i digna d'imitació. Una altra cosa és el resultat que se'ns presenta. De fet, l'entusiasme amb què el lector l'inicia és molt mal recompensat a mesura que s'avança en la seva lectura.

Consta de quinze apartats o petits capítols que tracten, com és propi d'una obra introductòria, un ventall ampli i ben triat de conceptes de la disciplina: sociolingüística, bilingüisme, substitució lingüística, assimilació i migracions, conflicte lingüístic, diglòssia, estàndard, dialectes, doble lligam, minorització, discriminació i normalització. Molts dels conceptes són definits amb claredat i encert, i s'acompanyen amb gràfics i esquemes didàctics i sovint enginyosos. En els apartats finals, després del cos de l'obra, hi ha unes «Propostes didàctiques» (en onze apartats) i un «Material didàctic» (en set), que, tot i ser de qualitat i aplicabilitat desiguals, constitueixen una aportació fresca i innovadora.

En tota l'obra, tant en les definicions com en els exemples o en la mateixa tria de conceptes, hi ha la presència de Ll. V. Aracil. És comprensible que una obra de sociolingüística catalana doni un paper important a aquest autor. La xarxa conceptual que ha creat com a teòric de la disciplina ha influït decisivament no sols en el nostre àmbit. Una altra cosa és, però, la desproporció entre aquest autor i els altres sociolingüistes, molts dels quals són citats a la bibliografia d'una manera pràcticament ociosa. No sols hi ha frases i fragments extrets literalment d'articles d'Aracil, explicitant-ne o no la citació, sinó que en alguns apartats, sobretot cap als últims capítols, sembla una reelaboració d'uns apunts de classe que se citen entre parèntesis a la bibliografia. També és d'estil aracilià, lamentablement, en la desqualificació d'altres autors: Badia i Margarit, Sánchez Carrion, Vallverdú, Fishman i Ninyoles

van desfilant com a culpables de més errors que encerts en les seves aportacions a la matèria.

El to general no és ni científic ni divulgatiu. Els raonaments i les explicacions són, massa sovint, apassionats. Fa l'efecte de ser un adoctrinament en una manera particular de veure (i de viure) la sociolingüística. No hi ha una anàlisi dels problemes a partir de dades estadístiques i d'informacions diverses que puguin portar a reflexions noves, sinó que es projecta sobre la realitat una visió estereotipada i fixada ja amb anterioritat a l'anàlisi.

Pel que fa a la presentació dels diversos temes especificats a l'índex, cal destacar, des d'un punt de vista elogiós, el tractament d'algun apartat. És aguda, per exemple, l'observació (p. 24) sobre les denominacions eufemístiques que reben actualment en la nostra comunitat els immigrants dels anys cinquanta i seixanta (no-catalanoparlants, castellanoparlants, catalans recents, etc.). Molt correcta, també, la distància científica amb què es comenten les disputes entre «puristes» i «llicenciosos» dins de l'actual procés d'estandardització del català (p. 38). Encertada la inclusió de la *minorització* dins dels dits processos de modernització, com ara la industrialització, la urbanització i altres (p. 47). L'apartat 4, sobre el concepte de *substitució lingüística*, combina bé sociolingüística i psicologia social quan, tot citant García Sevilla, parla de la tendència del 80 % dels parlants d'un idioma minoritzat a formar part de la majoria dominant, en comptes de la seva pròpia minoria. Hauria estat interessant incorporar més sovint els punts de vista de la psicologia social a algun dels temes estudiats (p. ex., bilingüisme, immigració, assimilació, discriminació, etc.). En canvi, en diverses ocasions es confonen o es barregen indegudament els termes de *norma d'ús* (sociològic) i *actitud* (psicològic), el segon dels quals mai definit dins de l'obra.

Seguint Aracil, no es fa diferència entre el que se sol anomenar *sociologia de la llengua* (estudi del manteniment i la substitució de llengües, segons Fishman), i la *lingüística social* (estudi de la variació lingüística, única part anomenada pròpiament *sociolingüística* a la major part de l'estranger). Si bé els dos punts de vista estan interrelacionats, la distinció seria útil en una obra introductòria com aquesta, per donar dues perspectives diferents sobre els mateixos objectes d'estudi: la llengua, la societat i les relacions entre ambdues.

L'autor fa una crítica, fins a un cert punt raonable, de l'aplicació del concepte fergusonià de *diglòssia* al cas català, així com a molts altres casos. Aquest terme s'ha volgut adaptar a tantes situacions diferents que ha perdut precisió i fiabilitat. De tota manera, en proposar de rebutjar-ne l'ús en el nostre àmbit oblida que el concepte *diglòssia* ha tingut entre nosaltres una gran utilitat en la restricció de l'ús de *bilingüisme* en el sentit «malintencionat» que va denunciar Aracil. D'altra banda, una anàlisi en termes de diglòssia a Catalunya ens permet veure un doble paper per a cadascuna de les llengües en joc: el català és llengua B per als catalanoparlants, però, en l'actual situació de cooficialitat, té un cert caràcter de llengua A per a la població no-catalanoparlant, per a la qual el seu parlar col·loquial és llengua B i el català i el

castellà estàndards es distribueixen, jeràrquicament a favor del castellà, l'espai de llengua A.

En el tema del bilingüisme (cap. 3) el discurs se centra massa en la persecució del mite i del mot mateix i es perd objectivitat. A l'apartat titulat «Contra qualsevol bilingüisme» s'oblida l'evidència que hi ha milers d'individus bilingües en el món que ho són per raons professionals o de classe que no impliquen la submissió social ni lingüística del grup al qual pertanyen. Aquest seria el cas no sols dels traductors o intèrprets professionals, sinó també el de diverses *élites* de poder al llarg de la història (p. ex., l'aristocràcia russa amb el francès). Afirmar que «els individus bilingües són *sempre* una part, la más feble socialment de la comunitat» (p. 13) és discutible fins i tot en el cas català, en què es dóna el monolingüisme castellà (la llengua dominant) en àmplies capes de població de classe social baixa.

No és gens adequat l'apartat dedicat a la immigració. Darrere una llista de màximes d'actuació per a autòctons i immigrats, s'oblida analitzar dades sobre la composició i la distribució de la població en el nostre territori, el pes i l'evolució demogràfica dels grups socials implicats, així com altres possibles factors (actituds, solidaritat de grup, etc.) que determinen l'existència d'una o de diverses comunitats lingüístiques i culturals. Aquesta manca d'aportació i d'anàlisi de dades és, com hem dit, general a tot el llibre.

La mateixa falta de rigor s'observa a l'últim capítol, quan s'afirma: «I sembla evident que únicament un Estat Independent Català pot assumir aquest paper (favorable a la plena normalització lingüística)», sense tractar per res ni la viabilitat d'aquesta proposta (en l'actual situació política i econòmica mundial), el seu grau d'acceptació per part de la població catalana, ni l'existència d'altres vies o possibilitats més versemblants (paper dins la CEE, etc.).

Tot i el seu caràcter de divulgació, s'han negligit algunes informacions que considerem que haurien de formar part d'una formació sociolingüística general:

– La situació lingüística mundial: nombre de llengües, distribució geogràfica, llengües de més difusió, *pidgins* i llengües criolles, etc.

– La situació de les llengües d'Europa: oficialitat, minorització, el lloc del català, etc.

– L'evolució cap a una societat mundial intercomunicada i massificada. Paper de les llengües de dimensions reduïdes.

– La situació lingüística en estats que ens poden servir de model (comentada amb més extensió): Suïssa, Bèlgica, Canadà-Quebec, Txecoslovàquia, Iugoslàvia, etc.

– Estat actual del català a cadascun dels seus territoris (Andorra, l'Alguer, illes Balears i Pitiüses, Catalunya, Catalunya del Nord, franja catalana d'Aragó, País Valencià): nivells de coneixement i ús –per zones, grups socials, etc.–, oficialitat, institucions, partits i grups, *mass media*, premsa, etc.

– Conceptes diversos de lingüística social, com *varietat*, *registre*, etc., i altres de sociologia de la llengua, com *comunitat lingüística*.

Només ens falta per comentar els elements més superficials, de presentació del llibre. I cal dir que aquest és l'aspecte pitjor per valorar. Fent excepció de la coberta, amb un disseny jove i actual, i dels títols dels capítols, confeccionats encertadament amb un tipus de lletra i un color de tinta diferents de la resta del text, els altres aspectes presenten mancances greus. Així, la redacció té importants problemes de cohesió (especialment de puntuació); el registre, en algun cas, no és l'adequat (sembla la transcripció d'un discurs oral); hi abunden les errades tipogràfiques/ortogràfiques; hi ha deficiències en la diferenciació dels subapartats dins d'algun capítol (p. ex., el capítol 7) i, a vegades, fins i tot hi ha desacord entre una explicació i el gràfic corresponent (p. ex., al capítol 3, al gràfic de «Bilingüisme unilateral i teoria de conjunts»). Totes aquestes deficiències formals en dificultaran enormement la difusió com a obra recomanada per a alumnes de BUP i COU, àmbits on qualsevol lectura complementària ha de ser, especialment, un bon model de llengua.

En conclusió, és un llibre amb massa defectes com per no ser esmenat a fons en properes edicions, les quals desitgem que pugui tenir perquè significaria l'existència d'un interès suficient per part de la població cap al tema.

JOSEP M. CASTELLÀ I LIDON

Antologia dels poetes valencians, 3 vols. (vol. I: *Del segle XIV al XVIII*; vol. II: *El segle XIX*; i vol. III: *El segle XX*. Primera part), edició a cura d'Eduard J. VERGER. València, Edicions Alfons el Magnànim, 1983, 1984 i 1989 («Biblioteca d'Autors Valencians», núms. 8, 10 i 15).

D'ençà que el 1858 Antoni de Bofarull publicà el recull de *Los trobadors moderns*, la literatura catalana s'ha mostrat significativament recurrent en l'apartat de les antologies poètiques, «estats de la qüestió» o reculls literaris de tota mena. No paga la pena en aquesta breu ressenya de fer un repàs de totes les antologies literàries –especialment les poètiques– que s'han elaborat des de la data esmentada fins ara mateix. Algun dia, no molt llunyà, caldrà que algú s'encarregue de fer-ne un inventari exhaustiu i estudie els criteris i els prejudicis que les han fet nàixer.

Vet ací que, en aquest rosari de mostres poètiques, ens correspon a nosaltres de parar atenció a la darrera antologia publicada fins avui mateix. Es tracta de l'*Antologia dels poetes valencians*, que, preparada per Eduard J. Verger, s'inclou a la «Biblioteca d'Autors Valencians» d'Edicions Alfons el Magnànim, la finalitat bàsica de la qual, en paraules del seu curador, és oferir una «mostra selectiva de la poesia lírica [*lato sensu*, però mai no narrativa] escrita en llengua catalana per autors valencians des del segle XIV als nostres dies» (vol. I, ps. 7-8).

Cal dir, però, que en la seua planificació inicial aquesta antologia havia d'incloure's en dos volums. El primer, «Del segle XIV al XVIII», i el segon, «Del

segle XIX als nostres dies». Avui dia aquests dos volums s'han transformat en quatre, dels quals se n'han publicat tres.

El primer correspon al contingut inicial i s'obre amb una introducció general, de 42 pàgines, on Verger, alhora que exposa i justifica a bastament els pressupòsits metodològics que han presidit el seu treball de selecció d'autors i de composicions, així com d'edició d'aquestes, presenta una caracterització sintètica –tot i que força actualitzada– de la poesia catalana d'autors valencians produïda al llarg dels diversos períodes de la història: l'edat mitjana, el Renaixement, el Barroc, el Neoclassicisme, el segle XIX i el segle XX. La introducció dóna pas a l'antologia poètica pròpiament dita, que aplega textos medievals i dels segles XVI, XVII i XVIII, acompanyats d'un glossari final. Tant les mostres poètiques d'aquest volum com de la resta de l'obra van agrupades per autors –ordenats, al seu torn, segons un criteri cronològic– i constitueixen, així, seccions ben definides, cada una de les quals va encapçalada per un davantal bio-bibliogràfic que ens informa de les dades més reeixides dels escriptors seleccionats, cosa que en facilita la contextualització històrica i estètica pertinent.

Els canvis del pla inicial a què ja ens hem referit més amunt han estat introduïts en el que havia de ser el segon volum de l'*Antologia*, ja que el seu contingut s'ha repartit en tres toms. Aquest fet, si, d'una banda, permet a l'editor abordar més detingudament la poesia valenciana contemporània, de l'altra origina un cert desequilibri en el conjunt de l'obra, alhora que palesa cap on s'inclinen els interessos del seu responsable. Així, el segon volum s'obre amb una «Nota sobre la poesia valenciana del segle XIX», que no és tan breu com el terme «nota», ens podria fer pensar (24 pàgines). Aquí els escriptors del XIX són aplegats sota els epígrafs generals «L'època romàntica» i «L'època de la Restauració», ensems que, internament, els poetes són agrupats d'acord amb un criteri «generacional».

El tercer volum i, fins ara, el darrer que ha aparegut, s'obre amb una «Nota sobre la poesia valenciana de la primera meitat del segle XX». Els autors ara antologats són agrupats amb la mateixa perspectiva «generacionista» del volum anterior, i, així, hi podem trobar una «Generació de 1909», una «Generació de 1930» i una «Primera Generació de Post-guerra». El quart i últim volum haurà d'ocupar-se de la segona meitat del nostre segle i, si fem cas de la «Introducció» del primer tom, no ens haurà de sorprendre que aquest volum, no publicat encara, contingua una «Nota» introductòria molt més extensa que la del tercer, i que la tria poètica no s'acabe –previsiblement– amb la «Generació del 70».

No creiem que calga insistir en el fet que els criteris per a l'elaboració d'una o altra antologia no són sempre els mateixos, ni en el fet que la tria d'uns o altres autors, uns o altres textos, gairebé mai no respon a criteris d'homogeneïtat. En aquest aspecte, l'encarregat de fer en cada moment la tria corresponent disposa d'uns marges d'actuació força amplis i, generalment, no és fins després de feta la selecció que acaben d'arrodonir-se els criteris de l'antologia, ja que poques vegades tots els autors i textos han estat triats per uns i únics arguments.

En el cas que ens ocupa, l'editor literari ja fa notar que, «a l'hora de la tria, m'ha importat molt menys l'observança de tal o tal exigència d'escola que la qualitat i perfecció assolides en cada poema, i això des d'un punt de vista inevitablement subjectiu: des de la sensibilitat estètica d'un determinat lector valencià cap a final del penúltim decenni del segle XX» (vol. III, p. 8). Una vegada que hem fet aquestes observacions sobre la llibertat de l'antologador per triar uns o altres textos, uns o altres autors, no volem deixar de fer algunes observacions globals a l'obra que ressenyem.

Cal dir que el plantejament didàctico-divulgatiu d'aquesta *Antologia* –no per això exempta d'un considerable grau de seriositat, honestedat i rigor–, ens sembla irreprotxable en termes generals. Hi ha, però, un condicionament que planeja sobre el conjunt del treball efectuat per Verger en aquesta ocasió: els fràgils límits que imposa una col·lecció dedicada a autors territorialment valencians. És clar que, amb aquest sostre, resten exclosos de l'*Antologia* poetes d'expressió catalana sense els quals difícilment es poden entendre algunes de les manifestacions poètiques més significatives d'autors valencians: és un dels riscs inevitables que implica tota fragmentació «geogràfica» d'un *corpus* literari escrit en una mateixa llengua, i, per corregir-ne els efectes, Eduard J. Verger té bona cura d'incardinar els materials seleccionats en el conjunt de la història literària catalana, tal com es palesa a les introduccions dels tres volums.

S'hi planteja, però, un segon problema: ¿què cal fer amb aquells poetes geogràficament valencians que, al llarg dels segles, s'han expressat en llengües diferents de la catalana, com ara el llatí, l'àrab, l'hebreu, l'occità o el castellà? Una coherència *stricto sensu* n'exigiria la inclusió en una *Antologia dels poetes valencians*, però Verger, conscient de les evidents contradiccions que comporta un criteri de rigorosa territorialitat aplicat a la literatura, i amb el suport d'*auctoritates*, com ara la del Joan Fuster de *Nosaltres els valencians*, opta només per aquells escriptors d'expressió catalana, i reserva el sintagma «poetes valencians», de manera exclusiva, per als autors nascuts en terres valencianes que han fet la seua poesia –totalment o significativament– en català. Així doncs, ens trobem pròpiament davant d'una «antologia de poetes valencians en llengua catalana».

Donada l'estructura de l'obra que hem descrit *supra*, és palès que l'antologador es troba més còmode en la literatura contemporània que no pas en la medieval o la moderna. Això és molt evident en les introduccions a cada volum, on, tot i l'esforç de Verger per ser panoràmic, didàctic i clar, hi ha autors anteriors al segle XIX que no són esmentats o bé no són valorats suficientment. En el segon i tercer volums, en abordar períodes cronològics menors, les valoracions de conjunt són més extenses i més documentades. En aquest sentit, cal remarcar la «nota introductòria» del segle XIX, on trobem una revisió força interessant de la poesia valenciana de la Restauració i, en concret, de poetes com Víctor Iranzo, Lluís Cebrian o Puig i Torralva.

Pel que fa als criteris d'edició, el curador assenyala, de manera genèrica, la

diversitat de fonts en què s'ha basat i que ha sotmès sempre a una regularització ortogràfica –incloses l'accentuació i la puntuació–, respectant, això sí, la morfologia –suposem que també la sintaxi– i el lèxic, que ni tan sols ha tractat amb diversitat tipogràfica en els casos de castellanismes, especialment freqüents en les composicions dels segles XVII i XVIII. Ens permetem suggerir, tanmateix, que, sense desvirtuar el caràcter divulgador de la col·lecció on es publica l'*Antologia*, no hi hauria estat de més proporcionar, en una breu nota a peu de plana, la referència bibliogràfica exacta de la font textual que en cada cas ha fet servir l'editor, sobretot quan, sovint, i per sort, es posen a l'abast dels lectors alguns poemes que no han gaudit de massa fortuna editorial i, en conseqüència, poden resultar poc familiars a l'heterogeni públic de curiosos, estudiants i estudiosos, a qui, sens dubte, va destinada l'obra.

La secció antològica dedicada a la poesia medieval comprèn 16 autors, entre els quals, al costat d'uns de més coneguts (Jaume i Pere Marc, Próixita, J. de Sant Jordi, Ausiàs Marc, J. Roís de Corella...), se n'inclouen d'altres de menor fortuna editorial i, per tant, menys difosos, com ara Jaume Escrivà, Lluís de Vila-rasa, Joan Rocafort, Martí Garcia o Roderic Guerau, amb la qual cosa resta transcendit el pur objectiu de divulgar una vegada més la tòpica *vulgata*, al temps que es completa un panorama no sempre ben conegut que, al marge de la major o menor vàlua artística dels seus exponents, gaudeix d'un indiscutible valor documental. Igualment podem afirmar de la selecció de poetes del segle XVI, restringida a una mostra de set, atès l'escadusser volum de la producció en català al País Valencià –també a la resta del domini lingüístic– a partir dels cinc-cents, entre els quals han estat inclosos els imitadors de Roís de Corella, com Joan Baptista Anyes o Jaume Beltran –aquest últim només en una part molt relativa–, o els ja més coneguts Lluís Milà i Joan Ferrandis d'Heredia –productes de l'ambient de la cort de Germana de Foix– o, malgrat el seu bilingüisme, Joan Timoneda, amb qui s'enceta una nova poètica que ja definitivament se separa de l'estètica ausiasmarquiana.

Sense cap mena de dubte, l'apartat més breu, donada la seua segmentació històrica, és el dedicat als segles XVII i XVIII, on s'inventarien vuit autors. En aquest cas –tot i que també és vàlid per al conjunt de l'obra–, cal dir que no sabem fins a quin punt és operatiu el fet d'antologar autors a base d'un únic text i generalment breu, i deixar-ne fora d'altres com Francesc Ramon González, Joan Jeroni Alegre, Joan Francesc Peregrí, Cebrian Morales o altres. Tot i ser important la incorporació d'autors poc coneguts, segurament encara caldria haver estat més generosos amb els autors d'aquest període.

En el cas dels volums dedicats al segle XIX i a la primera meitat del XX (on se seleccionen vint-i-quatre i divuit poetes, respectivament), les novetats quant als autors són menys nombroses, ja que, en la seua majoria, es tracta d'escriptors que ja han tingut una major divulgació, gràcies sobretot a les diferents antologies que en els nostres dies han confegit, entre altres, Manuel Sanchis Guarner i Joan Fuster. Això no obstant, ja hem fet notar que és interessant la revisió o relectura que

Eduard J. Verger fa de la poesia de la Restauració. Allò que possiblement no queda gaire clar en aquests dos volums és el sistema de generacions que hi fa servir l'editor a fi d'agrupar els autors que selecciona, ja que –al nostre parer–, com ja s'esdevenia en la coneguda obra de Sanchis Guarner, *Renaixença al País Valencià*, hi ha massa generacions literàries. Cal recordar aquí que només les dates de naixement i les circumstàncies sòcio-polítiques viscudes per escriptors diversos gairebé mai no determinen per si soles i de manera suficient la gènesi d'un nou corrent estètic.

Per acabar direm que, com ja hem fet notar en començar aquesta ressenya, els marges de maniobra d'un antologador són molt amples i no sempre homogenis. És per això que algunes d'aquestes observacions poden ser considerades com a col·laterals. Malgrat aquesta consideració, i tot i reconèixer que ens trobem davant de la primera «antologia general» de la poesia valenciana escrita en català i que –ens sembla obvi– pot tenir una indiscutible operativitat didàctica donada l'actual fragmentació de l'ensenyament de la llengua i la literatura catalanes a l'àmbit lingüístic català, hauríem preferit una antologia sobretot més equilibrada cronològicament i quant a les introduccions que enceten els diversos volums, i, potser també –tot i que això sempre resulta més discutible, per subjectiu–, més compensada en algun cas quant als autors i quant als textos.

RAFAEL ALEMANY
BIEL SANSANO

VIERA, David J., i PIQUÉ, Jordi: *La dona en Francesc Eximenis*. Barcelona, Curial, 1987 («Biblioteca de Cultura Catalana», 66). 186 ps.

No es poden entendre a fons múltiples aspectes de la vida cultural i literària de la tardor de l'edat mitjana catalano-aragonesa i de l'univers mental dels seus autors i del seu públic sense haver llegit abans en la seva totalitat l'extensa obra de Francesc Eiximenis, cosa que, ara com ara, pràcticament ningú no ha pogut fer. La majoria de les seves obres són inèdites i només ens en podem fer una idea a través d'antologies –alguna d'elles realment modèlica, com la que va preparar A. Hauf per a la «MOLC»– o de publicacions fragmentàries. Aquesta llacuna no únicament ens priva de conèixer més bé la vida cultural de la corona d'Aragó els segles XIV i XV, sinó que, d'entrada, ens priva de conèixer bé el mateix Francesc Eiximenis. Aquest és, des del meu punt de vista, el punt feble del llibre de David Viera i de Jordi Piqué. L'estudi de la visió de la dona en les obres del menoret gironí se centra en *Lo libre de les dones* –l'única gran obra del menoret gironí editada modernament en la seva integritat, tot i que en una edició no exempta de defectes– i en algunes parts del *Dotzè* i del *Terç del Crestià*. S'han deixat de banda, per tant, extenses zones inèdites del corpus eximenià on possiblement trobaríem observacions i detalls del màxim interès pel que fa a aquesta qüestió. Per altra banda, l'estudi està bàsicament centrat

en un llibre dedicat a una dona en particular –la comtessa de Prades– i a les dones en general, cosa que és possible que obligués Eiximenis a suavitzar algun dels seus punts de vista. L'anàlisi, per exemple, de les idees del menoret gironí sobre l'educació i l'alfabetització de les dones (planes 30-40) és feta a partir del capítol 56 del *Libre de les dones* i del capítol 544 del *Dotzè*. En altres obres d'Eiximenis hi ha, tanmateix, observacions que, si es tenen en compte, poden ajudar a matisar, aprofundir i corregir les afirmacions de Viera i Piqué sobre aquesta matèria. Al capítol 625 del *Terç*, per exemple, també es fa una defensa de l'alfabetització de les dones, però amb algunes diferències respecte al *Llibre de les dones*. En primer lloc Eiximenis, adreçant-se a un públic diferent, parla d'una manera més reservada: «jamés a ta muyller no vets que no sàpia legir e scriure». Les raons que es donen són les mateixes en tots dos casos: el profit religiós, moral i fins i tot domèstic que en deriva, però al *Terç* Eiximenis posa en primer lloc l'última raó del *Libre de les dones*: «si vol ésser mala, ja per no saber legir ne scriure no se n'estarà». Per altra banda, Viera i Piqué afirmen que «Eiximenis no especifica pas els llibres que la dona podia llegir, com tampoc els limita» (p. 30). En realitat ni una cosa ni l'altra, atès que els especifica i, per tant, els limita. Al *Dotzè* (capítol 849) es recomana que les donzelles llegeixin llibres d'oracions i de bones instruccions. Al *Terç* (capítol 625) es posa en relleu un gènere de la literatura religiosa especialment apte per al públic femení: els *llibres d'hores*. De fet, quan Eiximenis, al capítol 56 del *Llibre de les dones*, posa com a exemple el costum de les donzelles franceses d'«anar a la esgleya ab libre en mà e en aquell ligir contínuament sens levar los huylls en alt» està fent referència als llibres d'hores. I, en aquest sentit, cal remarcar que al *Tirant lo Blanc* la bella Agnès rep com a regal un llibre d'hores i que el mateix Tirant regala a la princesa Carmesina un esplèndid llibre d'hores, precisament d'origen francès, fet de «molt singular lletra» i amb «històries fetes d'estranya manera e molt ben iluminades».

Diversos aspectes de la condició femenina estudiats pel menoret gironí no han estat tinguts en compte pels autors d'aquest llibre a causa de la manca d'edicions modernes de les seves obres. Em refereixo a qüestions com ara l'anàlisi del cos femení; els gestos de les dones; la seva manera de parlar; determinats oficis específicament femenins, com el d'alcavota; els vicis i les virtuts més característics de les dones o, per posar un exemple francament divertit, per què les dones «no són aptes per fer batalles» (capítol 92 del *Dotzè del Crestià*). De fet, podríem dir que, al llibre de Viera i Piqué, li sobren totes les abundants referències a la situació de la dona a l'Egipte dels faraons, l'Índia o la Grècia clàssica i li falta molta més informació de primera mà sobre la visió de la dona a les obres d'Eiximenis. A aquesta mancança se li afegeix el fet que no s'acaba de treure profit de les obres d'Eiximenis editades modernament. Per exemple, els capítols 4, 5 i 6 del llibre –dedicats a les donzelles, a les religioses, a les dones casades i a les viudes– són tot sovint una glossa superficial dels tractats del *Libre de les dones* dedicats a aquests estaments. Per altra banda, ens sembla que un estudi contrastat entre aquests tractats i les obres o passatges dedicats a aquestes mateixes qüestions per altres

autors medievals –catalans, com ara sant Vicent Ferrer, i estrangers, com ara Joan de Galles o Domenico Cavalca– hauria servit per entendre millor Eiximenis i per definir amb més precisió la seva visió de la dona.

Una de les línies d'investigació sobre les obres del menoret gironí on queda més feina per fer és l'estudi de les seves fonts i de les seves tècniques de treball. Des del meu punt de vista només quan ens haurem endinsat suficientment en aquesta selva que d'entrada sembla molt espessa podrem valorar les dimensions i l'abast de la seva obra. No podem dir que el llibre que estem comentant hagi contribuït a un millor coneixement d'aquesta matèria. De fet, tot l'estudi de D. Viera i J. Piqué sembla haver estat redactat abans de la publicació de l'esplèndid article d'Albert Hauf, *Eiximenis, Joan de Salisbury i Joan de Galles, O.F.M.* («Miscel·lània Sanchis Guarner», I, ps. 167-174), un treball capital sobre les fonts d'Eiximenis. Després d'aquest estudi ja no es pot defensar, com fan D. Viera i J. Piqué, que Eiximenis escrivís sense tenir les seves fonts al davant, «sinó que recordava de memòria el que havia llegit» (p. 43). Per altra banda, si no es coneixen les fonts exactes del *Libre de les dones* és molt arriscat retreure a Eiximenis una «excessiva dependència de les fonts bíbliques i religioses» i «àdhuc una evident manca de perspectiva crítica en seleccionar temes i en esmentar llurs autors» (p. 169). La biblioteca personal de F. Eiximenis era extensa i ben triada. Quan elaborava les seves summes seleccionava escrupolosament les seves fonts amb la perspectiva crítica d'un predicador –per tant, la d'un divulgador, no la d'un intel·lectual que escriu tractats per a un públic universitari– i escrivia tenint-les al davant, atès que moltes vegades les traduïa *ad pedem litterae*, com A. Hauf ha posat en relleu i com hem pogut comprovar preparant l'edició del *Terç del Crestià*. Aquestes fonts eren la majoria de les vegades summes i florilegis preparats per membres dels ordes mendicants, com ara Joan de Galles, amb la intenció que servissin com a vademècum dels predicadors. Aquests manuals estalviaven a Eiximenis, contràriament al que es diu en el llibre, la consulta directa dels «historiadors, filòsofs i poetes clàssics de Grècia i Roma» (p. 20) o dels tractats de Climent d'Alexandria, Tertul·lià i Cebrià pel que fa a diversos tractats del *Libre de les dones*.

De tot el que hem anat dient es desprèn com a conclusió que, ara com ara, és molt més urgent l'edició de les obres completes de Francesc Eiximenis –recentment iniciada per l'Estudi General i per la Diputació de Girona– que no pas l'elaboració de monografies parcials sobre la seva obra, atès que aquestes monografies no podran anar gaire lluny si no es parteix d'un coneixement directe i complet d'una obra tan extensa, variada i complexa com la del menoret gironí.

A tall d'apèndix creiem convenient esmenar alguns errors dispersos per les planes d'aquest llibre. Alain de Lilla, per exemple, era de Lilla, com el seu nom indica, i no pas gal·lès, cosa que fa difícil la confusió que se suggereix a la plana 11 entre ell i Claudi Galè. El Mestre de les Sentències és Pere Llombard, i no pas sant Bonaventura (p. 23). Al capítol 286 del *Libre de les dones* Eiximenis no critica pas els religiosos que escriuen poesia profana, sinó els frares que fan servir «trufes», «rimes»

i d'altres ficcions poètiques en els seus sermons per tal d'adquirir fama de «grans preycadors» (p. 32). L'*hortolà* protagonista d'un eximpli del capítol 30 del *Libre de les dones* és, senzillament, un pagès i no pas un ocell, com pretenen D. Viera i J. Piqué (ps. 110-111), que, a partir d'aquesta identificació errònia, arriben a unes conclusions equivocades. La història en qüestió, per altra banda, no prové pas de les *Vitae patrum* i no té gaire relació amb un presumpte exemple semblant de sant Vicent Ferrer. Les referències a la virginitat dels voltors que es fan en el *Libre de les dones* no són gens sorprenents ni insòlites (p. 109), ja que es poden trobar fàcilment en llibres de similituds *ad usum praedicatorum*. La relació establerta per Eiximenis entre la menstruació i l'ús de perfums va més enllà de la «creença medieval segons la qual el menstru purificava el cos de la impuresa de la sang excessiva acumulada per la dona com a resultat de la vida sedentària» (p. 55). Un dels pocs casos en què Eiximenis considera lícit l'ús de perfums per part de les dones és, precisament, per amagar les males olors produïdes durant la menstruació, com es pot comprovar, per exemple, al capítol 11 del *Libre de les dones*: «lo càrrech vergonyós qui·ls dura tots temps en esta vida, ço és flux de sanch tots mesos; del quan venen... a elles males odors, per les quals males odors an a recórrer sovín a perfums e a altres odors precioses qui les males apaguen...».

XAVIER RENEDO

VIERA, David J.: *Medieval Catalan Literature: Prose and Drama.* Boston, Twayne Publishers, 1988 («Twayne's World Authors Series: Spanish Literature», 802). 116 pàgines.

Com que aquest llibre és el primer panorama general de la literatura medieval catalana que es publica en anglès, hom esperaria de veure-hi descrites les millors peces artístiques d'aquest sector de les literatures romàniques medievals, que té aquí una ocasió única de donar a conèixer la seva personalitat peculiar i única. Tanmateix, el mateix títol del llibre ja ens adverteix que la poesia n'ha estat exclosa, i amb aquest gènere fonamental, el major poeta català de tots els temps, Ausiàs March, també ha perdut la seva oportunitat.

La tria de Viera es pot justificar perquè la poesia catalana va néixer, com és sabut, el segle XII en el si de la tradició trobadoresca i l'occità va ser el seu vehicle lingüístic ben bé fins al segle XV, de manera que els primers poetes catalans figuren al cànon occità establert a la bibliografia de Pillet-Carstens. De tota manera, caldria haver fet saber que existeix una tradició lírica local amb una història pròpia des de les primeres dècades del segle XIV. Hauria estat oportú de fer notar tant l'existència de poetes no menystenibles (Andreu Febrer, Jordi de Sant Jordi, Gilabert de

Pròixita, Pere i Jaume March...) com la constant promoció de la poesia per part de la corona a partir dels temps de Pere el Cerimoniós fins als de Ferran d'Antequera: aquests fenòmens preparen l'aparició de la figura del gran poeta esmentat.

El que no es pot justificar tan fàcilment, des del meu punt de vista, és el concepte de «prosa» implícit en el títol del llibre de Viera. La literatura catalana medieval no té ni la riquesa ni la varietat de la francesa, però va produir dues esplèndides novelles cavalleresques el segle XV, el *Tirant* i el *Curial*, totes dues publicades en anglès el 1984 i el 1982, que són completament oblidades a la revisió de Viera. També manquen en el seu resum dos grans mestres de la prosa artística catalana, Bernat Metge i Joan Roís de Corella, que van escriure pàgines memorables sobre moral, política i mitologia clàssica; i al costat d'ells, òbviament, també és absent una llista raonable de noms menors que hauria pogut completar i matisar la imatge de l'aportació catalana a la literatura medieval.

Un llibre, tanmateix, no ha de ser jutjat només des del punt de vista del que no diu; per tant, encara que estic en profund desacord amb la selecció de materials operada per Viera, la meva opinió a propòsit dels resultats finals del seu llibre és àmpliament positiva. La contribució de Viera als estudis de literatura catalana medieval és prou coneguda i la seva familiaritat amb la bibliografia específica i amb la interpretació crítica dels testimonis que descriu és bona.

El llibre conté breus llistes cronològiques i bibliogràfiques adreçades a lectors no especialitzats i un índex de noms propis força útil que completa els onze capítols descriptius, amb les notes corresponents. El primer capítol tracta dels pocs documents catalans que han sobreviscut dels segles XII i XIII, i el segon, del gran filòsof i missioner Ramon Llull des del punt de vista de la seva contribució a l'escriptura en vulgar. Des del 1985 els lectors americans es beneficien dels dos volums dels *Selected Works of Ramon Llull*, traduïts i comentats per Anthony Bonner. Viera n'és ben conscient al llarg del seu resum, per bé que també aporta altres fonts bibliogràfiques recents, útils per a la comprensió de les obres literàries de Llull (novelles, escrits místics, poesia). Incomprensiblement, però, no esmenta la línia central de l'actual recerca lullIana, que majoritàriament afecta l'edició de les seves obres llatines. El 1989 va ser publicat el dissetè volum d'aquestes obres llatines dintre de la sèrie *ROL* (de la qual hem donat sempre constància en aquesta revista); cal recordar que el 1987 es va publicar tot un volum de la sèrie dedicat a l'homilètica lullIana, el *ROL*, XV, *vid.* «LL&L», 3 (1988).

El tercer capítol, sobre Arnau de Vilanova, intenta de presentar aquell intellectual com un escriptor en llengua vulgar interessat en matèries espirituals. Com en el cas de Llull, hauria estat útil mencionar la sèrie de les obres llatines d'Arnau publicades a Barcelona (L. García Ballester, J. A. Paniagua, M. R. McVaugh (eds.), *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia*, vols. II, III, IV, XV, XVI, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Universitat de Barcelona, 1975-1988). Com que Arnau de Vilanova va ser un dels metges més notables del seu temps (tenia cura de la salut de papes i de reis), els lectors moderns cal que estiguin informats del conjunt de les

seves activitats científiques; en el seu cas la qüestió és especialment rellevant perquè, des d'un punt de vista literari, les obres de Vilanova, que tracten temes polèmics o mèdics, són realment insignificants. El paper de Vilanova en la història de la religiositat popular de la baixa edat mitjana pot guanyar nitidesa a través del llibre recent de Francesco Santi, *Arnau de Vilanova. L'Obra Espiritual*, «Història i Societat», 5 (València: Diputació Provincial de València, 1987, 192 ps.), que contè noves recerques sobre fonts manuscrites.

Des del capítol quart fins al setè Viera tracta de les quatre grans cròniques catalanes, que poden ser vistes més fàcilment que no pas els escrits de Llull o d'Arnau de Vilanova, com a textos pròpiament literaris. Totes les cròniques han estat traduïdes a l'anglès (p. 106): les tres més antigues, el *Llibre dels feits* del rei Jaume I i les cròniques de Ramon Muntaner i Bernat Desclot, fa més de cinquanta anys, mentre que la més moderna, la crònica del rei Pere III, l'any 1980. Aquesta traducció va ser publicada al Pontifical Institute of Medieval Studies de Toronto amb una introducció de J. N. Hillgarth, que és la millor interpretació cultural i literària de la historiografia medieval catalana dels nostres dies.

El capítol nou i el deu estan dedicats als escrits de dos homes d'església catalans del segle XIV, el franciscà Francesc Eiximenis i el dominicà Vicent Ferrer. Molta part de l'obra enciclopèdica del primer és encara inèdita (diversos volums del seu *Chrestià*), mentre que tots els sermons catalans del segon són a l'abast des del 1988. La detallada descripció de les activitats d'aquests dos grans intellectuals cristians depèn en gran part, sobretot en el cas d'Eiximenis, de l'experiència de recerca del mateix Viera.

Un onzè capítol sobre el teatre profà i religiós, enriquit amb bibliografia posada al dia, precedeix el darrer, unes conclusions de dues pàgines (89-90), que, òbviament, no poden donar una visió de conjunt satisfactòria dels trets principals d'una literatura romànica medieval que ha estat amputada dels seus continguts més valuosos: Ausiàs March, el *Tirant lo Blanc*, el *Curial e Güelfa*, Bernat Metge i Joan Roís de Corella.

LOLA BADIA